

SREDNJELATENSKO OBDOBJE V SLOVENIJI

STANE GABROVEC
Narodni muzej, Ljubljana

Naš pregled¹ srednjelatenskega obdobja v Sloveniji želi podati današnje stanje raziskav. Delimo ga v pet poglavij:

- I. Zgodovina raziskav
- II. Pregled gradiva, ki je za naše raziskave na razpolago
- III. Kulturnohistorična in kronološka ocena gradiva
- IV. Historični zaključki
- V. Neposredne naloge raziskovanja

I. Zgodovina raziskav

Latensko dobo je prvi opredelil in razdelil na tri stopnje (zgodnjo, srednjo in pozno, Lt I—III) O. Tischler.² Za nas je važno, da je že v tej prvi razdelitvi imelo vlogo tudi južnovzhodno alpsko gradivo, saj je Tischler istega leta na podlagi gradiva iz Gurine³ kronološko ovrednotil fibule. Najobičajneje pa tudi v latenskem obdobju uporabljamo periodizacijo P. Reineckeja, ki jo je utemeljil prvič leta 1902⁴ in razdelil latensko obdobje v nasprotju s Tischlerjem na štiri stopnje (Lt A—D), pri čemer deli zgodnjelatensko stopnjo na dva dela, Lt A in B. Prav Lt A pa je lokalno omejen pojav, ki v jugovzhodnih Alpah praktično nima nobene vloge (vsaj v smislu samostojne stopnje ne),⁵ tako da pri nas tudi pri uporabi Reineckeve kronologije praktično mislimo na pojme zgodnjega, srednjega in poznega latena. Bolj je važno, da običajno še danes dajemo tem pojmom tipološko in kronološko vsebino, kot jo je definiral Reinecke v omenjenem delu, kjer je skiciral tudi situacijo v jugovzhodnih Alpah.⁶

¹ Predavanje na kolokviju slovenske podružnice Arheološkega društva Jugoslavije, Kelti v Sloveniji, dne 12. oktobra 1964.

² Über die Gliederung der La Tène Periode. *Correspondenz-Blatt d. deutschen Ges. f. Anthrop. Ethnol. u. Urgeschichte* 16, 1885, 157 ss.

³ A. B. Meyer, *Gurina* (1885) 15 ss., posebno 20 ss.

⁴ *Mainzer Festschrift* (1902) 53 ss.

⁵ Zgodnjelatenski elementi so še vključeni v halštatsko kulturo. Cfr. S. Gabrovec, *Halštatska kultura v Sloveniji*. AV 15—16, 1965, 35 s., in *Germania* 44, 1966, 1 ss.

⁶ *Mainzer Festschrift* (1902) 62. 65. 70. Za kronološko oznako latenskega obdobja cfr. tudi AuhV 5, 281 s. Taf. 50 (Lt A stopnja); 330 s. Taf. 57 (Lt B stopnja); 288 s. Taf. 51 (Lt C stopnja); 364 ss. Taf. 63 (Lt D stopnja).

Med klasiki prvih opredelitev latenske dobe moramo poleg Tischlerja in Reineckeja omeniti še Décheletta⁷ z obširno obravnavo tudi slovenskega gradiva. J. Déchelette je podobno kot Tischler razdelil latensko obdobje na tri stopnje (Lt I—III).

Na tej klasični podlagi je doživelo raziskovanje latenskega obdobja ogromen razmah. V našem pregledu naj omenimo le nekaj modernih del, ki sintetično sumirajo nova spoznanja, običajno še vedno sloneč na osnovah prvih raziskovalcev, vendar preraščajoč njihovo bazo. V prvi vrsti moramo omeniti raziskovalce s severa, ki so pri raziskovanju severnoevropske kronologije mlajše železne dobe morali na novo definirati tudi kronološka razmerja v Srednji Evropi. Med njimi moramo omeniti predvsem C. A. Moberga,⁸ O. Klindt-Jensena⁹ in končno R. Hachmanna.¹⁰ V vseh teh delih pa je seveda v ospredju tisto latensko gradivo, ki je važno za probleme severne Evrope in večinoma — glede na našo obravnavo srednjega latena — že mlajšega datuma. Prav iz srednjeevropske problematike pa gradi obširno Filipovo delo, Keltové ve Střední Evropě,¹¹ ki je danes tudi za nas najpomembnejše delo. V kronološki in kulturni klasifikaciji postavlja J. Filip novo razdelitev, ki ne sloni več na Reineckeuju.

Ob teh sintetičnih delih naj omenimo le najvažnejše lokalne preglede, predvsem za sosedne predele: za Avstrijo R. Pittionija,¹² A. Mahra¹³ in K. Willvonsederja,¹⁴ za Madžarsko L. Mártona¹⁵ in I. Hunyadya.¹⁶ Zelo popogrešamo dobrega pregleda za Italijo, posebej še, ker so nam tudi posamezne redke objave zelo težko dostopne. Tako še vedno ni izšel pregled severnoitalskega latenskega obdobja, ki ga pripravlja M. Bertolone.¹⁷ Edino delo sintetičnega karakterja je Reineckejeva študija o mečih zgodnje-latenske sheme iz srednje in južne Italije.¹⁸ Z nemškega področja naj omenimo še izredno važno izkopavanje keltskega oppiduma v Manchingu na Bavarskem, iz katerega je izšla cela vrsta študij, ki bistveno zadevajo tudi probleme jugovzhodnega alpskega latena.¹⁹ Važna so tudi druga dela vodje

⁷ Manuel d'Archéologie II/3 (1914, 1927²). Za slovensko gradivo glej stran 1098 in passim pri obravnavi posameznih kosov latenskega gradiva.

⁸ C. A. Moberg, Acta Arch. 21, 1950, 85 ss. o. c., 23, 1952, 1 ss. o. c., 25, 1954, 1 ss.

⁹ Ole Klindt-Jensen, Bronzekedelen fra Brå (Bronze Cauldron from Brå) 1953.

¹⁰ BRGK 41, 1960 (1961) 1 ss. (z obširno zgodovino raziskav).

¹¹ Monumenta Archaeologica 5 (1956).

¹² R. Pittioni, La Tène in Niederösterreich (1930).

¹³ A. Mahr, Die La Tèneperiode in Oberösterreich. MPK 2, 1915, 307 ss.

¹⁴ Zur keltischer Besiedlung des Ostalpenraumes. Beiträge z. ält. europ. Kulturgeschichte 2 (1955) 90 ss. Isti, Die Kelten in Mitteleuropa. Beiträge Österreichs zur Erforschung der Vergangenheit und Kulturgeschichte der Menschheit. Bericht über das erste öst. Symposium auf Burg Wartenstein (1959).

¹⁵ L. Márton, Die Frühlatènezeit in Ungarn. Archaeologia Hungarica 11 (1953).

¹⁶ I. Hunyady, Die Kelten in Karpatenbecken. Diss. Pann. II, 18 (1942, 44).

¹⁷ M. Bertolone, Galli Padani — studija je napovedana za revijo Sibirium. Cfr. Sibirium 3, 1956—57, 55.

¹⁸ WPZ 27, 1940, 33 ss.

¹⁹ W. Krämer, Germania 35, 1957, 32 ss. Manching, ein windelickisches Oppidum an der Donau. Neue Ausgrabungen in Deutschland (1958) 175 ss. Antiquity 34, 1960, 191 ss. Germania 40, 1962, 293 ss.

izkopavanj W. Krämerja.²⁰ Prav tako so pomembne Wernerjeve raziskave,²¹ ki pa zadevajo že poznolatensko obdobje.

Zgodovina raziskav na slovenskih tleh je znatno skromnejša. Začetki so bili sicer polni obljub in brez zamudništva. Leta 1885 je bila odkrita prva in še danes najpomembnejša keltska latenska nekropola v Mokronogu in 19. avgusta istega leta je K. Dežman že poročal na posvetovanju dunajske antropološke komisije o latenski periodi tedanje Kranjske.²² Isto leto, ko je torej Tischler postavil kronološko klasifikacijo latena, je že tudi Dežman jasno spoznal laten na slovenskih tleh. Temu obetavemu začetku pa ni sledilo enako nadaljevanje. Sicer so res v hitrem tempu odkrivali nova latenska najdišča, v tempu, ki je dobro ustrezal tedanjemu hlastajočemu ritmu Pečnikove najintenzivnejše ere izkopavanj v desetletju okoli preloma v dvajseto stoletje, toda večjega interesa latenske najdbe niso vzbudile in predvsem niso dale pobude za sintetično obravnavo.²³ Tako moremo omeniti le nekaj dobrih objav, med avtorji pa znana imena dunajske prazgodovinske arheologije J. Szombathyja in M. Hoernes. Poudariti je predvsem objavo Idrije ob Bači²⁴ in Šmihela pri Postojni.²⁵ Mnoga dragocena izkopavanja pa niso našla v sočasnih arheoloških poročilih nobenega odmeva.²⁶ Približno ista slika je ostala vse do danes; tudi dotok gradiva iz latenske periode je bil zelo skromen. Poročila se strogo omejujejo na samo objavo in nimajo teženj po sintezi. Pač pa nam je dalo povojno obdobje dragoceno sintetično študijo H. Müller-Karpeja o latenskem obdobju Koroške z ekskurzom o razdelitvi latenske kulture v Sloveniji.²⁷ Ker je koroško gradivo dokaj sorodno slovenskemu, smo dobili v Müller-Karpejevi analizi materialne kulture koroških najdišč močno oporo tudi za tolmačenje slovenskih latenskih najdb. Pač pa se je Müller-Karpe omejil strogo na latensko materialno kulturo keltskega kova, ki seveda ne more izčrpati problematike slovenskega latena.²⁸ Zaradi tega tudi njegova razdelitev latenskega obdobja v mokronoško in šmarješko časovno stopnjo ne izčrpa popolnoma problematike latena na danes slovenskih tleh. Od domačih del moramo — razen priložnostnih objav²⁹ — omeniti predvsem diplomsko nalogo S. Pahiča, ki pa žal ni bila publicirana.³⁰ Od druge jugoslovanske li-

²⁰ Germania 30, 1952, 350 ss. Germania 38, 1960, 20 ss., o. c., 39, 1961, 32 ss., o. c., 39, 1961, 305 ss.

²¹ JbRZM 2, 1955, 170 ss. Bayer. Vorgeschichtsblätter 20, 1954, 4 ss. Saalburg Jb. 12, 1953, 42 ss.

²² MAGW 15, 1885 (70 ss.).

²³ Kratek nezahteven pregled je dal le S. Rutar v MZK NF. 17, 1891, 138 ss.

²⁴ J. Szombathy, MPK 1, 1903, 291 ss.

²⁵ M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 217 ss.

²⁶ To velja predvsem za nekropolo v Mihovem, dosti skromna pa so tudi poročila o latenski nekropoli Roje pri Moravčah. Glej seznam najdišč s. v.

²⁷ Carinthia I, 141, 1951, 594—677. Dopolnitev latenskih najdb na Koroškem daje sedaj H. Dolenz, Carinthia I, 147, 1957, 46 s.

²⁸ To je poudaril že F. Starè pri oceni Müller-Karpejevega dela. AV 4, 1953, 169 ss.

²⁹ Literaturo glej pri seznamu najdišč.

³⁰ Naloga (izdelana leta 1951) pa mi je bila pri mojem delu na razpolago, za kar se S. Pahiču tudi na tem mestu najpristržneje zahvaljujem.

terature — pri tem mislimo le na obravnave čistega latena keltskega kova, ne pa na druge latenske kulture — naj omenim predvsem M. Garašanina,³¹ J. Todorovića,³² K. Vinski,³³ S. Hercegović,³⁴ Z. Marića³⁵ in druge.³⁶

Na koncu tega poglavja se moramo dotakniti še same problematike poimenovanja našega obdobja. Če ga imenujemo latensko, je seveda to čisti kronološki kliše, ki mu ne pridajemo nikake etnične oznake, niti ne pripisujemo kulturne tvornosti, ki bi bila omejena le na Kelte. Iz naših naslednjih izvajanj bo to jasno razvidno. Potrebno je bilo na to opozoriti, ker se običajno latenska kultura dejansko povezuje s Kelti in keltsko tvornostjo.³⁷

II. Pregled gradiva, ki je za naše raziskovanje na razpolago

Gradivo, ki nam je na razpolago za proučevanje našega obdobja, je zelo raznoliko. V naši obravnavi se omejujemo na pregled arheoloških virov³⁸ v ožjem pomenu, ki so nam za naše obdobje na razpolago. Numizmatično gradivo je že mlajše in ne sodi strogo v našo obravnavo. Kljub temu pa smo vnesli najdišča novcev v našo karto.³⁹ Kritični pregled pisanih virov⁴⁰ in pričevanja onomastike⁴¹ pa stoje že zunaj naloge, ki smo si jo zastavili.

Arheološko gradivo poteka iz naselij, grobišč in naključnih najdb. Razumljivo je, da naš pregled nima pretenzije na popolnost.

a) Naselja

Pričevanja naselbin so zelo skromna. Vzrok je predvsem v njihovi slabi raziskanosti. Moderno v celoti raziskane nimamo niti ene. Predvsem ne poznamo niti ene zgolj latenske naselbine. Prav tako ne poznamo iz do-

³¹ Istorijški glas. 1953/3—4, 1 ss. Zbornik Matice srpske 18, 1957. Atti del VI. Congresso Roma I (1962) 188.

³² Inv. Arch. Y 47—56 (1963).

³³ Arh. radovi i rasprave 1, 1959, 281 ss.

³⁴ Vjesnik Zagreb 2, 1961, 125 ss.

³⁵ Glasnik Sarajevo 18, 1963, 63 ss.

³⁶ E. Spajić, Osiječki zbornik 4, 1954, 7 ss. O. c., 8, 1962, 37 ss.

³⁷ R. Hachmann je pri obravnavi predrimске železne dobe na severu (BRGK 41, 1960/1961, 1 ss.) tudi opustil ta naziv in ga nadomestil enostavno s »predrimskim obdobjem«.

³⁸ Prikaz nima teženj, da bi bil popoln. Pri sestavi mi je bila za podlago predvsem S. Pahičeva diplomatska naloga. Cfr. še preglede latenskih najdb za Podravje (S. Pahič), za celjsko okolico (A. Bolta), Novo mesto (T. Knez) in Gorenjsko (S. Gabrovec) v tej številki Arh. vestnika.

³⁹ Sestavljena na podlagi razprav (brez težnje po dopolnitvi, oznaka na karti ima le orientacijski pomen): K. Pink, WPZ 24, 1957, 42 ss. (s karto razširjenosti). Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn (Diss. Pann. II, 15, 1959). Einführung in die keltische Münzkunde. Arch. Austriaica 6, 1950.

⁴⁰ Najboljši pregled virov dobimo še vedno pri Zippel, Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus (1877).

⁴¹ Za keltski jezik je še vedno važen A. Holder, Alt-celtischer Sprachschatz (1896, 1961²). Brez znanstvene podlage so prizadevanja S. Dimnika, Keltski spomeniki v naših geografskih imenih. Naši razgledi 10, 1961, 411. 535. 457.

sedanjih raziskav nikakih stratigrafskih opazovanj in tudi ne raziskovanj večjih površin, tako da gre v večini primerov za bolj ali manj naključno gradivo. Latensko gradivo dobivamo na starih halštatskih gradiščih, ki so v večini primerov živela očitno še v latenskem času, so pa preslabo raziskana oziroma ohranjena, da bi nam lahko odgovorila na naše vprašanje, kakšno je bilo srečanje stare halštatske in nove latenske kulture. Tudi samo gradivo je še premalo proučeno, da bi danes že natanko poznali razliko med halštatsko in latensko naselbinsko keramiko in vedeli, kje se te razlike najbolj kažejo. Predvsem pa le slabo ločimo v našem gradivu posamezne latenske stopnje, ne poznamo niti enega naselja z izrazito srednjelatensko plastjo. Kolikor se omenja na naših gradiščih latensko gradivo — in kjerkoli se je na gradiščih kopalo, se omenja — gre večinoma za poznolatenško keramiko, pri tem mislim predvsem na lonce z metličastim ornamentom in na grafitno keramiko. Le-ta je pri našem stanju raziskav opredeljiva v družbi druge za sedaj še neproučene naselbinske keramike. Tako je naše naštevanje naselij latenskega časa bolj prikaz tega, na katerih naših gradiščih se je bolj ali manj po naključju kopalo, kot pa prikaz dejanskega stanja naselitve, predvsem v srednjem latenu. Prav tako je jasno, da bi tudi bolj ali manj intenzivno kopanje še neraziskanih gradišč dalo prav tako tudi latensko gradivo. Tega le relativnega pričevanja naselbin se moramo ob našem seznamu stalno zavedati, praktično je bolj prikaz dela oziroma nedela pri raziskovanju naselbin in se bolj nanaša na poznolatenško obdobje kot na srednjelatensko.⁴²

1. Ajdovski gradec. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem; AV 17, 1966, 243 ss. z nadaljnjo literaturo.

2. Celje. O. Eichler, MZK 11, 1912, 86 s.

3. Dunaj pri Jereki. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem; AV 17, 1966, 248 s. z nadaljnjo literaturo.

4. Formin. V bližini latensko-rimskega grobišča je bila tudi keltska in pozneje rimska postojanka. Ob robu potoka je W. Schmid odkril leta 1941 tri majhne hiše zidane iz brun. Prva je bila rimska, drugi dve morda iz latenskega obdobja. W. Schmid, ZhVSt 36, 1943, 145 ss.

5. Gradišče nad Cerknico. R. Ložar je na zahodnem delu Slivnice sondiral Gradišče. Izkopavanje si je ogledalo tudi šesto študijsko potovanje nemških in podonavskih arheologov (GMDS 16, 1935, 130 s.). R. Ložar domneva na Gradišču japonsko postojanko. Ohranjene ostaline so atipične in nimajo čistega latenskega značaja. R. Ložar, Slovenec 25. avgusta 1935. Isti, ZUZ 17, 1941, 140.

6. Kranj. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem; AV 17, 1966, 249 ss.

7. Kučer nad Podzemljem. W. Schmid omenja pri svojih izkopavanjih na Kučerju, naselju, ki sodi k bogatim nekropolam, ki jih združujemo pod najdiščem Podzemelj, tudi železne poznolatenške fibule in poznolatenško

⁴² Za večino naselbinskih izkopavanj se moramo zahvaliti W. Schmidu, ki je opravljal na tem področju pionirsko delo. Seveda pa smemo imeti Schmidova izkopavanja v modernem smislu le za bolj ali manj obsežna sondiranja, ki žal pogosto tudi niso bila objavljena. To velja predvsem za njegova izkopavanja na Dolenjskem in Gorenjskem. Bolje so objavljena izkopavanja na Štajerskem. Literaturo glej pri posameznih najdiščih.

keramiko. N. Zupanič, Jutro 11. marca 1936. Isti, Etnolog 5—6, 1933, 359 s., l. c., 8—9, 1936, 128 ss.

8. Laznica pri Limbušu. W. Schmid, MPK 2, 1915, 266 ss.

9. Lokavec pri Ajdovščini. V vinogradu nad vasjo (»Kovačevšče«) prihaja na dan različno latensko gradivo, večinoma že poznolatskega, pa tudi rimskega karakterja, ki morda sodi k topilnici. Najdbe od tod hrani muzej v Novi Gorici. Leta 1949 je tu sondiral tudi Narodni muzej v Ljubljani in našel latensko gradivo in že tudi rimsko keramiko. Neobjavljeno. J. Kastelic, Varstvo spomenikov 2, 1949, 86.

10. Mihovo. Južno od Mihovega je Kušljan na mali ravnici vaškega travnika, »Na trniščah«, odkril topilnik za rudo, očitno keltskega izvora. Slovenec 9. oktobra 1938, str. 16.

11. Mokronog. Leta 1935 je W. Schmid odkopal pri Sv. Križu hišo v velikosti $6,9 \times 3,5$ m, v kateri so bile poleg halštatskih tudi poznolatske in rimske črepinje. Jutro 2. septembra 1935.

12. Novine. F. Baš, Der Ringwall von Bubenburg (Novine). Beiträge zur ält. europ. Kulturgeschichte 1 (1950) 327 ss.

13. Ormož. B. Perc, AV 13—14, 1962—1963, 377.

14. Poštela. MPK 2, 1915, 232 ss.

15. Ptuj. Pri izkopavanju na Ptujskem gradu je bil leta 1947 odkrit del suhega zidu, ki naj bi pripadal predrimski (keltski?) naselbini. Omenja se tudi najdba keltskega bronastea novca. Prav tako so našli latenske fragmente pri izkopavanju staroslovenske nekropole na Panorami. J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki (1950) 55. P. Korošec, Slovanske najdbe zgodnjega srednjega veka na Panorami v Ptuj. Arheološka poročila (1950) sl. 45.

16. Rep pri Tinju. W. Schmid, MPK 2, 1915, 276 ss.

17. Slovenj Gradec. W. Schmid, MPK 2, 1924, 365 ss.

18. Šmihel pod Nanosom. A. Müllner, Argo 1, 1892, 25 ss.

19. Ulaka nad Ložem. W. Schmid, GMDS 18, 1937, 17 ss.

20. Vače. W. Schmid, GMDS 20, 1939, 96 ss.

21. Valična vas. Pri izkopavanju rimskega naselja, ki je stalo nad latensko naselbino, so odkrili tudi latensko gradivo. MZK 23, 1897, 186.

22. Vrhnika. Pri raziskovanju dveh razsežnih rimskih stavb je W. Schmid našel tudi poznolatsko keramiko. Posebno značilna je bila latenska keramika z vzporednimi, debelimi zarezami. Slovenec 20. septembra 1936.

b) Grobišča

Daleč najvažnejši vir za naše poznanje latenske dobe so grobišča. Tudi tu naš seznam še ni dokončen in tudi ne dokončno prečiščen, daje pa vsekakor dober vpogled v sedanje stanje. Ob posameznem najdišču smo pridali le najnujnejše oznake, ki so se nam zdele potrebne za nadaljnja razglabljanja. V mnogih primerih gradiva, predvsem tega, ki leži v tujih muzejih, nismo mogli preveriti, tudi ni naš namen, da bi kratke omembe nadomestile celotno monografsko objavo, ki bo v mnogih primerih še potrebna. Seznam grobišč obsega tako srednjelatensko (Lt C) kot poznolatsko (Lt D) obdobje.

1. Bled. Uničena nekropola, od katere je ohranjena le fibula. S. Gabrovec, *Prazgodovinski Bled* (1960), 6 s.
2. Bodrež pri Kanalu. Naravoslovni muzej na Dunaju hrani latensko gradivo, očitno iz nekropole idrijskega tipa. Cfr. C. Marchesetti, I Castelliери (1903), 186.
3. Brezje pri Trebelnem. Na robu halštatske gomile 13 je ležal tudi en poznolatenski grob (grob 23). K. Kromer, *Brezje* (AKS 2, 1959), tab. 40, 8—9.
4. Brežice. Na sejmišču je bil leta 1948 pri gradnji temeljev za veterinarsko ambulanto odkrit žgan srednjelatenski grob. Pozneje je bil na istem mestu odkrit še en grob. T. Bregant, *AV* 5, 1954, 378 s. V. Šribar, *Varstvo spomenikov* 10, 1965 (1966) 196, tab. 5.
5. Dobova. V okviru izkopavanja žarnogrobiščne nekropole so bili odkriti tudi latenski grobovi, o katerih poroča S. Škaler v *Varstvu spomenikov* 9, 1962—1964, 141, T. 5.
6. Dobrova pri Dobrniču. Na robu halštatskih gomil, ki jih je leta 1898 izkopaval za Narodni muzej F. Schulz, je bilo najdenih tudi nekaj žganih latenskih grobov. *MZK* 24, 1898, 72. S. Rutar, *IMK* 9, 1899, 48.
7. Drešinja vas. Tu je bila uničena leta 1889 velika latenska žgana nekropola, ki se je nadaljevala še v rimski čas. Zelo skromno ohranjeno gradivo hrani Mestni muzej v Celju. E. Riedel, *MZK* 16, 1890, 223. W. Schmid, *Südsteiermark* (1925), 12. L. Bolta, *AV* 17, 1966.
8. Formin. V letih 1935—1939 je bila odkrita in razkopana velika žgana nekropola, ki se je delno nadaljevala še v rimski čas. A. Smodič, *ČZN* 35, 1940, 2 ss. W. Schmid, *ZhVST* 36, 1943, 145 ss. S. Pahič, *AV* 17, 1966.
9. Gradišče pri Škocjanu. Del halštatske nekropole, ki jo je izkopala novembra 1905 vojvodinja Mecklenburg, sega še v žarnogrobiščno obdobje, del pa v latensko in kaže sorodnosti z viniškim gradivom. *Treasures of Carniola* (1934), 129 s.
10. Idrija ob Bači. Znamenita nekropola sega od mladohalštatskega časa (Ha D 3) do zgodnjega cesarskega obdobja. J. Szombathy, *MPK* 1, 1903, 202 ss. Duhn-Messerschmidt, *Italische Gräberkunde* 2 (1939), 119 ss.
11. Kobarid. Med 1079 grobovi znamenite nekropole svetolucijskega tipa je bilo najdenih tudi nekaj latenskih grobov. Duhn-Messerschmidt, o. c., 109 ss. C. Marchesetti, *MAGW* 21, 1891 (11). I Castelliери (1903), Tav. 18, 10. 18. 20.
12. Koritnica ob Bači. V nekropoli svetolucijskega tipa (52 grobov), ki sodi po večini grobov v certoški čas (Ha D 2—3), so bili najdeni sporadično tudi latenski grobovi (Gr. 32, 50). R. Mahnič, *MZK* 27, 1901, 77 ss.
13. Kozaršče pri Volčah. O »majhni latenski nekropoli« nimamo nobenih podrobnih podatkov. C. Marchesetti, *MAGW* 31, 1901, 109 s. Isti, I Castelliери (1903), 186.
14. Kranj. Na prostoru langobardske nekropole je bila tudi latenska nekropola, ki jo je langobardska večidel uničila. Nekropola se začinja v mladohalštatskem obdobju (Ha D 3) in sega v pozni laten. Izraziti srednji laten ni izpričan. S. Gabrovec, *Latensko obdobje na Gorenjskem*. *AV* 17, 1966, 250. Dva posamezna srednjelatenska grobova sta bila najdena tudi v okviru halštatske nekropole. L. c., 249 s.

15. Libna. Med pretežno halštatskim gradivom se dobe tudi sledovi latenskodobnega.

16. Loga ob Soči. Pri gradnji ceste od Kanala do Vogrškega potoka so leta 1887 našli pod kostanjem 5 fibul, bronaste obeske in obroček, steklene bisere, dve železni sulici, plavutasto sekuro, več nožev, dva železna srpa in bronasto fibulo z vdetimi okraski. R. Mahnič, *MZK* 27, 1907, 77, domneva depot, sestav najdbe govori bolj za grob idrijskega tipa, posebej še, ker se omenja tudi žganina. *MZK* 24, 1898, 111.

17. Lukovica. Žandarmerijska postaja v Lukovici je poslala v Narodni muzej latenske meče, ki so očitno sestavljali del grobnega inventarja. Natančno najdišče ni znano, mora pa biti v območju delovanja nekdanje žandarmerijske postaje v Lukovici. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. *AV* 17, 1966, 251. Kamniški zbornik 10, 1965, 103.

18. Magdalenska gora pri Šmarju. Na robovih halštatskih gomil so pogosto našli tudi žgane latenske grobove. Izbor iz latenskega gradiva, ki je prišlo v Narodni muzej, glej na tabeli 23—24. S. Rutar, *LMS* 1889, 49 ss. M. Hoernes, *WPZ* 2, 1915, 102 s. C. Deschmann, *MAGW* 14, 1884, 49 s. *Treasures of Carniola* (1934), 39 ss., 73 ss.

19. Velike Malence pri Brežicah. Med ostanki halštatskega gradiva je tudi latensko, ki sodi k žganim grobovom. V. Stare, *AV* 11—12, 1960 in 1961, 54 s.

20. Mengeš. V Staretovi, danes državni drevesnici so odkrili leta 1939 tudi poznolatske grobove, ki so se očitno nadaljevali še v rimsko dobo. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. *AV* 17, 1966, 251. Latenski grob omenja tudi A. Müllner, *Argo* 6, 1898, 56 s., vendar po zapestnicah sodeč ne gre za latenski grob. V zvezi s tem grobom poroča A. Müllner tudi o nožu latenske forme, ki pa sodi verjetneje k naselbinskemu kompleksu. S. Gabrovec, Kamniški zbornik 10, 1965, 96 ss., 103.

21. Mihovo. Veliko grobišče (omenja se okrog 400 grobov) je izkopal I. Kušljan. Velika večina gradiva sodi v pozno latensko in zgodnje cesarsko obdobje. Gradivo je neobjavljeno. E. Benninger, *Wiener Beiträge zur Kunst- und Kultur-Geschichte Asiens* 9, 35 ss. Cfr. *MAGW* 31, 1901, [24]. Cfr. sedaj disertacijo V. Šribarja, Problemi prehoda poznega latena v rimsko dobo na področju doline Krke. Ljubljana 1964. Tipkopis 381 str.

22. Mokronog. Veliko latensko žgano grobišče (omenja se okrog 150 grobov) je tu odkril leta 1885—1888 J. Pečnik. Gradivo, ki je prišlo v Narodni muzej, prikazujejo naše tabele 1—13. Grobne celote niso ohranjene. V risbi je ohranjena ena grobna enota, ki pa je dvomna.⁴³ C. Deschmann,

⁴³ V arhivu Slovenske Matice — gradivo je Slovenska Matica 1954 odstopila Narodnemu muzeju — so se ohranile risbe nekaterih grobov, ki jih je izkopal J. Pečnik in so važne zaradi tega, ker nam podajajo sicer izgubljene grobne celote. Risbe je izvršil Franc Pečnik, izkopavalčev brat. Vsekakor so risbe, ki jih je dobila Matica, bile narejene naknadno. Na istem listu imamo namreč risbe grobov iz različnih najdišč in izkopanih v različnih letih. To seveda ne izključuje povsem njihove točnosti (morda slone na originalnih skicah oziroma verjetnejše na pripovedovanju J. Pečnika), dokazuje je pa seveda tudi ne. Gradivo večinoma ustreza gradivu iz dotičnega najdišča in ni zamešano, risana grobna celota se tudi pogosto sklada s poročili iz časa izkopavanja. Prav v našem primeru pa nam podana grobna celota zbuja tudi pomisleke predvsem že zaradi tega, ker je prikazan skelet — istočasna poročila o izkopavanju latenske nekropole v Mokronogu pa govore le o žganih pokopih. Po risbi naj bi bil vojak izkopan leta 1885 v Ribjeku pri Mo-

MAGW 15, 1885 [70 ss.]. J. Szombathy, MAGW 18, 1888 [92 ss.]. S. Rutar, MZK 17, 1891, 138 ss. H. Müller-Karpe, Carinthia I, 141, 1951, 670 s. Abb. 15, 16.

23. Novo mesto. Od tu poznamo tri latenske nekropole: blizu pokopališča pod Kapiteljskim hribom (skupaj z rimskimi grobovi), na prostoru bivšega okrajnega glavarstva (v sklopu rimskih grobov), na Kapiteljskem hribu (v sosedstvu halštatske oziroma žarnogrobiščne nekropole), poleg tega pa je bil najden posamezen keltski grob tudi v okviru halštatske gomile in posamezen plan poznolatenski grob ob Krki. M. Much, MZK 1, 1902, 403. S. Rutar, LMS 1891, 192. V. Šribar, AV 9—10, 1958—1959, 108 ss. F. Stare, Poročila (1950) 46. J. Kastelic, Varstvo spomenikov 2, 1949, 86. Primerjaj sedaj tudi sintetični prikaz T. Kneza, AV 17, 1966 in Varstvo spomenikov 10, 1965 (1966) 196 s. Tab. 4.

24. Pobrežje pri Mariboru. Leta 1901 je bil najden latenski meč, ki sodi verjetno k še neodkopanemu grobišču. B. Saria, Blatt Rogatec (1941), 29.

25. Podzemelj. Leta 1888 je našel J. Pečnik na robu gomile v Grmu preko 20 žganih grobov. Grobne žare so bile pokrite s kamnitimi ploščami. Latenski grobovi so bili v oglu gomile poleg starejših skeletnih grobov. Gradivo, ki ga hrani Narodni muzej, kažejo (v močnem izboru) tabele 21—22; 23, 8. Poleg tega hrani Naravoslovni muzej na Dunaju grobove iz plane nekropole s številno keramiko, ki spominja na novomeško (V. Šribar, AV 9—10, 1958—1959, 108 ss.), med njo je ena sama posoda na kolovrat in ena fibula srednjelatenske sheme. Neobjavljeno. Tudi v drugih gomilah je bilo najdeno latensko gradivo, predvsem pogosto sekire tipa tab. 24, 3.

26. Razvanje. Med keramičnimi ostanki iz gomil v okolici Razvanja so v Pokrajinskem muzeju v Mariboru tudi fragmenti poznolatenskih oblik. S. Pahič, AV 17, 1966.

27. Reka pri Cerknem. Tu je bila odkrita nekropola idrijskega tipa (gradivo je prišlo na Dunaj in je bilo po prvi svetovni vojni deloma odstopljeno Italiji in je sedaj v Trstu, večina pa še vedno v Naravoslovnem muzeju). Grobovi pripadajo poznolatenskemu in zgodnjecesarskemu obdobju. R. Mahnič, MZK 6, 1907, 170. Cfr. S. Gabrovec, AV 11—12, 1961—1962, tab. 3, 5, 6.

28. Roje pri Moravčah. Tu je latenska in staroslovenska nekropola. Gradivo hrani Naravoslovni muzej na Dunaju. Prve najdbe se omenjajo že leta 1860, glavno izkopavanje je bilo v letih 1902—1907. Grobišče je očitno mokronoškega tipa in je važno zaradi tega, ker je skoraj edino, ki ima vsaj deloma ohranjene grobne celote in razmeroma mnogo keramike (večinoma čistega latenskega tipa na kolovrat). Kenner, Beiträge zur einer Chronik der arch. Funde in oest. Monarchie 1862—1863; 1864, 57. M. Hoernes, MAGW 29, 1889 [26 s.]. J. Pečnik, IMK 17, 1907, 118 s. J. Szombathy, MAGW 41, 1911 (20).

kronogu, v globini 1 m. Pri sebi je imel meč (morda naša tab. 2, 1 ali 4, 2 vendar ne ustreza povsem), verigo (tab. 4, 4 ali 5, 6), ščit (eden od naših na tab. 1, 1. 2. 6), uhato sekiro (tip tab. 8, 2. 6), 1 sulico (tipa tab. 9), fibulo (tab. 12, 1) in še en nož, ki ga z ohranjenim gradivom ne moremo identificirati. Od latenskih grobov je ohranjen še ženski grob iz Valične vasi v sestavu, kot nam ga podaja naša tab. 25, 1—2. Tudi v tem primeru je bil skelet izkopen leta 1885. Tako bronasti pas kot fibula se dasta dobro identificirati (inv. št. P 3518 in P 3547). Vsekakor je grobna celota bronastega pasu in fibule zelo verjetna.

29. Skorba. Na dvorišču kmeta Gorčenka, parc. št. 11, je bil leta 1906 najden žgan bojevniški grob, ki je v Mestnem muzeju v Ptuj. Poleg tega je bila najdena še sulična ost in žara iz grafitirane gline. V. Skrabar, Starinar NS 1, 1922, 145 s. A. Smodič, ČZN 35, 1940, 25.

30. Slap. Tu je C. Marchesetti odkril majhno nekropolo, ki naj bi sodila v čas med svetolucijsko nekropolo in prihodom Rimljanov. Očitno gre torej za nekropolo idrijskega tipa. C. Marchesetti, Boll. Soc. st. nat. Trieste 10, 1877, 71; 11, 1889, XXXIII. MAGW 31, 1901, 109 s. Duhn-Messerschmidt, Italische Gräberkunde 2 (1939), 124.

31. Slovenj Gradec. W. Schmid omenja dva grobova zunaj slovenjgrajskega gradišča pri domnevni hiši III, ki naj bi bila, sodeč po žari, poznolatenska. W. Schmid, MPK 2, 1924, 372.

32. Socerb (S. Servolo). Halštatska nekropola je segala do rimske zasedbe. Moser-Much, MZK 1, 1902, 142 s. Duhn-Messerschmidt, o. c., 126.

33. Spodnja Slivnica pri Grosupljem. Tu je bil odkopan žgan srednjelatenski grob. V. Šribar, AV 8, 1957, 141 ss.

34. Stična. Na robu gomile II, ki jo je izkopavala vojvodinja Mecklenburg leta 1910, so bili najdeni očitno tudi latenski grobovi, kot je to razvidno iz fotografij gradiva, ki jih hrani Narodni muzej. Cfr. V. Šribar, AV 8, 1957, 145, op. 23. Treasures of Carniola (1934), 111, sicer ne omenja latenske gradiva, govori pa o žganih grobovih v tej gomili.

35. Sv. Lucija (Most na Soči). Čeprav je klasično latensko nadaljevanje velike halštatske nekropole pri Sv. Luciji nekropola v Idriji ob Bači, imamo posamezne latenske predmete, tako srednjelatenske fibule in srednjelatenski meč, kakor tudi poznolatenske sekire tudi v okviru same svetolucijske nekropole. C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tav. 20, 5; 28. MAGW 31, 1901, 109.

36. Stojnci. Na parceli št. 699/2 in 700/1 so pri kopanju gramoza našli leta 1937 skeletni grob s srednjelatenskimi pridevki. A. Smodič, ČZN 35, 1940, 22.

37. Sv. Benedikt v Slovenskih goricah. V gomilah pri Sv. Benediktu so med halštatsko in rimsko keramiko našli tudi keramiko latenskih oblik, ki je v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. ČZN 7, 1910, 141.

38. Šmihel pod Nanosom. Med obsežnimi nekropolami, ki pripadajo naselju nad Šmihelom, imamo tudi predele z latenskimi grobovi. M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 235 ss.

39. Šmarjeta. Velikemu naselju na Vinjem vrhu pripadajo razsežne nekropole, ki so iz halštatskega, latenskega in rimskega časa. Latenske nekropole so ležale na južnem pobočju Vinjega vrha, imenovanem Strmce, in na zahodnem pobočju okoli Kronovega in Bele cerkve. Po poročilih sodeč, izhajajo latenski grobovi iz posebnih planih nekropol in ne potekajo iz naknadnih pokopov. Večinoma so bili žgani pokopi, omenjajo se pa tudi skeleti. C. Deschmann, MAGW 13, 1883, 210 s. S. Rutar, MZK 27, 1901, 28 ss. M. Hoernes, WPZ 2, 1915, 110. A. Müllner, Argo 2, 1893, 75 ss. H. Müller-Karpe, Carinthia I, 141, 1951, 670 ss. Abb. 17. 18.

40. Šentjernej. V Narodnem muzeju je iz okolice Šentjerneja tudi latensko gradivo, ki sodi očitno k grobovom iz šentjernejske okolice. Cfr. izbor na tab. 30, 4. 13.

41. Šentviška gora. Tu je bilo odkritih do leta 1890 19 grobov. C. Marchesetti datira nekropolo približno v isti čas kot svetolucijsko. *Boll. Soc. St. nat.* 13, 1890, LII, Duhn-Messerschmidt, *Italische Gräberkunde* 2 (1939) 124. R. Mahnič pripisuje grobišče latenskemu obdobju. *MZK* 27, 1901, 77.

42. Valična vas. Prve latenske grobove (ca. 30) je izkopal Pečnik že leta 1885. Tako po grobni strukturi kot po pridevkih so bili podobni mokroniškim. C. Deschmann, *MAGW* 15, 1885 [72]. S. Rutar, *MZK* 17, 1891, 139. Iz tega izkopavanja se nam je v risbi ohranila ena grobna celota ženskega groba, ki jo prikazuje naša tabela 25, 1. 2. Glej opombo 43. Med letom 1930 in 1940 je izkopaval v Valični vasi kmet Plut. Odkriti grobovi so pripadali najmlajšemu halštatskemu obdobju (Ha D 3, npr. situla in negovska čelada), zgodnjelatenskemu obdobju (edini tipični latenski grobovi iz tega časa, npr. fibule tab. 25, 3. 4, keramika) srednjelatenskemu in rimskemu obdobju. Mladohalštatski grobovi so bili skeletni, latenski in rimski žgani. V mnogih primerih opredelitev zaradi pomanjkljivih podatkov ni mogoča. Grobne celote se niso ohranile. Gradivo je deloma prišlo v Narodni muzej in še ni objavljeno. Izbor latenskega gradiva glej na tabeli 25 in 26. Valična vas bi bila, če bi bila strokovno izkopana, ključna postojanka za razumevanje prehoda halštatskega obdobja v latensko, za celotno latensko obdobje in za prehod v rimsko. Nestrokovni izkop pa je žal nepopravljivo uničil vse podatke. Celotno gradivo je v pripravi za tisk.

43. Vinica. Plano grobišče s skeletnimi in žganimi pokopi je odkrila 1906 in 1907 vojvodinja Mecklenburg. Skupno je bilo odkritih 323 grobov. *Treasures of Carniola* (1934), 74 ss., 85 ss. R. Ložar, *GMDS* 15, 1934, 22 ss. 45 ss. Gradivo, ki je v Ljubljani, prikazujem še enkrat na tabelah 14—20. Cfr. tudi tab. 29, 5; 30, 7—12. 14—15; 31, 7—12.

44. Volarje pri Tolminu. Tu sta bila odkrita dva poznolatenska grobova. S. Gabrovec, *AV* 11—12, 1960—1961, 15 ss.

45. Pri Zamarkovi in Črnem lesu blizu Sv. Lenarta v Slov. goricah so našli v gomilah med halštatsko tudi keramiko poznolatenskih oblik, ki je deloma v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. S. Pahič, *AV* 17, 1966.

46. Žužemberk. F. Schulz naj bi bil leta 1898 odkopal pri cerkvi v Žužemberku več latenskih grobov z latenskimi pridevki, posebej se omenjajo široki zviti meči. V Narodnem muzeju tega gradiva ni, tako da je možno, da Rutarjevo poročilo ni zanesljivo. S. Rutar, *MAGW* 29, 1899 [27].

c) Naključne najdbe

Skupina naključnih najdb iz latenskega obdobja je razmeroma skromna. To je pripisati dejstvu, da lahko v tej skupini navedemo le nedvomno, tipično latensko gradivo, medtem ko mora marsikateri kos gradiva, ki bi utegnil pripadati temu obdobju, odpasti iz našega seznama, ker ga ne moremo natanko ločiti bodisi od predhodnega halštatskega, bodisi poznejšega rimskega obdobja. Takega gradiva pa je očitno največ. Prav poseboj velja to še za neproučeno keramiko. Gradivo iz Krškega, s Planine nad Vipavo, iz Tomaja, od Sv. Katarine v Čičariji sodi verjetno k naselbinskemu kompleksu.

1. Bled. Na Pecovci je bil najden tudi latenski meč. S. Gabrovec, *Pra-godovinski Bled* (1960), 13 s. A. Müllner, *Argo* 3, 1894, 119.

2. Cerklje ob Savi. Od tu hrani Narodni muzej v Ljubljani železen nož poznolatske sheme (inv. št. P 6703; tab. 30, 2).

3. Iški Vintgar. Iz vhoda v Iški Vintgar hrani Narodni muzej fibulo poznolatske sheme (inv. št. P 11685).

4. Kranj. Na Savi je bila najdena sulica latenske oblike. Omenja se sporadično latensko gradivo tudi še od drugod. R. Ložar, GMDS 11, 1930, 22 fig. 11. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. AV 17, 1966, tab.

5. Krško. Pod oznako Gradišče pri Krškem hrani Narodni muzej v Ljubljani latensko keramiko (inv. št. P. 13065—13066, tab. 31, 1—6). Keramiko je prodal muzeju leta 1890 J. Pečnik.

6. Ljubljana. V strugi Ljubljanice je v sklopu drugega bilo najdeno tudi latensko gradivo. V žarnogrobiščni nekropoli na dvorišču SAZU je bila najdena tudi latenska veriga za spenjanje meča. F. Stare, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (1954), 90, tab. 22, 7. S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem. AV 17, 1966, tab. 8, 1—8. Pri nadaljnjem izkopavanju na dvorišču SAZU se je dobilo še novo latensko gradivo. I. Puš, Varstvo spomenikov 10, 1965 (1966) 193.

7. Log v Gorjancih. Od tu hrani Narodni muzej fragment ženskega bronastega pasu (inv. št. P 4462; tab. 29, 4).

8. Pečine pri Tolminu. S. Gabrovec, AV 11—12, 1960—1961, 17 tab. 2, 5.

9. Planina nad Vipavo. Leta 1882 je poslal Moser v Narodni muzej fragmente različnih bronastih in železnih predmetov najdenih na Planini. Med njimi je bila tudi ena bronasta in ena železna latenska fibula. A. Müller, Argo 1, 1892, 102. Cfr. C. Deschmann, MAGW 14, 1884, 50.

10. Rifnik. V enem izmed planih žganih grobov halštatskega grobišča na Rifniku je bila najdena tudi železna srednjelatenska fibula. W. Schmid, Südsteiermark in Alttertum (1925), 12.

11. Stari grad pri Kostanjevici. Od tu hrani Narodni muzej dva obročka latenske sheme. Inv. št. P 4448 a, b; tab. 30, 5—6.

12. Sv. Katarina pri Novi Kračni v Čičariji. Od tam hrani Narodni muzej v Ljubljani latensko fibulo. (Inv. št. P 3273) tab. 29, 9; tab. 29, 6—8 kaže gradivo iz istega kraja, ki je istočasno s fibulo prišlo v muzej.

13. Šentjanž nad Dravčami. Leta 1928 je daroval kmet Habjanič latensko zapestnico in bronast prstan Pokrajinskemu muzeju v Mariboru. B. Saria, Blatt Rogatec (1941), 29.

14. Tomaj. C. Marchesetti, I Castellieri preistorici di Trieste, prinaša od tu v risbi železno ralo (tav. 18, 9), ki sodi morda k naselbinskemu kompleksu tamkajšnjega gradišča.

15. Črnomelj. Narodni muzej hrani od tu železen latenski nož, inv. št. P 6692; tab. 30, 1.

III. *Kulturnohistorična in kronološka ocena gradiva*

Vrednost gradiva, ki nam je na razpolago in katerega pregled smo v prejšnjem poglavju podali, je skromna. Za naselbinsko gradivo smo že dejali, da bolj govori o tem, koliko smo naselbine sploh raziskovali, kot pa o dejanskem stanju. Vsaka večja akcija sondiranja halštatskih naselbin bi sliko že pomembno spremenila. Predvsem pa nas naselbinska raziskovanja v

dosedanjem slogu — večinoma je raziskoval W. Schmid tik pred prvo in med obema vojskama — ne morejo več zadovoljiti. Brez dobro raziskanih naselbin, kjer bi se lahko oprli tudi na stratigrafska opazovanja, imajo tudi dosedanja skromni podatki le polovično vrednost. Schmidovi podatki so preskromni in preshemačni, da bi si lahko ustvarili zadovoljivo in jasno sliko. W. Schmid je z njimi sicer podprl svoj celotni kulturnozgodovinski in kronološki koncept,⁴⁴ ta pa je za današnje zahteve in za današnje stanje že prešibko utemeljen. Za reinterpretacijo Schmidovih rezultatov pa je gradivo preslabo publicirano, in kot se zdi, tudi dosti preskromno.

Posamezne najdbe pa so že same na sebi manj važne, v našem primeru pa še celo malo povedo. Praktično nam le neznatno razširjajo naselbinsko podobo.

Grobno gradivo je vsekakor najdragocenejše. Vendar tudi od tega ne hranijo slovenski muzeji skoraj niti ene grobne celote. Izjema so le nekateri posamezni grobovi, izkopani večinoma po drugi svetovni vojni, ki pa komaj lahko rešujejo položaj. Dobre rezultate bi dala lahko le obsežna in čim popolneje izkopana nekropola. Le malo boljše je z gradivom v tujih muzejih, kjer moramo predvsem omeniti dobro objavljeno Idrijo ob Bači. Tako smo v skrajno kočljivem položaju, ker smo navezani le na tipološko analizo, za katero vemo, da je nezanesljiva, še prav posebej v latenskem obdobju, kjer niso redki primeri,⁴⁵ da dobimo v enem grobu skupaj certoško, zgodnjelatensko in srednjelatensko fibulo, ali pa srednjelatensko in zgodnjelatsko fibulo. Srednjelatenska fibula sama na sebi torej še ne more biti dokaz, da smo časovno v srednjelatenskem obdobju, še manj pa je seveda lahko dokaz, da je bil nosilec fibule dejansko Kelt. Tak položaj nam naravnost narekuje posebno metodo v našem delu. V nasprotju z običajnim postopkom, po katerem moramo gradivo opredeliti najprej kronološko, bomo v našem primeru kronološke probleme pustili najprej v nemar. Primerjati moramo posamezna najdišča v celoti med seboj in razlike, ki jih lahko ugotovimo, fiksirati in analizirati. Ta konfrontacija posameznih najdišč nam takoj pokaže jasne razlike v gradivu, ki očitno niso kronološke, ampak kulturno-historične narave. Zaradi tega tudi začenjamo našo oceno gradiva iz tega vidika.

a) Kulturnohistorična ocena gradiva

Če imamo gradivo v celoti pred seboj, se neprisiljeno izluščijo trije kulturnohistorični horizonti; dodati jim moramo še četrtega. Ta kaže neke posebnosti, ki ga ločijo od drugih treh, ki so v okviru, ki ga dovoljuje arheološka metoda, dokaj jasno definirani:

1. mokronoški, imenovali smo ga po Mokronogu, glavnem slovenskem latenskem najdišču čistega tipa;
2. viniški, po Vinici glavnem slovenskem japonskem najdišču;

⁴⁴ MPK 2, 1915, 278 s., l. c., 2, 1924, 588 s. PZ 24, 1933, 274 s. BRGK 15, 1923 do 1924, 189 ss. Glasnik Ljubljana 20, 1939, 97 ss. Zaključnega dela in kronološkega obračuna pa W. Schmid ni dal.

⁴⁵ To je poudaril že P. Reinecke, Mainzer Festschrift (1902) 65. Od publiciranja gradiva cfr. Idrija ob Bači grob 7—8, 9, 5, 16. J. Szombathy, MPK 1, 1903, 315 ss. Posebno pogosto so taki primeri iz Mihovega in v japonskih nekropolah (glej op. 68. 69).

3. idrijski, po Idriji ob Bači, glavnem latenskem najdišču slovenske Primorske;

4. šmarješki oziroma magdalensko-šmarješki, po Šmarjeti oziroma Magdalenski gori, obeh znanih halštatskih najdiščih, ki pa izkazujeta tudi pomembno latensko gradivo.

Če mi je dovoljeno — pač zaradi jasnosti — anticipirati historične zaključke, potem vsebuje mokronoški horizont najbolj čisto ostalino pravih Keltov; viniški, ostalino Japodov; idrijski, ostalino Karnov; šmarješka grupa pa bi ostala neopredeljena, oziroma bi jo s precejšnjo poenostavitvijo smeli pripisati domorodnemu prebivalstvu.

Medtem ko je pravkar podana grupacija po krajih arheološko strogo opredeljiva in dokazljiva, nam je etnična grupacija za začetek le strogo metodološka. Predvsem se zavedamo, da je s samo arheološko metodo ne mogoče striktno dokazati, in drugič potrebujemo za ta dokaz vse širšo osnovo, kot nam je v tej razpravi na razpolago. Na drugi strani pa so razlike že v materialni kulturi, načinu pokopa in celotni strukturi povezavi nasproti halštatskemu obdobju tako očitne, da je tudi anticipirana etnična opredelitev opravičljiva. Pripomnimo naj tudi, da je v dosedanji literaturi etnična opredelitev v našem smislu dokaj običajna.

1. Mokronoški horizont. Sem lahko prištejemo v Posavju in na Dolenjskem poleg samega Mokronoga še Roje pri Moravčah, Valično vas, Spodnja Slivnica, Brežice, Dobovo, vsaj del gradiva iz Novega mesta; Formin, Skorbo, Drešinj vas na slovenskem Štajerskem. To so le najvažnejša najdišča, podrobna proučitev vseh najdišč bo lahko podoba še dopolnila.

Katere so značilnosti mokronoškega kulturnohistoričnega horizonta?

Najprej pokop. Najboljše nam je opisan v samem Mokronogu. Iz Dežmanovih, Szombathyjevih in Rutarjevih poročil vzemo, da gre za dosledno žgani pokop. Razmeroma ozke grobne jame so okrogle ali štirioglate, na njihovem dnu so ležale odbrane sežgane kosti brez oglja in pepela. Tako za Mokronog kot za Valično vas imamo poročila, da so bile potresene s kremenčevim peskom. Nanje so položili pridanke. Tak način pokopa velja gotovo še za Valično vas, za druga najdišča so podatki skromnejši, vendar potrjujejo običajno vsaj osnovno ugotovitev, da imamo opravka z žganimi grobovi.⁴⁶ Vsekakor je način pokopa v latenskem obdobju nasproti mladohalštatskemu pokopu na Dolenjskem nov. To se najboljše vidi v Mokronogu,⁴⁷ kjer leži latenska nekropola v bližini halštatske, deloma tudi v Valični vasi.⁴⁸ Težje je to seveda trditi za slovensko Štajersko, kjer v halštatskem

⁴⁶ Tako Brežice, Dobova, Spodnja Slivnica idr. Podrobne analize posameznih najdišč bodo lahko naše znanje še znatno poglobile in tudi izdiferencirale. Vsekakor se omenjajo tudi skeletni grobovi (tako npr. v Forminu, Smodič, ČZN 35, 1940, 2, in Roje pri Moravčah), toda prav Roje pri Moravčah, kjer je bilo latensko grobišče na istem mestu kot staroslovensko skeletno grobišče, kažejo, da bo treba podatke o skeletnih grobovih v srednjelatenskem obdobju še podrobno preveriti.

⁴⁷ O tem najlepše govori Dežmanovo poročilo, ki ga je neposredno po odkritju latenske nekropole v Mokronogu zapisal (MAGW 15, 1885 (71) ... da überaschte uns plötzlich die eigenthümliche Art und Weise der Bestattung, welche vor Allem, was wir bisher in Krain gesehen hatten, vollkommen abwich.

⁴⁸ Podatke o načinu pokopa imamo zapisane le za izkopavanja v letu 1885, za poznejša izkopavanja, predvsem med obema vojskama, pa so ostala opažanja o pokopu nezapisana. Iz poznejših povpraševanj se je dalo ugotoviti, da sodi mladohalštatsko gradivo (ki pripada časovno že v Lt A-B po srednjeevropski termino-

obdobju v nasprotju z Dolenjsko skeletni pokop nikoli ni prodrli. Vsekakor je tudi tu žgani pokop najobičajnejši in očitno povezan s sočasnimi latenskimi pokopi na Dolenjskem in Koroškem.

S kulturno ostalino se ne moremo baviti v podrobnosti⁴⁹ — kot primer prinašamo mokronoško gradivo na tabelah 1—13 — vendar nam že pogled na celoto v primerjavi z drugimi skupinami kaže, da je v našem gradivu najbolj čisto latensko gradivo v srednjeevropskem in keltskem smislu. To velja za moško orožje, predvsem za meče z verigo, ščit, udarni nož, sulico, kakor tudi za žensko opremo, bronaste pasove-sklepance, zapestnice in končno fibule. Celotno gradivo je brez povezave s halštatsko tradicijo in ima najozje zveze s keltsko Srednjo Evropo. To ne velja le za posamezne kose, ampak tudi za celotni sestav grobnih najdb. Kljub temu da nam grobne celote niso ohranjene, si grob latenskega bojavnika iz Mokronoga z lahkoto rekonstruiramo na podlagi srednjeevropskih keltskih grobov in ne na podlagi halštatske tradicije. Nasproti bojni sekiri in dvema sulicama z eventualnim obrambnim orožjem imamo sedaj dolgi latenski meč, bojni nož, eventualno še sulico. Iz ženskih grobov so — poleg popolnega preloma v tipološki strukturi najobičajnejših pridatkov fibul in zapestnic — izginili uhani in predvsem jantarjeve in steklene ogrlice. Nasproti temu najdemo sedaj primerjalno gradivo na eni strani v splošnem zakladu keltsko-latenske kulture, katere razširjenost sega od Jadranskega pa do Severnega morja, na drugem pa še prav posebej vzhodno in severovzhodno od nas,⁵⁰ na prostoru od srednjega Podonavja do Donave pri Manchingu. Iskati ga moramo še prav posebej v jugoslovanskih panonskih najdiščih, madžarskih in slovaških karpatskega področja, moravskih, čeških, nižjeavstrijskih, salzburških in bavarskih, kjer lahko posebej omenimo sedaj dobro raziskani Manching.⁵¹ Ta trditvev potrebuje nedvomno še podrobne izpeljave in bo gotovo dala še dragocena spoznanja. Za naša globalna izvajanja pa zadostuje že bežen pogled v literaturo, ki smo jo navedli v prvem poglavju. Vsekakor so te povezave mnogo bolj odločilne kot povezave z Italijo, ki se omejujejo bolj na povezavo v splošnem keltsko-latenskem zakladu.⁵² Zanimivo pa je, da ima mokronoška skupina že sedaj v srednjelatenskem obdobju svoje posebnosti, ki ji dajo lastno, čeprav dokaj skromno, obarvanost. To je uhata sekira (tab. 8, 2.6), ki je v tej podobi izrazita posebnost slovenskega

logiji, tako npr. ornamentirana situla in negovska čelada) k skeletnemu pokopu, medtem ko srednjelatensko k žganemu. Seveda pa ti podatki niso toliko zanesljivi, da bi lahko izključili vsako mešanje. Objava Valične vasi je v pripravi.

⁴⁹ Za podrobno analizo glej predvsem izvajanja H. Müller-Karpeja, *Carinthia* 1, 141, 1951, 594 ss. Njegovo podrobno analizo koroškega gradiva, ki ima pogosto paralele tudi v našem, lahko prenesemo tudi na naš material. Za primerjave v keltskem latenskem področju pa glej predvsem J. Filipa (op. 11), novejšo slovaško literaturo, objavljeno predvsem v reviji *Slovenská archeológia* in v posebnih publikacijah (tako predvsem v Benadík-Vlček-Ambros, *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku* 1957) in I. Hunyady (op. 16).

⁵⁰ Prvič je določno izrazil vzhodno in severovzhodno orientiranost srednjelatenskega gradiva v Sloveniji H. Müller-Karpe, o. c., 665. Preje se je običajno mislilo na povezavo z Italijo.

⁵¹ Za Manching glej W. Krämer, *Germania* 40, 1962, 297 ss., ter drugo tu navedeno literaturo. Glej še našo opombo 19.

⁵² To velja za srednjelatensko obdobje, ne pa za pozno, kjer se zde povezave z Italijo predvsem v idrijski skupini močnejše. Tej trditvi pa jemlje ostrino dejstvo, da je italško latensko gradivo zelo slabo publicirano.

prostora — dobimo jo pogosto že v čistem halštatskem okolju najmlajše stopnje — in se je nato obdržala še tudi pozneje v naši šmarješki, mokronoški in idrijski skupini. Za viniško tega ne moremo trditi, ker ni poznala običaja, polagati orožje v grob. Dobi se celo še prava halštatska tulasta sekira (tab. 8, 1). Tudi fibulo kot tab. 13, 4, 7 dobimo le v mokronoški skupini⁵³ in v podobni podobi — zelo značilno — na japonskem področju.⁵⁴ V tej zvezi lahko omenimo tudi ženski pas-sklepanec iz Valične vasi (tab. 25, 1), ki je tipičen predstavnik povezave z vzhodnim in severovzhodnim keltskim materialnim zakladom,⁵⁵ figuralno oblikovani zaključek pasu pa se končuje v realistični konjski glavi, ki kaže povezave s halštatsko tradicijo.^{55a} V kasnejšem obdobju pa se zdi, da prejšnja vzhodno-severovzhodna usmerjenost izgine in da se začno močnejše pojavljati domače posebnosti, ki so dobile pobudo v japonskem področju. Očitno mlajše variante fibul, kot npr. tab. 12, 8 in 13, 12, imajo sedaj svoje ustrezne paralele v Šmarjeti in viniškem krogu.⁵⁶ Že sama samostrelna konstrukcija ima očitno domačo halštatsko tradicijo, čeprav so halštatske samostrelne fibule v nasprotju z latenskimi dvodelnega tipa. Vse premalo je ohranjena keramika, ki bi bila za naša razmišljanja gotovo zelo poučna. Če se ozremo na koroško keramiko, potem moramo vsekakor reči, da tip Goričica,⁵⁷ kakor je samosvoj, ni razložljiv iz halštatske tradicije, ampak le iz splošnega oblikovnega zaklada keltske latenske kulture. To velja tako za formalno kot tehnično stran tipa Goričica. Isto velja za neobjavljeno keramiko iz Roj pri Moravčah, ki jo hrani Naravoslovni muzej na Dunaju, in seveda tudi za forminsko. Popolnoma v nejasnem smo pa za mokronoško zavrženo keramiko. Poročila namreč govore o majhnih lončkih iz črne gline in slabe ročne izdelave, ki je bila dosti slabša kot v halštatskem času.⁵⁸ Tu gre očitno za drug tip keramike kot v Forminu in v Rojah, morda ga moramo iskati v keramiki, ki jo objavlja iz Novega mesta Šri-bar.⁵⁹ Šri-bar tudi daje danes edino možno razlago za to keramiko — halštatski izvor, vendar so te povezave za sedaj še bolj apriornega pomena in jim ne poznamo konkretnih osnov.

Dejali smo, da je za mokronoško skupino značilen žgani pokop. Njegov izvor je dokaj zamotan in na prvi pogled pobija našo misel, da je mokronoška latenska skupina najbolj čisto keltska, saj je za Kelte naravnost značilen skeletni pokop. Dve dejstvi je potrebno povedati in tej zvezi. Na prvo je opozoril že P. Reinecke,⁶⁰ ki je prvi pokazal, da imamo v latenskem prostoru poleg prevladujočega skeletnega pokopa že od vsega začetka tudi žgani pokop, misel, ki jo je H. Müller-Karpe⁶¹ še podrobno

⁵³ Cfr. še Valična vas (tab. 25, 6), Formin (ČZN 35, 1940, 11. risba 4, 26), in Koroška H. Müller-Karpe, o. c. Abb. 12, 6.

⁵⁴ Treasures of Carniola (1934) pl. 13, 60; 18, 98.

⁵⁵ J. Filip, Keltové 171 s.

^{55a} Vendar glej tudi J. Filip, Keltové, obr. 51, 3. Tab. 43, 2; 44, 5.

⁵⁶ Primerjaj H. Müller-Karpe, o. c. Abb. 17, 10. 14 (Šmarjeta) in naša tab. 16 7. 8; 17, 2. 9 (Vinica); tab. 21, 3—10; 22, 7—9 (Podzemelj).

⁵⁷ H. Müller-Karpe, o. c., 626 ss.

⁵⁸ S. Rutar, MZK 17, 1891, 137.

⁵⁹ V. Šri-bar, AV 9—10, 1958—1959, tab. 1, 1. 2; 2, 1. 3—5. Tako keramiko imamo v večji množini še v Podzemlju (Naravoslovni muzej na Dunaju, neobjavljeno).

⁶⁰ Mainzer Zeitschrift 8—9, 1913—1914, 111 ss.

⁶¹ O. c., 661 ss.

razvil. Na drugo pa sedaj opozarja češkoslovaška znanost, ki je ugotovila na svojem prostoru posebno skupino žganih latenskih pokopov, ki so v nasprotju s skeletnimi zelo kasni.⁶² Niti s prvo niti z drugo tezo ne moremo dobro razložiti mokronoškega žganega pokopa. P. Reinecke je namreč videl vzrok žganega pokopa v mokronoški skupini prav v tem, da so mokronoški Kelti prevzeli žgani pokop od Ilirov, misel, ki je popolnoma nezdržljiva s situacijo na Dolenjskem, središču halštatske in srednjelatske poselitve — kjer smo mi ugotovili prav nasprotno dejstvo.⁶³ Češkoslovaški kolegi pa stavljajo svojo skupino žganih grobov že v tako pozen čas, na konec drugega in v prvo predkrščansko stoletje, da zopet ne more razložiti naše, vsekakor še tudi starejše mokronoške skupine. Najboljša rešitev bo gotovo v smeri, kot jo je iskal P. Reinecke, le da žgani pokop ni bil prevzet od Ilirov, predvsem ne od dolenskih, ampak nekje drugje, na področju tiste halštatske kulture, ki je obdržala žgani pokop. To dobimo že v neposredni bližini ilirskih halštatskih kultur. Tu lahko omenimo podonavske halštatske kulture kakor tudi estenski in svetolucijski prostor in njegov radius izžarevanja ter celotno notranjealpsko področje. Tudi v tem primeru lahko od intenzivnejših raziskovanj pričakujemo še dobre rezultate.⁶⁴

S tem lahko našo skico mokronoške skupine — vanjo v celoti vključujemo tudi koroška latenska najdišča — zaključimo. Za naše namene zadostuje spoznanje, da je to najbolj čista skupina v smislu srednjeevropske keltske latenske kulture, da je z njo v neposredni zvezi, očitno tudi odvisni, in da naseljitveno področje ne kaže na enoten prostor, ampak na posamezne otoke, ki jih lahko dobro povežemo z vpadnimi področji podonavskih Kelto.

2. Viniški horizont. Gradivo z Vinice, ki ga zaradi boljše primerjave prinašamo v izboru (tab. 14—20),⁶⁵ kaže na prvi pogled povsem drugačno podobo. Tu nimamo v nasprotju z mokronoško skupino praktično nobene povezave s srednjeevropsko keltsko latensko kulturo. Tudi v tem primeru nas zanimajo bistvene ugotovitve, skicirane v širokih potezah brez podrobnosti. Specifično viniško prevladuje, pa naj gre to za fibule (npr. tab. 14—17), ki kažejo jasne razlike z mokronoškiimi vrstnicami. Čeprav nas v naši analizi momentano še ne zanimajo kronološka vprašanja, je popolnoma jasno, da te razlike niso le kronološke narave. Poleg tega pa srečamo v viniški skupini celo vrsto posebnosti, ki jih mokronoška skupina sploh ne pozna: pastirske palice (tab. 19, 1—9), pincete (tab. 18, 11—12),

⁶² J. Filip, o. c., 302 s. B. Benadík, Slovenská arch. 11, 1963, 352 ss.

⁶³ Glede pokopa pri Ilirih glej S. Gabrovec, Halštatska kultura v Sloveniji. AV 15—16, 1965, 27 s. 43 in Simpozijum Sarajevo (1964) 223 ss.

⁶⁴ Vsekakor se množijo znaki, da moramo računati — v nasprotju s šolskim mnenjem češkoslovaške šole — z žganimi pokopi že dokaj zgodaj. Crf. W. Krämer, Das keltische Gräberfeld von Nebringen (1964) 13. Germania 30, 1952, 350 ss.

⁶⁵ V naših tabelah prinašamo v risbah ponovno gradivo, ki ga je publiciral že R. Ložar v GMDS 15, 1954, 22 ss., vendar v dokaj nejasnih fotografijah. Izpuščeni so le nekateri manj važni kosi, ki mi iz različnih vzrokov niso bili dostopni. Opisa ne ponavljam in ga glej pri Ložarju o. c. Za drugo viniško gradivo glej Treasures of Carniola (1934) 47 ss. in 85 ss. Na razpolago so mi bile tudi Holstejeve skice, ki prinašajo nekatere grobne celote. Skice mi je dal na razpolago prof. W. Dehn, za kar se mu tudi na tem mestu najlepše zahvaljujem.

različne obeske (tab. 18, 4—6. 8—10. 17), morda segajo še tudi pektoralni (tab. 18, 4—6. 10) v srednjelatensko stopnjo. V nasprotju s temi posebnostmi pa cela vrsta srednjeevropskih latenskih značilnosti ni našla poti v viniško skupino. Med temi so bistvene: oprema keltskega bojvnika, meč z verigo, nož; zapestnice z votlimi členi, ženski sklepanec. Da imamo tudi v viniški skupini gradivo, ki je brez keltske srednjeevropske latenske kulture nerazumljivo, je jasno. Pa tudi v tem primeru imamo začuda malo pravega importa, v večini primerkov gre za lokalno predelavo in za lokalni okus. Tu nas bolj moti, da nimamo gradiva zanesljivo časovno opredeljenega, to se pravi, da razmeroma težko ločimo med srednjim in poznolatenskim kronološkim obdobjem. Fibule kot tab. 16, 7.8; 17, 4.9⁶⁶ so dobile pobudo gotovo v čisti latenski kulturi, razlike pa so tudi očitne. Predvsem je vidna težnja po odebeljenem loku pri peresju in po samostrelu.

Keramika je tudi na Vinici skoraj neznana. Po E. Vogtu⁶⁷ lahko ločimo tri skupine. Najprej posode, ki spominjajo na čisti halštatski oblikovni zaklad, drugič imamo halštatsko keramiko estenskega tipa (črno in rdeče pobarvane vaze na nogi) in končno se je ohranila tudi ena tipična latenska posoda v srednjeevropskem smislu, delana na kolovrat. Halštatska tradicija je torej v popolni premoči.

Tudi v viniškem primeru je usmerjenost jasna, kaže na klasični prostor Japodov v Liki,⁶⁸ lokalna samostojnost pa je pri tem prav tako očitna. Prav tako je očitna navezanost na halštatsko tradicijo japodskega kova — omenimo naj le pektorale, rtaste fibule, certoške fibule — v nasprotju s mokronoško skupino, tu v materialni kulturi ni preloma. To kaže že način pokopa na Vinici. Naše gradivo poteka s plane nekropole, z žganimi in skeletnimi pokopi v dokaj nejasnem razmerju, kakor je to za japodsko nekropole že običajno⁶⁹ in je s tem dobro povezano tudi v načinu pokopa z japodskim zaledjem v Liki. Povezava je prav tako lepo vidna v skupnem običaju, da orožja niso oziroma so ga zelo redko polagali v grob. Po tem običaju so se razlikovale že halštatske japodske nekropole od halštats-

⁶⁶ Primerjaj še *Treasures of Carniola* (1934) 12, 49; 18, 96; 21, 117 (v tem primeru očitno import).

⁶⁷ *Treasures of Carniola* (1934) 47 ss.

⁶⁸ Poleg starejše literature WMBH 3, 1895, 39 ss. in WMBH 7, 1900, 3 ss. glej sedaj predvsem R. Drechsler-Bižić, *Vjesnik Zagreb* 1, 1958, 35 ss. (z navedbo starejše hrvaške literature). O. c., 2, 1961, 67 ss.

⁶⁹ Žal iz literature ne moremo dobiti jasne podobe o načinu pokopa v japodskem krogu, ki očitno tudi ni bil enoten. Če pregledamo le najlažje dostopne podatke, imamo v Jezerinah 328 žganih pokopov nasproti 225 skeletnim (WMBH 3, 1895, 187), pri tem v starejšem horizontu žgani pokop očitno prevladuje. V Ribiču znaša odstotek skeletnih grobov komaj 1,2 %, kar kaže na prevlado žganega pokopa prav v mlajšem obdobju — večina grobov iz Ribiča sodi namreč v mlajši postcertoški horizont. V Kopolju očitno prevladujejo skeletni grobovi, prav tako v Prozoru (Š. Ljubić, *Viestnik Zagreb* 11, 1889, 1 ss.), v Tlačenci pri Jablancu (*Vjesnik Zagreb* 5, 1901, 53 ss.) in Vraniću (o. c., 63). Kako je razumeti gomile v Kopolju (*Vjesnik* 2, 1961, 68 op. 7), ni jasno. Iz opisa pokopa, ki ga daje R. Drechsler-Bižić, o. c., 69 s. in prilog II, vsekakor ni razviden jasen pokop v gomili. Kolikor gre za prave gomile, imajo vsekakor tudi rodovni karakter. Cfr. Š. Ljubić, *Viestnik* 11, 1899, 1 ss., tab. 1. kjer bi celo lahko videli krožno razporeditev grobov. V Smihelu pod Nanosom imamo le žgane pokope, na Križni gori pa je razmerje 73 nasproti 59 v korist žganih (Varstvo spomenikov 7, 1958—1959, 290, 297, 326). Vsekakor potrebuje pokop v japodskem krogu še podrobne analize, pri čemer bi bilo potrebno upoštevati razmerje med halštatskim in latenskim obdobjem.

skih nekropol v vzhodnih Alpah in na Glasincu. V latenskem obdobju ostaja isto nasprotje v primerjavi s čisto latensko kulturo. Toda z Vinice poznamo tudi dve gomili, očitno bolj dolenjskega kot japonskega tipa, torej na sami Vinici kontinuiteta ni tako zanesljiva, gledano iz celotnega japonskega prostora pa nedvomno obstoji. Zanimivo je, da latenskega gradiva iz Šmihela⁷⁰ — kamor je W. Schmid postavljaj središče Japodov Metullum — ne moremo staviti v japonsko skupino.

Tudi viniška skupina lahko velja za jasno določeno in omejeno. Proti jugovzhodu se staplja z drugo japonsko kulturo, katere del je, proti severu v tem času očitno doseže celotno Belo krajino; pri tem pa situacija v samem Podzemlju⁷¹ glede na dve latenski nekropoli različnega tipa ni popolnoma jasna. Očitno gre za mejno področje, kjer se je situacija večkrat menjavala. Ekspanzivna moč japonske kulture nasproti celotni dolenjski latenski kulturi je zanesljivo v porastu — problem bomo še obravnavali pri obravnavi šmarješke skupine, izgubila pa je na svoji moči in morda tudi na prostoru po vsem videzu na področju Notranjske.

3. Idrijski horizont. Pri njegovi presoji se lahko opiramo le na Idrijo pri Bači, od drugih najdišč te skupine je gradivo ostalo skoraj v celoti neobjavljeno. Delno ga poznamo le še iz Reke pri Cerknem,⁷² kjer pa do sedaj odkriti grobovi niso starejši od poznega latenskega obdobja. Na srečo pa je zato gradivo iz Idrije ob Bači zelo izčrpno in dobro objavljeno. Celotna konfrontacija idrijskega gradiva z že obravnavanimi skupinama nam takoj pokaže upravičenost samostojnosti naše skupine. Če izvzamemo kulturno še halštatske grobove, je čista latenska poteza idrijske skupine sicer izredno močna (močnejša kot pri viniški skupini), vendar ne v smislu Mokronoga. To je naravnost presenetljivo. Če si ogledamo najprej fibule, ima Idrija ob Bači celo vrsto fibul, ki izhajajo iz zgodnjelatenske sheme⁷³ in ki jih Mokronog sploh ne pozna, srednjelatenske pa nastopajo v skrajno omejenem izboru in v tipično lokalni idrijski varianti.⁷⁴ Peresje latenske fibule je prebivalcem idrijske nekropole delalo težave in so ga samostojno preoblikovali. Očitno prehoda iz dvodelne samostrelne certoške fibule v enodelno latensko niso povsem zmogli. Na drugi strani nastopajo fibule kot J. Szombathy fig. 151, 109, 150,⁷⁵ ki zopet predstavljajo sinkretizem japonskega običaja, kopičenje jantarja na fibulah in čistih zgodnjelatenskih form. Latenski vplivi, ki so tudi v idrijski skupini očitni, prihajajo povsem iz drugega kroga, kot vplivi, ki so oblikovali mokronoško

⁷⁰ M. Hoernes, MAGW 18, 1888, 217 ss.

⁷¹ Že latensko gradivo viniškega tipa (tab. 21—22) je brez nekaterih tipičnih viniških lastnosti in skoraj bolj povezano s Šmarjeto (z njo ga povezuje tudi H. Müller-Karpe). Tudi po načinu pokopa je drugačnega značaja, gradivo izhaja iz grobov na robu gomile. Poleg tega pa imamo v Podzemlju še neobjavljeno plano nekropolo, ki pa nima nobene zveze z viniškim gradivom. (Naravoslovni muzej na Dunaju, neobjavljeno).

⁷² R. Mahnič, MZK 6, 1907, 170. S. Gabrovec, AV 11—12, 1961—1962, 19. Tab. 3, 5, 6.

⁷³ J. Szombathy, MPK 1, 1905, fig. 38. 40. Cfr. tudi našo tab. 27, 2.

⁷⁴ Od fibul srednjelatenske sheme je v Idriji ob Bači praktično zastopan le tip J. Szombathy, o. c., fig. 42. Cfr. še fig. 64. 70. 72. 78. 79. 83. 92. 98 idr. Cfr. tudi našo tab. 27, 5; 28, 5.

⁷⁵ Citirano po J. Szombathy, MPK 1, 1905, 291 ss.

skupino, in so tudi drugačne narave. Orožja je v grobovih mnogo, vendar zopet ne v čistem mokronoškem smislu. Latenski meč (J. Szombathy fig. 45, 67, 68) in ščit (J. Szombathy fig. 165, v zelo kasnem sosedstvu!) sicer poznamo, vendar sorazmerno redkeje in pogosto v dokaj kasnem sklopu. Predvsem pa ne najdemo niti verige niti udarnega noža ne značilnih sulic. Nasproti temu dobimo uhate sekire, kar kaže zanesljivo na halštatsko tradicijo. Čista posebnost je obilno polaganje orodja v grob, kar je posebej izrazito v poznolatskem obdobju. Pri tem pa dobimo le enkrat tipične latenske škarje. Prav tako je torkvos (Szombathy fig. 39, 44) posebnost, ki je ne poznata niti Mokronog niti Vinica. Tudi ženski grobovi so dosledno brez tipičnih pridevkov, ki so običajni v keltskih grobovih. Omenimo naj le orehaste zapestnice z votlimi členi, steklene zapestnice (to smo našli celo v Vinici!) in bronaste ženske sklepance.

Samo Idrija nam tudi dobro kaže neposredno povezavo s predhodnim halštatskim obdobjem. Idrijski grobovi izkazujejo zelo pogosto v svojem inventarju tudi orožje (cfr. grob 44, 29, 34, 37, 40), polaganje orožja v grob v nasprotju z Dolenjsko pa ravno ni bil običaj svetolucijske skupine. Razmerje latenskih nekropol idrijskega tipa in posameznih latenskih grobov v sklopu halštatske nekropole (Kobarid, Sv. Lucija, Koritnica) je za sedaj nerazjasnjeno.

Sam način pokopa, če izvzamemo že ugotovljeno spremembo v strukturi grobnih pridevkov, pa je v našem primeru manjše važnosti: grobovi so žgani in pretežno pokriti s kamnito ploščo, kar jih nedvomno veže s svetolucijsko tradicijo, hkrati pa, čeprav v manjši meri, tudi s mokronošskimi latenskimi grobovi. Vsekakor je bila v Idriji ob Bači v nasprotju z Mokronogom žganina pomešana s kalciniranimi kostmi in pridevki.

Naše kratke oznake žele tudi v tem primeru pokazati le očitne in bistvene poteze, ki ne odvezujejo od podrobnih študij, ki bodo še potrebne. Popolnoma pa zadostujejo, da brez zadrege potrdimo samostojnost skupine, za katero lahko rečemo, da je enako oddaljena od viniške in kljub močni latenski pobarvanosti tudi od mokronoške skupine.

4. Šmarješki (šmarješko—magdalenski) horizont. Pri tej skupini lahko takoj v začetku poudarimo, da njena samostojnost ni tako očitna kot pri drugih treh. Predvsem nam tu nezaključenost najdb, pomanjkanje načrtov in s tem v zvezi nerešena kronologija neozdravljivo otežujejo presojo. V nasprotju s prejšnjimi zaključenimi planimi nekropolami gre sedaj za grobove na obrobju velikih halštatskih nekropol, bodisi da gre za naknadne pokope v gomilah (tako predvsem Magdalenska gora, Dobrova pri Dobrničju) ali pa za samostojna plana grobišča, običajno z žganimi pokopi, v neposredni bližini halštatskih nekropol in naselja (Šmarjeta). Pred monografsko obdelavo velikih halštatskih najdišč, predvsem Magdalenske gore in Šmarjete, so vsa naša izvajanja dokaj kočljiva, predvsem tudi zaradi tega, ker je dokaj gradiva zunaj slovenskih muzejev (Naravoslovni muzej na Dunaju, mecklenburška zbirka), ki je skoraj docela neznano. Če kljub temu tvegamo poizkus oznake, se zavedamo hipotetičnosti izvajanj. Pri svojih izvajanjih se opiram predvsem na šmarješko in magdalensko gradivo v Narodnem muzeju. Od prvega je publiciral ves izbor fibul H. Müller-

Karpe,⁷⁶ od drugega dajemo izbor gradiva na naših tabelah 23, 1—7. 9—11; 24. Kot znana suponiramo tudi Müller-Karpejeva izvajanja, ki v šmarješkem gradivu, z nekaj rezerve, ne vidi posebne kulturne, ampak posebno časovno stopnjo.⁷⁷

Sam način pokopa ne more mnogo povedati. Naknaden pokop v gomilah govori res bolj za kontinuiteto grobišča in prebivalstva oziroma vsaj za mirno stapljanje; plano grobišče v Šmarjeti pa je v dokaj istem razmerju do halštatskega kot v Mokronogu. Analiza gradiva pa nakazuje tole podobo. Šmarješke in njim zelo podobne magdalenske fibule kljub pretežno srednjelatenski shemi nimajo skoraj nikake povezave s mokronošskimi, še manj s srednjeevropskimi. Njihova značilnost je dolgo peresje (vendar so fibule v nasprotju z mladohalštatskimi enojne sheme!) in odebeljen lok pri peresju. V tej svoji podobi so najboljše povezane z delom viniških fibul (tab. 16, 7. 8; 17, 2)⁷⁸ in predvsem s podzemeljskimi (tab. 21; 22, 7—9). Deloma imamo v Šmarjeti primerke, ki so gotovo pod neposrednim vplivom Vinice (H. Müller-Karpe Abb. 18, 2. 3. 6. 7. 11 in naša tabela 16, 5. 6—7. 8; 15, 7).⁷⁹ Kolikor smemo z Müller-Karpejem res sprejeti tezo, da so se nosile fibule v Šmarjeti v nasprotju z Mokronogom paroma, je tudi v tem možna povezava z Vinico⁸⁰ in tudi z najmlajšim halštatskim obdobjem. Fibule kažejo torej ob samostojni podobi močno povezavo z Vinico. Glede na Müller-Karpejevo tezo, da predstavljajo poznolatenski horizont Slovenije, je težko prezreti njihovo tipološko raznolikost (poznolatenske in srednjelatenske sheme), ki jo le s težavo strpamo le v en časovni horizont.

Tipičnih latenskih mečev je sorazmerno malo in kolikor so časovno opredeljivi, so kasni.⁸¹ Predvsem pa skupaj z mečem ne dobimo niti v enem primeru več verige, tudi ne britve, tudi ščit je dokaj redek (dvakrat dobimo že okrogel ščit, gotovo mlajšega datuma).⁸² Tudi udarni noži nastopajo dosledno v mlajši obliki s krožnim zaključkom.⁸³ S tem pa seveda ni rečeno, da v Šmarjeti ni orožja, ki bi ga lahko stavljali v srednji laten. Predvsem imamo veliko število uhatih sekir, ki se začenjajo pojavljati že v najmlajšem odseku halštatskega obdobja in ki trajajo gotovo še tudi v srednjelatensko, kot lahko sklepamo že iz njihove prisotnosti v Mokronogu. Prav tako pa so šmarješki noži z obloženim ročajem (kot tab. 20, 1)

⁷⁶ Carinthia I, 141, 1951, Abb. 17 in 18. Monografijo o Šmarjeti pripravlja V. Stare, zato tudi v našem izboru slikovnega gradiva ne prinašamo šmarješkega. Cfr. tudi A. Müllner, *Typische Formen* (1900) tab. 35—42 (z nekaterimi napačnimi najdiščnimi podatki, izbor iz celotnega latenskega gradiva v Nar. muzeju).

⁷⁷ O. c., 676.

⁷⁸ *Treasures of Carniola* (1934) pl. 21, 114; 12, 49.

⁷⁹ *Treasures of Carniola* (1934) pl. 20, 115. 116.

⁸⁰ Pregled Holstejevih skic z ohranjenimi grobnimi celotami nam kaže, da imamo pogosto po dve fibuli v enem grobu. Tako grob 1, grob 2 (dvakrat po dve fibuli), 7. 52. 74. 76. 90. 181 idr. Vendar v navedenih primerih ne gre vedno za dve istovrstni fibuli. Vsekakor nam slabo dokumentirano gradivo otežuje študij tega značilnega pojava.

⁸¹ Tako predvsem H. Müller-Karpe, o. c., Abb. 18, 1.

⁸² A. Müllner, *Typische Formen* (1900) Taf. 37, 3 z napačno navedbo najdišča Mokronog. V resnici je ščit iz Šmarjete (inv. št. P 4547). Okrogel ščit imamo tudi na Magdalenski gori, tum. V, grob 42 (skupaj z ukrivljenim mečem, udarnim nožem mlajše variante in sulico). *Treasures of Carniola* (1934) 79.

⁸³ A. Müllner, *Typische Formen* (1900) 41, 3. 4. 6. 11; 42, 2. 3. 4. 5. 7. 8. 10. 11. 12.

povezani z mokronošskimi (tab. 8, 3—4; 10, 9) in ne gre torej za popolno časovno razliko, čeprav ti noži dejansko bolj dokazujejo življenje Mokronoga v kasnem latenskem obdobju kot nasprotno Šmarjete v srednjelatenskem (primerjaj tudi prav isti nož v Vinici, tab. 20, 1). Ne smemo pa tudi pozabiti, da na Vinici nimamo nobenega orožja v grobovih in pomanjkanje tipičnega srednjelatenskega orožja pomeni ne samo razliko z Mokronogom, ampak tudi že ugotovljeno povezavo z Vinico. Žal pa se naša izvajanja ne morejo sklicevati na grobne celote in so zaradi tega brez prave ostrine.

Smisel našega izvajanja je ta, da je komaj verjetno, da smemo videti v samostojnosti šmarješkega tipnega horizonta le časovno stopnjo. Prav fibule kljub ugotovljeni razliki z Mokronogom ne moremo razumeti le v eni časovni stopnji, pomanjkanje tipičnega srednjelatenskega orožja v mokronoškem in srednjeevropskem smislu pa bolj dokazuje, da tja ni prišel strnjeno njegov nosilec Kelt in da je domačin ostal pri domači nošnji, domačih pogrebnih običajih, če že ne tudi pri stari domači oborožitvi. Kako si moremo razlagati tipološko zanesljivo keltsko orožje, kot je čelada zgodnjelatenskega tipa, ki jo je objavil Dežman⁸⁴ (najdeno v skeletnem grobu), ostaja zaradi pomanjkanja celotnega načrta izkopavanj in podrobnih opazovanj, neznano. Čeprav tako v Šmarjeti kot na Magdalenski gori nimamo mnogo izrazitega srednjelatenskega gradiva, si težko predstavljamo, da ne bi bili obe znameniti naselbini naseljeni tudi v srednjelatenskem obdobju. Priznati pa seveda moramo, da v šmarješki skupini močno prevladuje poznolatensko gradivo in da nam podoba domačina v srednjem latenu, ki ga po naši razlagi sponiramo, še ni prepričljivo oprijemljiva. Z gradivom in dokumentacijo, ki nam je na razpolago, te prepričljivosti tudi ne moremo doseči.

b) Časovna ocena gradiva

Naši pravkar skicirani horizonti so tako različni, da je nujno treba izvesti kronološke delitve ločeno po posameznih horizontih. Seveda nam tudi tu ne gre za podrobno izpeljavo, ampak le za skico, ki jo zahteva naš historični okvir. Za viniško in idrijsko skupino zadostuje, da pokažemo njuno življenje od mladohalštatske stopnje (Ha D 2—3) vse do poznega latenskega obdobja, pri čemer nas v našem pregledu ne zanimajo natančne razmejitve. Važna je le ugotovitev, da so vse stopnje zastopane, in to očitno kontinuirano, evolutivno, brez kakih nasilnih prelomov.

Zadnjo fazo mlajšega halštatskega obdobja (Ha D 2—3) zastopa v viniški skupini še tipično mladohalštatsko gradivo. Omenimo naj predvsem certško fibulo (tab. 14, 4; 15, 1), rtasto fibulo mlajših inačic (tab. 14, 1—3. — izredno priljubljeno v japonskem halštatskem krogu v celotnem halštatskem obdobju), deloma dobimo še vedno očalarko v mlajših oblikah (tudi ta je značilna za japonski halštatski krog). Kot zgled lahko navedem⁸⁵

⁸⁴ MAGW 13, 1885, 210 ss. Druga literatura za čelado: R. Much, *Kunsthistorischer Atlas* (1889) tab. XC, 1. Lipperheide, *Antike Helme* (1896) 231, fig. 254. J. Déchellente, *Manuel* 1162, fig. 488, 1. R. Ložar, *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja Ljubljana* (1931) 52, fig. 25 b. F. Wimmer, *WPZ* 19, 1932, 94, fig. 3.

⁸⁵ Navajam po Holstejevih skicah, ki mi jih je dal ljubeznivo na razpolago prof. W. Dehn, Marburg.

grob 181, kjer so združene vse omenjene fibule, ali pa grob 90 s certoško in rtasto fibulo, pinceto in obeski (kot tab. 20, 7—11) in glinasto posodo estenskega tipa. Orožja in orodja v grobovih ni. Ta horizont je zastopan razmeroma z močnim številom grobov in je trajal zanesljivo skozi vse zgodnjelatensko obdobje v smislu srednjeevropske kronologije (Lt A in B po Reineckeju) in verjetno še tudi v zgodnjo fazo Lt C, kot priča nekajkratno srečanje certoške fibule s fibulo srednjelatenske sheme (tako npr. grob 52, 74).

Srednjelatenski horizont karakteriziramo s fibulami srednje latenske sheme tab. 15—17. Veliko število ohranjenih fibul srednjelatenske sheme kaže na veliko število grobov iz tega obdobja, čeprav moramo računati, da je fibula srednjelatenske sheme živelna še tudi v poznem latenu. Kolikor so nam v Holstejevih skicah ohranjene grobne celote, vidimo, da struktura grobov ni izgubila prejšnjega halštatskega obeležja. Še vedno dobimo v grobovih pasne sponne (celo ornamentirane s halštatskim ptičem!) in stare obeske — pektorale (cfr. grob 282). Tudi v tem obdobju ne polagajo orožja v grob.

Zadnja stopnja je gotovo ohranila še tudi fibulo srednjelatenske sheme, imamo pa tudi nekaj novih tipov, ki pred poznim latenom niso možni, tako npr. fibule s stekleno oblogo⁸⁶ in nekatere druge izrazite poznolatenske sheme. Ali lahko tolmačimo bojne nože tipa tab. 20, 1—4 kot kaj več kot naključje, ali pa smemo vendarle računati, da v poznem latenskem obdobju tudi v viniški skupini začno polagati orožje v grob, je vprašanje. Sicer je pa očitno ostala struktura grobnih pridevkov tudi v tem času ista, halštatska tradicija tudi v tem času ni popolnoma zamrla.

Podobna je situacija v Idriji ob Bači. Časovni horizont Ha D 2—3 (gotovo tudi v smislu Lt A in B v srednjeevropskem smislu!) ima še čisto halštatsko obeležje, ki ga označujejo certoške in druge fibule s samostrelnim peresjem, uhani, kar se vse odlično povezuje z najmlajšo halštatsko stopnjo Sv. Lucije. Popolnoma nov v primeri s svetolucijsko skupino pa je običaj polaganja orožja v grob, ki je že v tem obdobju v Idriji jasno izoblikovan. Tudi v Idriji se certoška fibula še sreča s fibulo srednjelatenske sheme (Szombathy, stran 314, grob 36), kar nakazuje tudi za idrijsko skupino možnost, ki smo jo omenili že na Vinici, da sega čisti mladohalštatski horizont (Ha D 2—3) eventualno v kakem primeru še tudi v srednji laten. Prav zaradi tega moramo grobove s fibulami zgodnjelatenske sheme (Szombathy fig. 38, 40) verjetneje staviti že v prvo fazo Lt C.

Fibule srednjelatenske sheme označujejo srednjelatensko obdobje, segajo pa gotovo še tudi v pozni laten (npr. grob 7—8 Szombathy 315, fig. 92). V tej stopnji nastopajo že grobovi s pestro vrsto orodja, kar vse je nato še posebej značilno za poznolatensko obdobje, kjer dobimo med drugim znamenite grobove z ornim orodjem in negovsko čelado. V tej stopnji se prav v idrijski skupini že ustvarja provincialnorimski oblikovni zaklad. Kot smo omenili že na drugem mestu, nam je čas pred rimsko zasedbo in neposredno po njej v gradivu še neločljiv.⁸⁷

Važnejši so v okviru našega razpravljanja kronološki problemi mokronoške in šmarješke skupine. Začetek mokronoške skupine, za katero smo

⁸⁶ E. T. Haevernick, *Situla* 1, 1960, 119 Abb. 1, 1—4.

⁸⁷ AV 11—12, 1960—1961, 21.

dejali, da pomeni nekaj novega, česar ne moremo razumeti iz halštatske tradicije, pomeni hkrati zgodovinski datum, ki je brez dvoma v zvezi s keltskimi premiki proti jugovzhodu in s tem povezanimi vpadi na slovensko ozemlje. V kateri čas moramo torej nastaviti začetek in v kateri konec mokronoške skupine?

Na podlagi Reineckejeve definicije Lt C stopnje sodi gradivo mokronoške skupine nedvomno v to stopnjo. Za tako uvrstitev zadostuje že pogled na 52. tabelo AuhV, kjer bomo našli skoraj vse mokronoške tipe. Znano je, da je Reinecke definiral svojo tretjo latensko stopnjo (Lt C) na podlagi grobišča v Manchingu in jo absolutno datiral v čas »od Aleksandrove smrti do osvojitve južne Galije po Rimljanih (121 Gallia Narbonensis)«. Novo veliko izkopavanje oppiduma v Manchingu in številna literatura, ki je že nastala ob tem izkopavanju, nam daje dragocene podatke, v luči katerih je prav primerjava v Manchingom še vedno najmočnejša osnova kronoloških razmišljanj o Mokronogu. Na drugi strani pa se moramo zavedati, da je Reineckejeva Lt C stopnja, ki obsega absolutno celi dve stoletji, gotovo potrebna že korekture in da se pojavljajo nove interpretacije na različnih mestih,⁸⁸ ne da bi uspelo postaviti novo, za ves keltski prostor veljavno definicijo. V naših izvajanjih nas zanimata dva poizkusa: Krämerjev, vodja izkopavanj v Manchingu, ki je del Reineckejeve Lt C stopnje priključil še v Lt B (Lt B 2),⁸⁹ in drugič Filipov in češkoslovaške šole, ki se je sicer izognila neposredni konfrontaciji z Reineckejevim sistemom in trdni kronološki uvrstitvi češkoslovaških grobišč, postavlja pa vendar nov sistem. Poleg tega sta tendenci obeh avtorjev različni: W. Krämer Reineckejevo stopnjo Lt C vsaj deloma pomika še v starejši čas, J. Filip pa nasprotno v nižji — v svoji analizi stavlja Filip skoraj vse Reineckejevo Lt C gradivo v drugo stoletje, medtem ko izpolnjuje tretje stoletje skoraj dosledno s tipi Lt B stopnje po Reineckeu.⁹⁰ Različno pojmovanje lahko najlepše pokažemo na njunem vrednotenju tipičnih keltskih orehastih zapestnic z votlimi členi. W. Krämer jih je izločil iz Reineckejeve Lt C stopnje in jih postavil v mlajši odsek Lt B (Lt B 2),⁹¹ J. Filip⁹² pa misli, da se dobe »že« na prehodu iz tretjega v drugo stoletje, njihovo glavno mesto pa naj bi bilo v drugem in deloma celo v prvem stoletju. Glede na Krämerjev prepričljivi poskus, primerjati zapestnico te vrste z grškimi primerki v Isthmu, je jasno, da misli Krämer absolutno na 100 let starejši čas kot Filip. Ker so razlike predvsem v absolutnem pojmovanju stopenj, se bomo vprašanja še enkrat dotaknili pri vprašanju absolutne kronologije. Po Krämerju bi lahko videli začetek mokronoške stopnje že v tretjem stoletju (že v prvi polovici), po Filipu pa šele dobrih 100 let pozneje; konec pa je po obeh avtorjih nekje v sredini

⁸⁸ D. Viollier, *Les sépultures du second âge du fer sur le plateau Suisse* (1916). Giessler-Kraft, BRGK 52, 1942 (1950) 20 ss. R. Wyss, *Die Eisenzeit in der Schweiz* (1957) 21.

⁸⁹ *Germania* 40, 1962, 504 ss. Kronologija pa še ni dokončno izvedena in utemeljena, kar bo očitno stvar končne publikacije.

⁹⁰ Primerjaj tudi oceno W. Krämerja, *Germania* 37, 1959, 350, kjer postavlja slovaške nekropole, ki jih Benadik datira v 2. in 1. stoletje, v konec Lt B in Lt C stopnjo.

⁹¹ *Germania* 39, 1961, 32 ss.

⁹² *Keltové*, 129 ss.

prvega predkrščanskega stoletja. Večina gradiva je v okviru določene spodnje in zgornje meje, posebej sodeč po fibulah, mlajša.

Naše tako naključno gradivo brez načrta in grobnih celot v reševanje nove definicije Lt C stopnje ne more posegati, opredelimo ga lahko le relativno. Mokronoško gradivo obsega gotovo še tipe novo postavljene Krämerjeve Lt B 2 stopinje. Ti so: orehasta zapestnica z votlimi členi (tab. 11, 1—3. 6), veriga za spenjanje meča (tab. 4, 4; 5, 6 in tab. 6, 3—5), gotovo še tudi kak meč (tab. 1, 1. 2. 3; 3, 2) in fibule tab. 13, 3. 6. 8. 11).⁹³ Drugo gradivo sodi v Lt C v Reinecke-Krämerjevem smislu. Lt D tipov v Reineckejevem smislu ne dobimo več, s tem pa seveda ne izključujemo življenja nekaterih mokronoških tipov še tudi v Lt D stopnji.

Težja je primerjava s Filipom, ker so njegovi horizonti manj jasno postavljeni in definirani. Predvsem Filip stalno poudarja dolgotrajno življenje posameznih tipov in s tem zabrisuje jasna načela delitve. Vsekakor ima najstarejše mokronoško gradivo sorodnost in povezavo s horizontom različno razčlenjenih fibul srednjelatske sheme.⁹⁴ V njegovi kronološki klasifikaciji bi to pomenilo še zadnjo fazo njegove tretje stopnje (čas srednjeevropske koncentracije, konsolidacije in preusmeritve gospodarstva ± 250 — ± 125), torej v absolutnih številkah že bolj sredino drugega stoletja kot njegov začetek, predvsem pa njegovo četrto stopnjo (razcvet oppida, vrh keltske gospodarske in trgovske ekspanzije), ki jo stavlja v času ± 125 — ± 50 . Ker stavljata J. Filip kakor tudi B. Benadík žgane grobove v okviru svoje razdelitve še posebej kasno, bi na podlagi primerjav s Čehoslovaško in na podlagi češke kronološke sheme morali videti v mokronoškem gradivu dokaj pozno gradivo iz konca 2. in predvsem 1. stoletja, po Krämerju pa že gradivo 3. in 2., verjetno še tudi prve polovice 1. stoletja. Ponoviti pa moramo, da Krämer še ni dal svojim stopnjam, pač zaradi pomanjkanja zanesljivih možnosti, absolutnih števil.⁹⁵

Za šmarješko skupino smo dejali, da ima svoj poudarek v mlajši stopnji. Pri tem puščamo v nemar take najdbe, kot je npr. čelada zgodnjelatske sheme. Kolikor se stika z mokronoško skupino, se stika v mladih elementih, večina gradiva pa je gotovo še mlajša. Mlajši del ima sedaj očitno nove povezave s severno Italijo (Ornavasso).⁹⁶ Vendar smo že pri oznaki skupine poudarili, da obsega Šmarjeta očitno tudi Mokronogu kronološko vzoredno gradivo, le da le-to ni navezano na mokronoško skupino, ampak bolj na viniško oziroma stoji dokaj samostojno v okviru slovenskega latenskega gradiva. V tej zvezi naj omenimo predvsem bronasto čelato tipa Montefortino,⁹⁷ torej zgodnjelatskega tipa, ki je bila najdena skupaj s fi-

⁹³ Primerjalno gradivo za pravkar našete tipe glej pri W. Krämer, *Germania* 40, 1962, 306 Abb. 1.

⁹⁴ J. Filip, o. c., obr. 29. 30.

⁹⁵ Po Krämerjevih izvajanjih se da sklepati, da domneva za svojo Lt B 2 stopnjo še tudi 3. stoletje (morda do 250?) in da končuje Lt C v sredini 1. stoletja, kot je to predložil J. Werner, *JbRZM* 2, 1955, 170 ss.

⁹⁶ Primerjaj fibulo s široko razvitim peresjem v Šmarjeti (Müller-Karpe, o. c., Abb. 17, 1—6) in na Magdalenski gori, naša tab. 23. 1. 5. 2. 6, s podobnimi fibulami v Ornavassu. E. Patek, *Verbreitung und Herkunft der röm. Fibeltypen von Pannonien*. Diss. Pann. II. 19 (1942) 9 ss. oziroma 79 s. Bianchetti, Ornavasso tav. 9, 4 (Atti d. Soc. Arch. e Belle Arti di Torino 6. 1895). J. Déchelette, *Manuel d'Archéologie* 2 (1914) 1259 s. fig. 539.

⁹⁷ Glej op. 84. Za tip Montefortino cfr. Déchelette, o. c., 1160 s.

bulo čolničastega loka in srednjelatenske sheme (H. Müller-Karpe Abb. 18, 3). Čeprav grobna celota ni povsem zanesljiva, nam ta povezava dobro nakazuje, da so nekatere lokalne fibule srednjelatenske sheme lahko že zelo zgodnje. Pri šmarješki fibuli gre zanesljivo za tvorbo, ki je nastala pod japonskim vplivom Vinice (cfr. viniške fibule podobne sheme, tab. 15, 3—8; 16, 1—4). Obe najdbi pa hkrati dokazujeta, da šmarješko gradivo ni tako strogo omejeno le na poznolatensko obdobje. V tej zvezi bo pač upravičeno postaviti vprašanje, zakaj naj bi bile nekatere fibule srednjelatenske sheme v Šmarjeti (npr. Müller-Karpe Abb. 17, 7—12; 18, 2—13), ki imajo, če že ne svoje vrstnice pa vsaj sorodnice v japonskem krogu, zares samo poznolatenske in ne tudi srednjelatenske, za kar smo pri fibuli (Müller-Karpe Abb. 18, 3) lahko nakazali tudi materialni dokaz. Zaradi pomanjkanja grobnih celot in neproučenega gradiva pa s tem le odpiramo neke možnosti, po katerih dvojnost mokronoške in šmarješke skupine ni samo kronološke narave; to misel bomo v naslednjem poglavju skušali zgodovinsko utemeljiti. Žal so bili nestrokovno izkopani tudi grobovi v Valični vasi, kjer dobimo tako fibule mokronoške kot šmarješke skupine (glej tab. 25), medsebojno razmerje pa je ostalo nepojasnjeno.

Kronološki pregled šmarješke skupine bi lahko torej takole povzeli: po sedaj znanem gradivu je ta skupina pozna. Dotika se z mlajšim delom mokronoškega gradiva, sega pa še v mlajšo stopnjo, in prav v to sodi večina gradiva. Kljub temu pa so dokaj zanesljivi znaki, da je med gradivom te skupine tudi še starejše gradivo, ki je istočasno s samim začetkom mokronoške skupine, kulturno pa ni z njim povezano, ampak kaže samosvoje poteze, oziroma je bolj naslonjeno na japonski viniški krog.

Pri naših kronoloških izvajanjih smo se nekajkrat že dotaknili tudi absolutnih letnic. V tej zvezi moramo ugotoviti, da nam srednjelatensko gradivo celo v širšem okviru ne daje mnogo podatkov za absolutno datiranje. Tu bi nam koristila podrobna analiza italskega latenskega gradiva, ki pa še ni bila napravljena. Še manj nam daje osnove za absolutno datiranje domače gradivo. Oporo za datiranje imamo le v splošnem zgodovinskem dogajanju tega časa. Pri tem mislimo na literarno izpričane keltske vpade v Grčijo, ki so se začeli po Lysimachovi smrti (281 pr. Kr.) in ki so dobili svoj odmev ne samo v grški historiografiji, ampak tudi v upodabljaljoči umetnosti. Po historičnih virih so vdrla keltska plemena z ženami in otroki v Trakijo in Makedonijo. Makedonski kraj Ptolemaios Keraunos, ki se jim je postavil v bran, je padel leta 279 v boju proti keltskemu knezu Bolgiu (Bolgios). Kmalu zatem govore poročila o drugem pohodu pod vodstvom Brennusa, ki je obšel grško obrambo pri Termopilah in napadel svetišče Delfi, ki ga je po pripovedki rešil sam Apolon. Odločilni odpor Aitolcev, ki so se najbolj izkazali, Bootijcev in Fočanov pa je prisilil napadalce, da so se v zimi 279/278 vrnili na sever, kjer so se razdelili v različne skupine. Ena izmed teh se je odzvala pozivu Nikomeda iz Bitinije in Mitra-data II. iz Ponta in prekoračila Hellespontos leta 278, s čimer se začenja zgodovina maloazijskih Galatov.⁹⁸

⁹⁸ H. Bengtson, Griech. Geschichte (1960) 292. W. Krämer, Germania 59, 1961, 37 s.

V ta historični okvir moramo postaviti tudi Kelte, ki so prodrli na slovensko ozemlje, bodisi nekaj pred vdorom v Grčijo ali takoj za tem. Vprašanje je seveda, koliko lahko v poznanem gradivu vidimo že tudi generacijo prvih zavojevalcev, vsekakor pa se nam zdi, da je najstarejše gradivo že vsaj iz sredine 3. stoletja. Pri tem se opiramo predvsem na izvajanja W. Krämerja v zvezi s keltskimi orehastimi zapestnicami z votlimi členi, katerih prisotnost v Grčiji je okoli leta 300 dokazana, kakor tudi že na pokazano vzporednost dela mokronoškega gradiva z najstarejšimi najdbami na manchinškem grobišču. Nasproti Krämerjevimi izvajanjem se nam zde manj prepričljive nekatere nizke datacije Filipa in češke šole, po katerih bi mokronoško skupino komaj lahko datirali pred 2. polovico 2. stoletja. Konec mokronoške skupine pa vidimo nekje na koncu Lt C stopnje po Reinecke—Krämerju, v absolutnih številkah pa je ne moremo navedi. Tu bodo šele domače raziskave arheološkega gradiva in zgodovinskega dogajanja, predvsem v zvezi z Rimljani, morale ustvariti temelje za presojlo.

IV. *Historični zaključki*

Vsaj trije (eventualno štirje) jasno ugotovljeni kulturni horizonti v srednjeljetskem obdobju na danes slovenskih tleh nam kažejo, da imamo opravka vsaj s tremi etničnimi enotami: pravimi Kelti, Japodi, Karni, morda z ostanki starega ilirskega prebivalstva. Kljub temu da smo dali posameznim skupinam etnična imena, se dobro zavedamo omejenosti arheološke metode pri etničnem opredeljevanju kakor tudi zamotane problematike interpretacije virov v zvezi s pravkar danimi imeni. Toda prav v našem primeru v ozkem prostoru Slovenije tako jasno omejene kulturne skupine naravnost vabijo tudi k plemensko-etnični interpretaciji, še posebej tudi zaradi tega, ker imamo razmeroma obširno pričevanje virov, ki nam to omogočajo. Interpretacija viniške skupine kot japodske je — ne da bi ponavljali argumente — že zaradi zaledja, h kateremu teži, zanesljiva, idrijska je kot karnijska verjetna — viri govore⁹⁹ o Karnih kot o ljudstvu, ki prebiva med Japodi in Veneti; pri tem pa je jasno, da bo potrebno ponovno kritično pretresti vire. Vse do tedaj imamo lahko Karne pač za najbolj uporaben etnični kliše naše idrijske skupine. Prav tako dokazuje mokronoška skupina prisotnost pravih Keltov v Sloveniji. Ta skupina govori zato, da je keltski vdor nedvomno bil in da je arheološko izpričan. Da smemo pri tem misliti na pleme Tavriskov, je prav tako utemeljeno že na podlagi starejše literature, ne da bi na tem mestu znova načenjali to vprašanje.¹⁰⁰

Četrto etnično skupino, domače prebivalstvo, lahko v naši šmarješki skupini samo domnevamo. Njena neizrazitost prav v srednjeljetskem obdobju, predvsem pa pomanjkanje potrebnih raziskav, nas silita k veliki previdnosti. Dejstvo pa, da predstavlja mokronoška skupina na slovenskem ozemlju le posamezne otoke v nasprotju s strnjeno naseljenostjo drugih skupin na eni strani in pomanjkanje mokronoške grupe na drugi

⁹⁹ Glej PWRE 3 (1899) 1598 s. z navedbo glavnih mest pri Strabonu, Meli, Pliniju, Appianu, ki omenjajo Karne.

¹⁰⁰ Glej pretres vprašanja pri H. Müller-Karpe, o. c., 597 ss.

strani na najdiščih, katerih življenje je le malo pozneje zopet izpričano, nas vendarle spodbuja k misli, da so nekatera področja halštatske kulture ostala od keltskega vpada bolj ali manj neprizadeta. Pri tem se zavedamo, da potrebuje ta misel še v celoti potrditve in predvsem razjasnitve pojma »večje ali manjše neprizadetosti«; v današnjem stanju raziskav sme biti le naša delovna teza.

Kelti so morali priti od vzhoda oziroma severovzhoda, očitno po precej istih poteh kot mnogo pozneje Slovenci. V to smer kaže celotni tipni horizont mokronoške skupine. V tej zvezi dobi historično pričevanje virov o vpadu Keltov v Grčijo, ki smo jih navedli, tudi za naše ozemlje poseben pomen. Manj prihaja, vsaj v srednjelatenskem obdobju, v poštev Italija kot izhodišče keltskih vpadov, čeprav je domača arheološka literatura na to vse do sedaj običajno mislila. Vsekakor pa bo vprašanje treba ponovno obravnavati, kadar bo objavljeno in proučeno italsko latensko gradivo. Prav tako smo že omenili, da moramo pri idrijski skupini misliti na vplive drugačnega porekla kot v mokronoški skupini. Tu bi očitno lahko bolj mislili na Italijo.

Vpliv keltskega vdora je bil ogromen. Celotna struktura halštatske kulture, ki ima na slovenskem ozemlju v najmlajšem halštatskem obdobju (Ha D 2—3) še vedno svoj vrh, se je z vpadi Keltov podrla. Te ugotovitve tudi ne spremeni dejstvo, če bomo dejansko lahko dokazali, da so nekatere halštatske postojanke ostale od keltskega vdora neprizadete. Prej dokaj enotni prostor halštatske kulture z vrhovi v dolenski in svetolucijski halštatski skupini se je sedaj razcepil v nove tvorbe, ki slone na drugih osnovah in imajo druge meje. Struktura halštatskega obdobja pa se ni porušila samo ekonomsko in politično, porušila se je očitno tudi duhovno. Halštatska kulturna dediščina je v srednjelatenskem obdobju nasilno pretrgana in zamre; novo ne raste več iz domačih korenin, ampak iz tujih. Celo tako intimni izraz domače povezave in tradicije, kot je način pokopa, se spremeni. Mogočne gomile, ki so bile najbolj viden znak duhovne vezanosti rodu, začenjajo izginjati in se umikati novemu načinu pokopa. Po letu 300 nimamo izpričanega nobenega skeletnega pokopa v gomili, ki je bil prej vsaj v dolenski skupini običajen, in tudi žgani pokop ob robu nekdanjih gomil bo komaj še znak starih rodovnih vezi. Bolj je razumljivo, da se je izpremenila vojaška tehnika in se prilagodila novemu osvajalcu Keltu.

Najbolj so ostali neprizadeti od keltskega vpada Japodi. Viniška skupina kaže še najmanj znakov keltizacije oziroma najbolj samostojno prilagajanje novim kulturnim in političnim centrom. Prav tako je japonska kultura močno vplivala na nekdanji halštatski prostor, predvsem na Dolensko, manj očitno na svetolucijski prostor, kjer se celo zdi, da je izgubila prejšnje postojanke na Notranjskem (Šmihel pod Nanosom). Dolenski prostor, ki ni bil zaseden od Keltov, je očitno imel povezavo z japonskim prostorom.¹⁰¹ Tudi pozneje, ko čista latenska kultura izgubi

¹⁰¹ Zaradi slabo publiciranega gradiva je to le težko konkretno dokazati. Nekatere japonske elemente v mlajšem halštatskem obdobju je omenil že F. Starè, AV 4, 1953, 264 ss. Pridamo lahko še grob 10 iz tum. V (izkopavanje Mecklenburg) z Magdalenske gore s fibulo tipa naša tab. 16, 2. 4. Sem sodijo tudi pasni obročki tipa tab. 20, 7. 11, ki se dobe na Vinici kot na Magdalenski gori. Vsekakor bi bilo vredno ta problem še podrobnejše obdelati.

stik z zaledjem in se začne razvijati samostojno pod neposrednim vplivom okolja in domače tradicije, ima v novem razvoju japonska kultura očitno velik delež.

Idrijska skupina je bila kulturno vsekakor močnejše keltizirana kot viniška. Zanimivo je, da ima v njenem kulturnem zakladu razmeroma močno vlogo že zgodnjelatenski oblikovni zaklad. V nasprotju s srednjelatenskim mokronoške skupine, za katerega vemo, da je prišel od vzhoda, to za idrijskega težje trdimo. Tu bi vsekakor prišli v poštev tudi vplivi iz Italije. Kljub domači tradiciji v idrijski skupini pa je potrebno vsekakor omeniti važen preobrat v grobnem kultu. Nasproti svetolucijski skupini imamo sedaj v grobovih dokaj redno orožje in na koncu celo orodje v naravnost izredni meri. Tega preobrata v viniški skupini ni.

Kelti sami so bili od svoje okolice preplavljeni. Za mokronoško skupino je v njenem mlajšem faciesu značilno nekaj posebnosti, ki jih lahko imamo za lokalno posebnost Tavriskov (Müller-Karpe misli pri tem na fibulo tipa tab. 13, 4 in 7), ali pa za prispevek domačega prostora (uhata sekira tab. 8, 2. 6, tulasta sekira tab. 8, 1); v celoti pa povezanost s srednjeevropsko latensko kulturo vendarle prevladuje. V poznem latenskem obdobju se podobna popolnoma spremeni. Sedaj ni nobene prave povezave več s poznolatensko kulturo omenjenega keltskega prostora, kjer cveto za ta čas tipična oppida, ki na Slovenskem prav tako niso izpričana.¹⁰² To nam kaže že Krämerjeva tabela gradiva iz Manchinga,¹⁰³ na kateri smo za časa njegove Lt B 2 in C stopnje našli toliko paralel, za časa Lt D 1 pa jih ni več. Isto velja tudi za razmerje slovenskega prostora nasproti češkoslovaškemu. Tipično poznolatensko gradivo Slovenije ne doseže več; omenimo naj le tipično barvano poznolatensko keramiko,¹⁰⁴ pa tudi tipične fibule tega časa, fibule tipa Nauheim, v njeni originalni podobi,¹⁰⁵ pri nas praktično ne poznamo. Nasprotno pa v poznem latenu nastaja, predvsem v idrijski skupini, pač pod vplivom zvez z Italijo, gradivo, ki ga trgovska mreža Aquileie razpeča po vsem tedanjem svetu in živi tam še dalje v rimski provincialni kulturi.¹⁰⁶ Pogosto je čutiti renesanso halštatske kulture (negovska čelada). Skoraj pa lahko dvomimo, če gre pri tem za zavestno ilirsko renesanso. V tej zvezi bo vsekakor značilno nasprotje med prazgodovinskimi arheologi, ki so voljni priznati, predvsem v poznem latenskem obdobju, le malo pravih keltskih elementov, in provincialnimi rimskimi arheologi, ki tako pogosto govore o keltskih reminiscencah v rimski provincialni kulturi, in sicer tako v onomastiki kot v sami materialni kulturi.

V. Neposredne naloge

Pri našem razpravljanju smo se neprestano srečavali z dejstvom, da ne poznamo niti skromnega latenskega gradiva, ki smo ga odkrili, res da z večine po naključju in nestrokovno in pogosto brez sodelovanja šolanik

¹⁰² Karto razširjenosti oppida daje W. Dehn, *Aperçu sur les Oppida. Celticum III* (1962) 350 ss.

¹⁰³ *Germania* 40, 1962, 306, Abb. 1.

¹⁰⁴ F. Maier, *Germania* 41, 1963, 259 ss.

¹⁰⁵ J. Werner, *JbRZM* 2, 1955, 170 ss.

¹⁰⁶ J. Werner, *Origines* (1954) 151 ss.

ljudi. Pri tem nas seveda tudi pri obravnavi latenskega obdobja preganja zgodovinska nesreča, da je le slaba polovica gradiva v slovenskih muzejih, druga večja pa je v tujini na Dunaju, v Trstu in v mecklenburški zbirki.

Tu moramo čimprej popraviti zamujeno. Gradivo v slovenskih muzejih bi moral publicirati že z gradivom našega keltskega simpozija in čimpreje bo treba najti danes zelo realne možnosti, da se vsaj kataloško obdela tudi gradivo v tujih muzejih. Tu ga ne naštevamo posebej, saj je dobro razvidno iz našega seznama najdišč.

Drugo žalostno dejstvo, ki je pri koreninah hromilo naša izvajanja, je bila ugotovitev, da je povedna moč izkopanega gradiva izredno skromna. Če izvzamemo res malenkosti, nimamo strokovno in v celoti izkopanega niti enega grobišča, poznane grobne celote, če izvzamemo Idrijo ob Bači, lahko seštejemo na prstih ene roke! Vzporedno s publikacijo starega gradiva izpred prve svetovne vojne bo treba načrtno in v celoti izkopati nove nekropole, ki bodo morale biti izbrane iz vseh skupin, ki smo jih ugotovili. Še posebej je treba poudariti, kako pomembna bi bila res v celoti izkopana nekropola, saj se moramo tako pogosto zadovoljevati s skrajno omejenim izborom.

Čeprav so nekropole za sedaj najmočnejši vir za naše poznanje latenskega obdobja, pa je jasno, da je ključ za marsikatero historično spoznanje v naseljih. Naselja bodo lahko povedala, kako si moramo predstavljati srečanje domorodcev in Keltov v naši mokronoški skupini, kako v šmarješki skupini in kako zopet v viniški in idrijski. Jasno je, da nam na to vprašanje ne bo mogla dati odgovora vsaka naselbina, tudi ne le skromna sonda. Tu je potrebna naselbina s stratigrafijo, tu je treba številnih raziskovanj, da bomo dobili objekt, ki bo dal jasne rezultate. To je gotovo izredno zahtevna naloga. Med obema vojnama jo je začel W. Schmid in prav njegovo delo, vsekakor pionirsko in pomembno, nam je najboljši dokaz, da je to naloga, ki presega moči posameznika. To je delo, ki potrebuje dobre organizacije in mnogo sredstev, naloga, ki se zdi, da jo je v sedanjem položaju najtežje opraviti, čeprav bi bila ključna tudi za razumevanje sosednih obdobj.

Naše tako povečano in proučeno materialno bazo moramo nato še enkrat soočiti s pričevanji virov. Priznati moramo, da smo se do sedaj vse preveč ločeno bavili z materialno kulturo, ločeno z onomastiko, ločeno z viri. Že naša izvajanja so pokazala, da nam latensko obdobje omogoča zaradi razmeroma močnega pričevanja pisanih virov, da ugotovljene kulturne povezave oziroma ugotovljene kulturne razlike večemo na različne etnične oziroma plemenske enote, o katerih nam poročajo viri, da pisane vire dopolnimo s pričevanji materialne kulture. Vsekakor se tu srečujemo z najtežjimi in najdelikatnejšimi nalogami arheološko zgodovinskih raziskav, za katera si moramo šele zgraditi ustrezno metodo. Nedvomno pa bomo lahko začeli toliko trdneje reševati ta vprašanja, kolikor celotneje in popolneje bo naše poznanje vsega gradiva.

Torej še enkrat simpozij, toda z več in bolj proučenega gradiva, z bolj ostro zastavljenimi vprašanji, ki ne bodo samo orientirala, ampak tudi reševala.

ZUSAMMENFASSUNG

Zur *Mittellatènezeit in Slowenien*

I. GESCHICHTE DER FORSCHUNG

Im ersten Kapitel gibt der Autor eine kurze Übersicht der Latèneforschungen im slowenischen Bereich. Im ersten Teil wird der Stand der Forschung in Mitteleuropa und den benachbarten Gebieten Sloweniens dargestellt (Anm. 2—21), und im zweiten Teil in Slowenien selbst. Das Material wurde fast zur Gänze noch vor dem ersten Weltkrieg gewonnen (Mokronog, Idrija bei Bača, Šmihel bei Postojna, Mihovo, Vinica u. a.), stammt in überwältigender Mehrzahl aus Gräbern und ist mit geringfügigen Ausnahmen noch unveröffentlicht; synthetische Arbeiten — abgesehen von Müller-Karpes Studie (Anm. 27) — fehlen. Die übrige recht magere Literatur s. in Anm. 22—26 und insbesondere beim Fundortverzeichnis (2. Kapitel slowenischen Textes).

II. ÜBERSICHT DES ARCHAEOLOGISCHEN FUNDSTOFFES

Im zweiten Kapitel gibt der Autor einen Überblick des Materials aus Slowenien, das für das Studium der Latènezeit zur Verfügung steht, u. zw. getrennt das Material von Ansiedlungen, von Nekropolen und von Zufallsfunden. Dem Fundortverzeichnis mit kurzen Zeit- und Kulturbezeichnungen sind schon im Text Literaturangaben beigelegt. Auf Grund dieses Verzeichnisses ist auch die Karte der Latènefundorte angefertigt (Beil. 1). Zu diesem Verzeichnis gehört auch eine zeichnerische Wiedergabe ausgewählter Latènematerialien. Diese Auswahl umfaßt das Gesamtmaterial aus Mokronog und Vinica, soweit es im Nationalmuseum von Ljubljana aufbewahrt ist, und ausgewählte Stücke aus Podzemelj, Magdalenska gora, Valična vas und etlichen kleineren Fundstätten.

III. KULTURGESCHICHTLICHE FRAGEN

Der wissenschaftliche Wert des Materials ist infolge unsystematischer Erforschung und nicht erhaltener geschlossener Funde bescheidener, enthalten doch die slowenischen Museen aus der Latènezeit kaum ein geschlossenes Grab! Deshalb müssen wir die einzelnen Materialgruppen zunächst im ganzen untereinander vergleichen. Dabei ergeben sich auf zwanglose Weise drei kulturhistorische Horizonte, zu denen sich mit einigem Vorbehalt noch ein vierter hinzuzählen läßt.

1. Die Mokronoger Gruppe; wir haben sie so benannt nach dem wichtigsten slowenischen Fundort von reinem Latènetypus.

2. Die Vinica-Gruppe, nach dem wichtigsten japodischen Fundort in Slowenien.

3. Die Idrija-Gruppe, nach dem bedeutendsten Latènefundort im Slowenischen Küstenland.

4. Die Šmarjeta-Gruppe, bzw. Magdalenska gora-Šmarjeta-Gruppe nach den beiden bekannten Hallstatt-Fundorten, die auch bedeutendes Latènematerial aufweisen.

Wenn es mir gestattet ist, im Interesse der Klarheit historische Schlußfolgerungen vorwegzunehmen, so enthält die Mokronoger Gruppe den reinsten Keltennachlaß; die Vinica-Gruppe den Japodennachlaß; die Idrija-Gruppe den karnischen.

Die Šmarjeta-Gruppe möge unbestimmt bleiben; mit erheblichem Vorbehalt ließe sie sich der einheimischen Bevölkerung zuschreiben.

Ist die soeben gegebene lokale Gruppierung nach Hauptfundorten archäologisch gut durchführbar und nachweisbar, so ist die ethnische Gruppierung vorderhand nur eine bloss methodologische.

1. *Die Mokronoger Gruppe.* Hieher zählen wir außer Mokronog noch Roje bei Moravče, Valična vas, Spodnja Slivnica, Brežice, Dobova, zumindest einen Teil von Novo mesto in Unterkrain und im Savetal (Posavje); Formin, Skorba, Drešinja vas im slowenischen Teil der Südsteiermark, um nur die wichtigsten Fundorte zu nennen.

Was charakterisiert die Mokronoger Gruppe?

Zuerst die Bestattungsart: Am besten beschrieben ist sie in Mokronog selbst. Aus Dežmans, Szombathys und Rutars Berichten geht hervor, daß es sich immer um Brandbestattung in den flachen Nekropolen gehandelt hat. Die verhältnismäßig engen Grabgruben sind rund oder viereckig, auf ihrem Boden lagen ausgewählte verbrannte Knochen ohne Kohle und Asche. Sowohl für Mokronog wie für Valična vas liegen Berichte vor, wonach sie mit Kieselsand bestreut waren. Auf die Brandreste wurden Beigaben gelegt. Diese Bestattungsart gilt gewiß noch für Valična vas, für die anderen Fundorte sind die Angaben spärlicher, bestätigen aber gewöhnlich wenigstens die grundlegende Feststellung, daß wir es mit Brandgräbern zu tun haben (Anm. 46). Jedenfalls ist die Bestattungsart in der Latènezeit neuartig gegenüber der junghallstädtischen Bestattungsart in Unterkrain. Das ist am besten in Mokronog zu beobachten (Anm. 47), wo die Latène-Nekropole in der Nähe der junghallstädtischen Hügelnekropole mit Skelettbestattung liegt, und z. T. auch in Valična vas (Anm. 48).

Mit der materiellen Hinterlassenschaft können wir uns im einzelnen nicht befassen (Anm. 49); als Beispiel bringen wir das gesamte Material vom wichtigsten Fundort Mokronog auf den Taf. 1—13. Schon der Blick aufs Ganze zeigt, daß in der Mokronoger Gruppe im Vergleich mit den übrigen Gruppen am reinsten der Typenvorrat der mitteleuropäischen keltischen Latènekultur vertreten ist. Das gilt für die Männerwaffen, vor allem die Schwerter mit Kette, den Schild, das Hiebmesser, die Lanze, wie auch für die weibliche Ausstattung, die bronzenen Gürtelketten, die Armringe und die Fibeln. Das ganze Material, mit Ausnahme bloss einiger Stücke, ist ohne Verbindung zur Hallstatt-Überlieferung, doch in engstem Zusammenhang mit dem keltischen Mitteleuropa. Das gilt nicht allein für Einzelgegenstände, sondern auch für die Gesamtausstattung der Gräber. Obwohl die Grabeinheiten nicht erhalten sind, läßt sich das Mokronoger Kriegergrab der Latènezeit leicht an Hand mitteleuropäischer Keltengräber und nicht an Hand hallstädtischer Überlieferung rekonstruieren. Gegenüber dem Streitbeil, zweien Lanzen, und den Schutzwaffen haben wir jetzt das lange Latèneschwert, das Hiebmesser und eine Lanze. Aus den Frauengräbern sind — neben dem völligen Umbruch in der typologischen Struktur der üblichsten Beigaben (Fibeln und Arm-bänder) — die Ohringe und vor allem die Bernstein- und Glasperlen verschwunden. Demgegenüber finden wir jetzt Vergleichsmaterial einerseits im allgemeinen Schatz der Latènekultur, deren Bereich sich von der Adria bis zur Nordsee erstreckt, anderseits noch ganz besonders östlich und nordöstlich von Slowenien (Anm. 50), im Raum vom mittlern Donauland bis zur Donau bei Manching. Die lokale Prägung der Mokronoger Gruppe kommt zum Ausdruck im Lochbeil (Taf. 8, 2. 6), das in dieser Gestalt eine Besonderheit des slowenischen Raumes ist. Es findet sich häufig schon in der rein hallstädtischen Umgebung der jüngsten Hallstattstufe wie

auch in Šmarjeta- und Idrija-Gruppe. Für die Vinica-Gruppe läßt sich das nicht behaupten, denn sie hat die Waffen als Grabbeigaben nicht gekannt. Zur Hallstatttradition gehört wohl das eiserne Tüllenbeil (Taf. 8, 1). Auch Fibeln wie Taf. 13, 4. 7 finden sich nur in der Mokronoger Gruppe (Anm. 53) und in ähnlicher Form — sehr bezeichnend — auf japodischem Gebiet (Anm. 54). In der späteren Phase jedoch scheinen die früheren östlich-nordöstliche Verbindungen nachzulassen und bodenständige Eigenheiten, angeregt im japodischen Bereich, scheinen stärker hervortreten. Offensichtlich jüngere Varianten von Fibeln wie z. B. Taf. 12, 8 und 13, 12 haben jetzt ihre entsprechenden Parallelen in Šmarjeta und im Vinica-Umkreis (Anm. 56). Schon die Armbrustkonstruktion offenbart einheimische Hallstatt-Überlieferung, obzwar die Hallstätter Armbrustfibeln im Gegensatz zu den Latènefibeln zweiteilig waren. Viel zu wenig Keramik ist erhalten, die für unsere Erwägungen gewiß sehr aufschlußreich wäre. Im Hinblick auf die Kärntner Keramik ist jedenfalls zu bemerken, daß sich der Typus Goričica (Anm. 57), so selbständig er auch ist, nicht aus der Hallstatt-Überlieferung, sondern bloß aus dem allgemeinen Formenschatz der keltischen Latènekultur ableiten läßt. Das gilt sowohl für die Formen wie für die Technik der Goričica Keramik. Dasselbe gilt für die noch unveröffentlichte Keramik aus Roje bei Moravče, die im Naturhistorischen Museum in Wien aufbewahrt ist, und für die Keramik aus Formin. Völlig im Dunkel sind wir hinsichtlich der verworfenen Keramik aus Mokronog; die Berichte sprechen nämlich von schwarzen Töpfchen schlechter Handarbeit, »beträchtlich schlechter als in der Hallstattzeit«. (Anm. 58.) Das ist offenbar ein anderer Keramiktyp als in Formin und in Roje, vielleicht ist er der Keramik gleichzusetzen, die aus Novo mesto Šribar veröffentlichte (Anm. 59).

Wir nannten die Brandbestattung charakteristisch für die Mokronog-Gruppe. Der Ursprung der Brandbestattung ist ziemlich verwickelt und widerspricht auf den ersten Blick unserer Annahme, wonach die Mokronoger Latènegruppe eine reine keltische Gruppe wäre, ist doch für die Kelten die Skelettbestattung geradezu bezeichnend. In diesem Zusammenhang seien zwei Tatsachen erwähnt. Auf die erste hat schon P. Reinecke hingewiesen (Anm. 60), der zuerst dargetan hat, daß im Latèneraum neben der vorherrschenden Skelettbestattung von allem Anfang an auch die Brandbestattung vorkommt; diesen Gedanken hat dann H. Müller-Karpe (Anm. 61) noch erweitert. Auf die zweite Tatsache weist jetzt die tschechoslowakische Forschung hin, die in ihrem Raum eine eigene Gruppe von latènezeitlichen Brandbestattungen festgestellt hat: Diese sind im Gegensatz zu den Skelettbestattungen sehr spät (Anm. 62). Weder mit der einen noch mit der anderen These läßt sich die Brandbestattung von Mokronog gut erklären. Reinecke sah nämlich die Ursache der Brandbestattung in der Mokronoggruppe gerade darin, daß die Mokronoger Kelten die Brandbestattung von den Illyriern übernommen hätten, ein Gedanke, der völlig unvereinbar mit der Lage in Mokronog bzw. Unterkrain überhaupt steht, wo wir gerade das Gegenteil festgestellt haben (Anm. 63). Und die tschechoslowakischen Kollegen setzen ihre Gruppe von Brandgräbern so spät an (ans Ende des 2. und in den Anfang des 1. vorchr. Jh.), daß sie auch nicht unsere — jedenfalls schon ältere — Gruppe von Mokronog erklären kann. Die beste Lösung dürfte in der von P. Reinecke gesuchten Richtung liegen, nur ist die Brandbestattung nicht von den Illyriern übernommen worden, schon gar nicht von jenen in Unterkrain, sondern anderswo im Bereich jener Hallstattkultur, welche die Brandbestattung beibehalten hatte. Einen solchen Raum finden wir schon in der unmittelbaren Nähe der illyrischen Hallstattkulturen. Da lassen sich bereits die

donauländischen Hallstattkulturen erwähnen, sowie der Raum von Este und Sveta Lucija mit seinem Hinterland, und der ganze inneralpine Bereich. Auch in diesem Fall dürfen wir von gründlicheren Untersuchungen noch gute Ergebnisse erwarten (Anm. 64).

Damit wollen wir unseren Abriss der Mokronoger Gruppe — der wir zur Gänze die kärntnerischen Latènefundorte zuzählen — abschließen. Für unsere Zwecke genügt die Erkenntnis, daß diese Gruppe im Sinn der mitteleuropäischen keltischen Latènekultur am reinsten ist, daß sie mit jener in unmittelbarer Verbindung und offenbar auch von ihr in Abhängigkeit steht, und daß das Besiedlungsgebiet nicht auf einen Einheitsraum, sondern auf Einzelinseln hinweist, die sich mit den Einfallsbereichen der Donaukelten gut verbinden lassen.

2. *Die Vinica-Gruppe.* Das Vincamaterial, das wir einem leichteren Vergleich zuliebe in Gesamtheit bringen (Taf. 14—20, Anm. 65) allerdings nur das Material, das in Narodni muzej aufbewahrt ist, zeigt auf den ersten Blick ein ganz anderes Bild. Hier gibt es zum Unterschied von der Mokronoger Gruppe praktisch keinen Zusammenhang mit der mitteleuropäischen keltischen Latènekultur. Auch in diesem Fall interessieren uns nur wesentliche Feststellungen in grobem Abriss ohne Einzelheiten. Die lokalen Typen herrschen vor, so z. B. bei den Fibeln (z. B. Taf. 14—17), die sich klar von den Mokronoger Fibeln unterscheiden. Wiewohl uns in unserer Analyse im Augenblick chronologische Fragen noch nicht interessieren, ist es doch völlig klar, daß diese Unterschiede nicht nur chronologischer Art sind. Außerdem finden sich in der Vinica-Gruppe zahlreiche Eigenheiten, die der Mokronoger Gruppe ganz fremd sind; »Hirtenstäbe« (Taf. 19, 1—9), Pinzetten (Taf. 18, 1—2), verschiedene Anhängsel (Taf. 18, 4—6. 8—10, 14). Andererseits aber hat eine ganze Reihe mitteleuropäischer Latène-Charakteristiken keinen Weg zur Vinica-Gruppe gefunden. Wesentlich darunter sind: die Rüstung des keltischen Kriegers, das Schwert mit der Kette, das Hiebmesser, Hohlbuckelringe, die weibliche bronzene Gürtelkette. Daß auch das Material der Vinica-Gruppe ohne die keltische mitteleuropäische Latènekultur undenkbar wäre, widerspricht dem nicht. Es gibt erstaunlich wenig echten Import; in den meisten Fällen handelt es sich um örtliche Umgestaltungen und örtlichen Geschmack. Die unsicheren chronologischen Verhältnisse in der Vinica-Gruppe erschweren sehr die richtigen Beziehungen zur keltischen mitteleuropäischen Latènekultur herauszulesen. Fibeln wie Taf. 16, 7. 8; 17, 1—4. 9 (Anm. 66) verdanken ihre Anregung gewiss der mittel europäischen Latènekultur, die Unterschiede fallen aber trotzdem ins Auge. Vor allem gibt es in der Vinica-Gruppe eine merkbare Neigung zur Verdickung des Fibelbogens, besonders am Kopfteil, und zur Armbrustkonstruktion.

Keramik ist in unserm Vinica-Material unbekannt. Vogt konnte (Anm. 67) in der versteigerter Mecklenburg-Sammlung drei Gruppen unterscheiden. Zunächst die Keramik die an den heimischen hallstädtischen Formenschatz gemahnt; dann die Hallstattkeramik vom Estetyp (schwarz-rotgefärbte Fußwasen) und schließlich ist auch ein typisches Latènegefäß im mitteleuropäischen Sinn erhalten, auf der Drehscheibe hergestellt. Die Hallstätter Überlieferung ist also in völliger Vorherrschaft.

Die Grundorientierung der Vinica-Gruppe ist klar und weist in den klassischen Raum der Japoden in der Lika (Anm. 68), wobei jedoch die örtliche Selbständigkeit ebenso erkennbar ist. Ebenso stark ist die heimische Hallstatttradition wirksam. Ich erwähne nur Pektorale, Dreiknopf- und Certosafibeln. In Vinica gibt es zum Unterschied von der Mokronoger Gruppe in der materiellen Kultur

keinen Umbruch. Das selbe gibt auch für die Bestattungsart. Unser Material entstammt einer flachen Nekropole, mit ziemlich unklarem Verhältnis zwischen Brand- und Skelettgräbern, wie das für die japodischen Nekropolen schon üblich ist (Anm. 69).

Dieselbe gute Verbundenheit mit dem japodischen Hinterland ergibt sich aus der gemeinsamen Sitte, daß Waffen nur sehr selten als Grabbeigaben erscheinen. Durch diese Sitte unterscheiden sich schon die Hallstätter Japodennekropolen von den hallstädtischen Nekropolen in den Südostalpen und in Glasinac. Es ist interessant, daß das Latènematerial aus Šmihel (Anm. 70) — wo W. Schmid den Mittelpunkt der Japoden, Metallum, annimmt — nicht zur Japodengruppe gehört.

Auch die Vinica-Gruppe darf als klar bestimmt und abgegrenzt gelten. Südostwärts verschmilzt sie mit der übrigen Japodenkultur, deren Teil sie ist, und nordwärts reicht sie in jener Zeit offenbar über die gesamte Bela krajina, wobei allerdings die Lage in Podzemelj (Anm. 71) angesichts der zwei Latènenekropolen verschiedener Typen nicht völlig geklärt ist. Offensichtlich handelt es sich um ein Grenzgebiet, wo die Lage öfters wechselte. Die Ausdehnungskraft der Japodenkultur gegenüber der gesamten Latènekultur in Unterkrain ist zuverlässig im Anwachsen begriffen; wir werden dieses Problem noch bei der Erörterung der Šmarjetagruppe behandeln, doch in Innerkrain hat die Japodenkultur allem Anschein nach an Kraft und vielleicht auch an Raum verloren.

5. *Die Idrija-Gruppe.* Bei deren Beurteilung dürfen wir uns auf Idrija bei Bača stützen; für die übrigen Fundstätten dieser Gruppe ist das Material fast zur Gänze noch unveröffentlicht. Zum Teil kennen wir es nur noch aus Reka bei Cerkno (Anm. 72), wo jedoch die bis nun entdeckten Gräber nicht über die Spätlatènezeit zurückgreifen. Zum Glück ist dafür das Material aus Idrija bei Bača sehr ausführlich und gut veröffentlicht. Die gesamte Gegenüberstellung des Idrija-Materiales mit den schon behandelten Gruppen erweist sogleich die Berechtigung der Annahme von der Selbständigkeit unserer Gruppe. Abgesehen von den kulturell noch hallstädtischen Gräbern, ist die Latèneprägung der Idrija-Gruppe zwar ausnehmend kräftig (kräftiger als bei der Vinica-Gruppe), doch nicht im Sinne Mokronogs. Wenn wir zunächst die Fibeln betrachten, so hat Idrija bei Bača eine ganze Reihe davon, die aus dem Frühlatèneschema hervorgehen (Anm. 73) und in Mokronog ganz unbekannt sind; Fibeln des Mittellatèneschemas treten nur in äußerst beschränkter Auswahl und in typisch lokaler Idrijaner Abart auf (Anm. 74). Andererseits gibt es Fibeln wie Szombathy Abb. 151, 109, 150 (die Zitate beziehen sich auf die Szombathys Publikation, Mitt. d. Präh. Komm. 1, 1905, 291 ff.) — eine Verschmelzung der japodischen Sitte, Bernstein auf Fibeln zu häufen, und rein Frühlatèneformen. Die Latèneinflüsse, die auch in der Idrija-Gruppe zum Vorschein kommen, stammen aus einem anderen Kreis als die Einflüsse, welche die Mokronoggruppe gestaltet haben, und sind auch von anderer Art. In den Gräbern gibt es viele Waffen, doch nicht ganz im Sinne Mokronogs. Das Latèneschwert (Szombathy Abb. 45, 67, 68) und der Schild (Szombathy Abb. 165, in sehr später Nachbarschaft!) sind uns zwar bekannt, jedoch verhältnismäßig seltener und spät. Vor allem aber gibt es hier weder eine Gürtelkette, noch ein Hiebmesser noch die bezeichnenden Lanzen. Demgegenüber finden sich Tüllenbeile, was verlässlich von Hallstätter Überlieferungen spricht. Eine besondere Eigenheit ist die reichliche Beigabe von Geräten, was besonders häufig in der Spätlatènezeit vorkommt. Dabei finden wir nur einmal die typische Latèneschere. Desgleichen ist die Torques (Szombathy Abb. 39, 44) eine Besonderheit, die in Mokronog und in Vinica unbe-

kannt ist. Auch in Frauengräbern fehlen typische Beigaben, wie sie in Keltengräbern häufig sind. Gerade so fehlen ganz Hohlbuckelringe, die Glasarmbänder (die sogar in Vinica gefunden wurden!) und die bronzenen Frauengürtelketten.

Idrija selbst zeigt auch deutlich eine unmittelbare Verbundenheit mit der vorhergehenden Hallstattperiode. Immerhin lassen sich auch Unterschiede feststellen: Die Idrijagräber weisen in ihrem Inventar sehr häufig Waffen auf (vgl. Grab 44, 29, 34, 37, 40), welche die Bevölkerung von Sveta Lucija im Gegensatz zu jener von Unterkrain nicht ins Grab mitzugeben pflegte. Das Verhältnis zwischen den Latènenekropolen des Idrijatyps und den einzelnen Latènegräbern mitten in den Hallstätter Nekropolen (Kobarid, Sveta Lucija, Koritnica) ist vorderhand ungeklärt.

Die Bestattungsart ist, abgesehen von der bereits festgestellten Veränderung in der Struktur der Grabbeigaben, in unserem Fall minder aussagend: Die Gräber sind Brandgräber und vorwiegend mit Steinplatten bedeckt, was sie zweifellos mit der Sveta Lucija-Gruppe verbindet, zugleich aber teilweise auch mit den Mokronoger Latènegräbern.

4. Die *Šmarjeta- (oder Šmarjeta-Magdalenska gora) Gruppe*. Bei dieser Gruppe können wir gleich eingangs festhalten, daß ihre Selbständigkeit nicht so eindeutig ist wie bei den drei übrigen. Vor allem erschweren uns hier die Unabgeschlossenheit der Funde, das Fehlen von Plänen und im Zusammenhang damit die ungeklärte Zeitfolge sehr die Beurteilung. Im Gegensatz zu den vorhergehenden abgeschlossenen Flachnekropolen handelt es sich hier um Gräber am Rand großer Hallstattnekropolen, sei es um Hügelnachbestattungen (so besonders auf Magdalenska gora, in Stična, Dobrova bei Dobrnič), oder um Flachnekropolen, gewöhnlich mit Brandbestattung, in der unmittelbaren Nähe der Hallstatthügel und Ansiedlungen (Šmarjeta). Vor einer monographischen Bearbeitung der großen Hallstattfundstätten, vor allem Magdalenska gora und Šmarjeta, sind alle unsere Ausführungen ziemlich unsicher besonders auch darum, weil etliches Material außerhalb der slowenischen Museen (Naturhistorisches Museum in Wien, Mecklenburg-Sammlung), noch unpubliziert ist. Wenn wir trotzdem einen Versuch der Kennzeichnung riskieren, sind wir uns seiner Zweifelhaftheit bewußt. Wir stützen uns hauptsächlich auf das Material von Šmarjeta und Magdalenska gora im Nationalmuseum in Ljubljana. Vom erstern hat H. Müller-Karpe eine Auswahl Fibeln veröffentlicht (Anm. 76); vom letztern geben wir eine Auswahl in unseren Taf. 23, 1—7. 9—11; 24. Als bekannt, setzen wir Müller-Karpes Ansicht voraus, der im Šmarjeta-Material mit einiger Zurückhaltung keine eingene Kulturstufe, sondern einen eigenen Zeitabschnitt erblickt (Anm. 77).

Die Bestattungsart allein sagt nicht viel aus. Die latènezeitliche Nachbestattung in Grabhügeln auf Magdalenska gora spricht mehr für die Stetigkeit von Grabstätte und Bevölkerung, oder wenigstens für eine ruhige Verschmelzung der alten illyrischen und der eingedrungenen Bevölkerung; das Flachgräberfeld von Šmarjeta steht im selben Verhältnis zum hallstätischen Grabhügelfeld wie in Mokronog. Eine Analyse des Materials ergibt nachfolgendes Bild. Die Fibeln aus Šmarjeta und die ihnen sehr ähnlichen aus Magdalenska gora haben trotz des vorwiegend Mittellatèneschemas fast keinen Zusammenhang mit jenen aus Mokronog, geschweige denn mit mitteleuropäischen Fibeln. Ihre Kennzeichen sind die lange Armbrustkonstruktion (doch die Fibeln sind, ungleich den junghallstätischen, von einteiligem Schema!) und der verdickte Bogen am Kopf. In dieser Gestalt sind sie in engster Verbindung mit einem Teil der Vinica-Fibeln (Taf. 16, 7. 8; 17, 2, Anm. 78)

und vor allem mit jenen aus Podzemelj (Taf. 21; 22, 7—9). Z. T. gibt es in Šmarjeta Stücke, die bestimmt unter dem unmittelbaren Einfluß von Vinica stehen (Müller-Karpe Abb. 18, 2. 5. 6. 7. 11 und unsere Taf. 16, 5—8; 15, 7, Anm. 79). Falls wir mit Müller-Karpe die Ansicht teilen dürfen, wonach Fibeln in Šmarjeta im Gegensatz zu Mokronog paarweise getragen wurden, ist auch darin eine Verbindung mit Vinica (Anm. 80) und auch mit der jüngsten Hallstattzeit möglich. Die Fibeln offenbaren also — bei selbständiger Gestalt — eine starke Verbundenheit mit Vinica. Gegenüber der Müller-Karpes These, daß sie den späten Latènehorizont in Slowenien vorstellen, ist es ihre typologische Verschiedenartigkeit zu betonen; sind sie doch kaum in einen und denselben zeitlichen Horizont zu zwingen.

Typische Latèneschwerter gibt es verhältnismäßig wenig, und soweit sie zeitlich bestimmbar sind, gehören sie der späten Latènezeit an (Anm. 81). Vor allem aber findet sich zusammen mit dem Schwert nicht ein einziges Mal mehr eine Kette oder ein Rasiermesser; auch der Schild ist ziemlich selten (zweimal findet sich ein Rundschild, gewiß aus der Spätlatènezeit, Anm. 82). Auch die Hiebmesser treten alle in der jüngeren Form mit ringförmigem Abschluß auf (Anm. 85). Damit ist freilich nicht gesagt, es gebe in Šmarjeta keine Waffen, die ins Mittellatène angesetzt werden könnten. Vor allem gibt es eine große Zahl Lochäxte, die schon im jüngsten Abschnitt der Hallstattzeit aufzutreten beginnen und bestimmt auch noch ins Mittellatène hineinreichen, wie sich schon aus ihrer Anwesenheit in Mokronog schließen läßt. Ebenso sind die Šmarjeta-Messer mit ausgelegtem Griff (Taf. 24, 1) mit jenen aus Mokronog verbunden (Taf. 8, 3—4; 10, 9); es handelt sich demnach nicht um zwei verschiedene Zeithorizonte, obzwar diese Messer eher das Nachleben der Mokronoger Gruppe im Spätlatène zeigen (vgl. das gleiche Messer in Vinica, Taf. 20, 1). Wir dürfen aber auch nicht vergessen, daß es in Vinica keine Waffen in den Gräbern gibt und daß der Mangel an typischen Mittellatènewaffen in Šmarjeta nicht allein Unterschiede zu Mokronog andeutet, sondern auch die bereits festgestellte Verbindung mit Vinica. Leider kann ich diese Ausführungen auf keine geschlossene Funde stützen, weshalb sie etwas unscharf bleiben.

Unser Gedankengang ist der, daß in der Selbständigkeit des Typenhorizonts der Šmarjeta-Gruppe kaum allein eine zeitliche Stufe zu erblicken ist. Gerade die Fibeln sind, trotz ihres Unterschieds von Mokronog, nicht nur *einer* Zeitstufe zuzuordnen, und das Fehlen typischer Mittellatènewaffen im Sinne von Mokronog und Mitteleuropa beweist eher, daß dorthin ihr Träger, der Kelte, nicht geschlossen vorgedrungen ist und daß der Eingeborene seine einheimische Tracht und seine heimischen Begräbnisgebräuche bewahrt hat, wenn schon nicht auch die alten heimischen Waffen. Wie sich typologisch zuverlässige keltische Waffen erklären lassen wie der Frühlatènehelm, den Dežman veröffentlicht hat (Anm. 84, gefunden in einem Skelettgrab), das bleibt angesichts des Fehlens eines Gesamtplans der Ausgrabungen und eingehender Beobachtungen unklar. Obwohl es sowohl in Šmarjeta wie auf der Magdalenska gora nicht viel typisches Mittellatènematerial gibt, ist es schwer denkbar, daß die beiden bedeutenden Hallstattansiedlungen nicht auch im Mittellatène sollten bewohnt gewesen sein. Allerdings ist einzuräumen, daß in der Šmarjeta-Gruppe spätlatènezeitliches Material stark überwiegt, und daß das Bild des Einheimischen aus der Mittellatènezeit, den wir nach unserer Auslegung voraussetzen, noch keine überzeugende Gestalt angenommen hat. Mit dem Material und der Dokumentierung, die uns zur Verfügung stehen, läßt sich das auch nicht erreichen.

IV. ZEITSTELLUNG DES MATERIALS

Unsere soeben skizzierten Gruppen sind so verschieden, daß es dringend nottut, die chronologischen Fragen getrennt in den einzelnen Gruppen zu erörtern. Freilich geht es auch hier nicht um Einzelausführungen, sondern nur um die Skizze, die unser geschichtlicher Rahmen erfordert. Für die Vinica- und die Idrija-Gruppe genügt es, deren Leben von der junghallstättischen Stufe (Ha D 2—3) bis zum Spätlatène aufzuzeigen, wobei uns in unserer Übersicht genaue Abgrenzungen nicht interessieren. Wichtig ist nur die Feststellung, daß alle Stufen vertreten sind u. zw. in stetiger Evolution ohne irgendwelche gewaltsamen Umbrüche.

Die letzte Phase der jüngeren Hallstattkultur (Ha D 2—3) ist in der Vinica-Gruppe noch durch typisch junghallstättisches Material vertreten. Wir möchten insbesondere die Certosafibel erwähnen (Taf. 15, 11), eine jüngere Abart der Dreiknopffibel (Taf. 14, 1—3, außerordentlich beliebt im japodischen Hallstattkreis durch die gesamte Hallstattperiode); teilweise gibt es immer noch Brillenfibern in jüngeren Formen (ebenfalls für den japodischen Hallstattkreis bezeichnend). Als Beispiel sei das Grab 181 (Anm. 85) aus der Mecklenburg-Sammlung angeführt. Die Gräber führe ich nach Holstes Skizzen an, die mir freundlicherweise das Vorgeschichtliche Seminar in Marburg a. L. zur Verfügung gestellt hat. Im Grab 181 sind alle drei genannten Fibern vereint; Grab 90 weist eine Certosa und eine Dreiknopffibel auf, eine Pinzette und Anhängsel (wie Taf. 20, 7—11), und ein Tongefäß vom Estetyp. Waffen und Werkzeug fehlen in den Gräbern. Dieser Horizont ist durch verhältnismäßig zahlreiche Gräber vertreten und hat zuverlässlich durch das gesamte Frühlatène im Sinn der mitteleuropäischen Chronologie gedauert (Lt A und B nach Reinecke), wahrscheinlich auch noch in die frühe Phase Lt C hinein, wie es durch das mehrmalige Zusammentreffen der Certosafibel mit einer Fibel des Mittellatèneschemas bezeugt wird (so z. B. Grab 52, 74).

Den Mittellatènehorizont charakterisieren wir durch Fibern des Mittellatèneschemas (Taf. 15—17). Die große Anzahl erhaltener Fibern des Mittellatèneschemas weist auf die hohe Zahl von Gräbern aus jener Periode hin, obwohl anzunehmen ist, daß die Fibel des Mittellatèneschemas auch noch im Spätlatène verwendet wurde. Soweit uns Holstes Skizzen geschlossene Gräber erhalten haben, sehen wir, daß die Grabstruktur das frühere Gepräge der Hallstattperiode nicht eingebüßt hat. Immer noch finden wir in den Gräbern Gürtelbleche (sogar ornamentiert mit dem Hallstattvogel!) und die alten Pectoralanhängsel (vgl. Grab 282). Auch in dieser Periode wird ins Grab keine Waffe mitgegeben.

Die letzte Stufe hat gewiß auch noch die Fibel der Mittellatèneschemas bewahrt, doch gibt es auch etliche neue Typen, die vor dem Spätlatène unmöglich bestanden haben können, so z. B. Fibern mit Glasbelag (Anm. 86) und einige andere ausgesprochen spätlatènezeitliche Schemen. Es ist fraglich, ob wir die Hiebmesser des Typs Taf. 20, 1—4 als Zufall ansprechen sollen oder immerhin annehmen dürfen, daß im Spätlatène auch die Vinica-Gruppe Waffen ins Grab mitzugeben begann. Im übrigen ist offenbar die Struktur der Grabbeigaben auch zu jener Zeit dieselbe geblieben, und die Hallstätter Tradition ist auch zu jener Zeit nicht völlig erloschen.

Ähnlich steht es in Idrija bei Bača. Der Ha D 2—3 Horizont (gewiß auch Lt A und B zeitlich im mitteleuropäischen Sinn!) hat noch durchaus Hallstätter Gepräge. Er ist bestimmt durch Certosa- und andere Fibern mit Armbrustkonstruktion, und Ohringe, was alles diesen Horizont vorzüglich mit der jüngsten Hallstattstufe

von Sveta Lucija verbindet. Doch völlig neu im Vergleich mit der Sveta Lucija-Stufe ist der Gebrauch, Waffen ins Grab mitzugeben, der schon zu jener Zeit in Idrija klar ausgebildet ist. Auch in Idrija trifft die Certosafibel noch mit der Fibel des Mittellatèneschemas zusammen (Szombathy S. 314, Grab 36), was auch für die Idrija-Gruppe die schon bei Vinica erwähnte Möglichkeit andeutet, daß der rein junghallstättische Horizont (Ha D 2—3) möglicherweise in gewissen Fällen auch noch ins Mittellatène hineinreicht. Gerade deshalb müssen wir Gräber mit Fibeln des Frühlatèneschemas (Szombathy Abb. 38, 40) mit größerer Wahrscheinlichkeit in die erste Phase der Lt C Stufe ansetzen.

Fibeln des Mittellatèneschemas bezeichnen die Mittellatènezeitstufe, reichen aber gewiß auch noch ins Spätlatène (z. B. Grab 7—8: Szombathy 315, Abb. 92). In dieser Stufe erscheinen bereits Gräber mit einer bunten Gerätereihe, was sodann noch besonders für das Spätlatène bezeichnend ist, wo wir u. a. wichtige Gräber mit Pflüegerät und Negahelm finden. In dieser Stufe verwirklicht sich gerade in der Idrija-Gruppe schon der provinzialrömische Formenschatz. Wie schon an anderem Ort erwähnt, sind uns die Zeiträume vor der römischen Besetzung und unmittelbar danach in Material noch untrennbar (Anm. 87).

Wichtiger sind im Rahmen unserer Betrachtung die chronologischen Probleme der Mokronoger und der Šmarjeta-Gruppe. Der Beginn der Mokronoger Gruppe, von welcher wir sagten, sie bedeute etwas neues, das aus der Hallstatt-Überlieferung nicht zu verstehen ist, bedeutet gleichzeitig ein Geschichtsdatum, das unzweifelhaft mit keltischem Vordringen nach dem Südosten zusammenhängt und damit auch mit Einfällen auf slowenisches Gebiet. In welche Zeit ist also der Beginn und in welche das Ende der Mokronoger Gruppe anzusetzen?

Das Material der Mokronoger Gruppe gehört zweifellos der Lt C Stufe, wie sie von Reinecke definiert wurde. Für diese Zuordnung genügt schon ein Blick auf Tafel 52 der AuhV V, wo fast alle Mokronoger Typen vertreten sind. Die neue große Ausgrabung des Oppidum in Manching und die umfangreiche aus diesem Anlaß entstandene Literatur geben uns wertvolle Unterlagen, an deren Hand gerade Vergleiche mit Manching noch immer die stärksten Stützpunkte chronologischer Überlegungen über Mokronog bilden. Andererseits müssen wir uns bewußt sein, daß Reineckes Lt C-Stufe, die absolut volle zwei Jahrhunderte umfaßt, gewiß schon der Ergänzung bedarf und daß neue Deutungen und Ergänzungen an verschiedenen Stellen auftreten (Anm. 88), ohne daß es gelänge, eine neue, für den gesamten Keltenraum verbindliche Definition aufzustellen. Bei unseren Ausführungen interessieren uns zwei Versuche: der Versuch Krämers, des Leiters der Manchinger Ausgrabungen, der einen Teil der Lt C Stufe Reineckes der Stufe Lt B (Lt B 2) zurechnete (Anm. 89), und dann der Versuch Filips und der tschechoslowakischen Schule, die ein neues chronologisches System aufbaute, das aber einer unmittelbaren Gegenüberstellung mit Reineckes System ausweichte.

Unser zufälliges Material ohne Pläne und ohne geschlossene Grabfunde kann in die Versuche einer neuen Definition der Lt C Stufe nicht eingreifen, wir können es nur relativ bestimmen. Das Mokronoger Material umfaßt noch die Typen der von Krämer neu aufgestellten Lt B 2 Gruppe. Das sind: die Hohlbuckelringe (Taf. 11, 1—3. 6), die Schwertketten (Taf. 4, 4; 5, 6; 6, 3—5), vielleicht auch noch die Schwerter (Taf. 1, 1. 2. 3; 3, 2) und Fibeln (Taf. 13, 3. 6. 8. 11, Anm. 93). Das übrige Material ist in die Lt C Stufe nach Reinecke-Krämer einzuordnen. Lt D Typen

in Reineckes Sinn finden sich nicht mehr, was aber freilich nicht den Fortbestand etlicher Mokronoger Typen bis in die Lt D Stufe ausschließt.

Schwerer ist der Vergleich mit Filip. Das älteste Mokronoger Material steht in Verbindung mit dem »Horizonte der Fibel mit einem großen kugeligen Schlußstück«, und vor allem mit dem »Horizonte der verschiedenen gegliederten Fibeln des Mittellatèneschema« (Anm. 94). In seiner chronologischen Einordnung würde das noch eine letzte Phase seiner dritten Stufe bedeuten (»die Zeit der mitteleuropäischen Konzentration, Konsolidation und Umwandlung des wirtschaftlichen Lebens, ± 250 bis ± 125 «), in absoluten Zahlen also schon eher die Mitte des 2. Jh. als seinen Beginn, vor allem aber seine 4. Stufe (»Die Blütezeit der Oppida und der Gipfelpunkt der keltischen Wirtschafts- und Handelsexpansion«), die er in die Zeit ± 125 bis ± 50 ansetzt. Da Filip und auch Benadřk die Brandgräber im Rahmen ihrer Einteilung noch besonders spät ansetzen, hätten wir auf Grund von Vergleichen mit dem tschechoslowakischen Material und an Hand des chronologischen Systems der tschechischen Schule im Mokronoger Material ein ziemlich spätes Erzeugnis vom Ende des 2. und besonders aus dem 1. Jh. zu sehen, nach Krämer hingegen Material aus dem 3. und 2. Jh. Es muss aber betont werden, dass Krämer seinen Stufen bis jetzt noch keine absoluten Zahlen gegeben hat (Anm. 95).

Von der Šmarjeta-Gruppe haben wir gesagt, daß sie ihren Schwerpunkt in der Spätlatènezeit besitzt. Dabei sehen wir von solchen Funden, wie der Helm des Montefortino-Typs ab. Mit der Mokronoger Gruppe berührt sich das Material der Šmarjeta-Gruppe nur in seinen älteren Elementen; die Mehrzahl des Materials ist jünger. Der jüngere Teil weist jetzt offenbar neue Verbindungen mit Norditalien auf (Ornavasso, Anm. 96). Das ältere Material ist weniger an die Mokronoger Gruppe gebunden, sondern eher an die Vinica-Gruppe, oder es steht ziemlich selbstständig im Rahmen des slowenischen Latènematerials. In diesem Zusammenhang möchten wir den Bronzehelm (Anm. 96) des Montefortino-Typs (Anm. 97) erwähnen, also eines Frühlatène-Typs, gefunden zusammen mit einer Fibel von kahnförmiger Bogengestalt und dem Mittellatèneschema (Müller-Karpe Abb. 18, 3). Obzwar die Grabeinheit nicht völlig verläßlich ist, zeigt das Grab gut, daß örtliche Fibeln des Mittellatèneschemas mit keiner Verspätung auftreten. Im Fall der Fibel aus Šmarjeta handelt es sich zuverlässig um eine unter japodischem Einfluß entstandene Bildung (vgl. die Fibeln eines ähnlichen Schemas aus Vinica, Taf. 15, 3—8; 16, 1—4). Der Fund beweist gleichzeitig, daß sich das Šmarjeta-Material nicht so strikt auf das Spätlatène beschränkt. In diesem Zusammenhang ist wohl die Frage angebracht, warum die Fibeln des Mittellatèneschemas in Šmarjeta (z. B. Müller-Karpe Abb. 17, 7—12; 8, 3—13), welche im Japodenkreis, wenn schon keine Gegenstücke, doch wenigstens verwandte Formen haben, zeitlich nur aus dem Spätlatène und nicht auch aus dem Mittellatène stammen sollen, wogegen kein dringender Beweis vorliegt. Trotz dem Mangel an geschlossenen Funden und trotz dem noch nicht bearbeiteten Material ergeben sich dadurch immerhin einige Möglichkeiten, wonach die Zweiteilung der Mokronoger und Šmarjeta-Gruppe nicht allein chronologischer Art ist — ein Gedanke, den wir im nachfolgenden Abschnitt historisch zu begründen versuchen. Leider wurden auch die Gräber in Valična vas unfachmännisch ausgegraben, wo wir sowohl Mokronoger als auch Šmarjeta-Fibeln antreffen (s. Taf. 25); das Verhältnis zwischen den beiden ist allerdings ungeklärt geblieben.

Eine chronologische Übersicht der Šmarjeta-Gruppe ließe sich demnach zusammenfassen wie folgt: Nach dem bisher bekannten Material ist diese Gruppe spät. Sie berührt sich schon mit dem jüngeren Teil des Mokronoger Materials, reicht aber noch in eine jüngere Stufe, und gerade dorthin gehört die Mehrzahl des Materials. Trotzdem sprechen ziemlich verlässliche Anzeichen dafür, daß sich unter dem Material dieser Gruppe auch noch älteres Material befindet, das dem Beginn der Mokronoger Gruppe angehört, kulturell aber damit nicht zusammenhängt, sondern selbständige Züge trägt, oder sich mehr an den Japodenkreis von Vinica anlehnt.

Bei unseren chronologischen Erörterungen haben wir einigemal absolute Jahreszahlen genannt. In diesem Zusammenhang ist festzustellen, daß uns das Mittellatènematerial selbst in weiterem Rahmen nicht viel Anhaltspunkte für eine absolute Datierung bietet. Hier wäre eine eingehende Analyse des norditalischen Latènematerials nützlich, die aber noch nicht durchgeführt wurde. Noch geringeren Anhalt für eine absolute Datierung gewährt uns das einheimische Material. Eine Stütze für die Datierung gibt nur das allgemeine historische Geschehen jener Zeit. Dabei denken wir an die keltischen Einfälle in Griechenland, die nach Lysimachs Tod (281 v. Chr.) einsetzten und ihren Widerhall nicht allein in der griechischen Geschichtsschreibung, sondern auch in der bildenden Kunst gefunden haben. Zu diesen Fragen s. die in Anm. 98 angeführte Literatur!

In diesen historischen Rahmen sind auch jene Keltenscharen zu setzen, die ins slowenische Gebiet vordrangen, sei es etwas früher als nach Griechenland, oder sogleich danach. Es fragt sich freilich, ob wir im bekannten Material auch schon die erste Generation der Eroberer sehen dürfen, jedenfalls aber scheint uns richtig das älteste Material der Mokronoger Gruppe wenigstens schon in die Mitte des 3. Jahrhunderts zu datieren. Dabei stützen wir uns vor allem auf W. Krämer, der die keltischen Hohlbuckelringe in Griechenland um das Jahr 300 nachgewiesen hat, und auch auf die schon gezeigte Übereinstimmung eines Teiles des Mokronoger Materials mit den ältesten Funden aus Manching. Im Vergleich zu Krämers Ausführungen erscheinen uns einige niedrige Datierungen Filips und der tschechischen Schule, wonach die Mokronoger Gruppe kaum vor die zweite Hälfte des 2. Jh. zu setzen wäre, minder überzeugend. Das Aufhören der Mokronoger Gruppe sehen wir gegen das Ende der Lt C Gruppe nach Reinecke-Krämer: die absoluten Zahlen können wir nicht angeben. Hier werden erst einheimische Untersuchungen des archäologischen Materials und des historischen Geschehens, insbesondere in Verbindung mit den Römern, Grundlagen zur Beurteilung zu schaffen haben.

V. GESCHICHTLICHE SCHLUSSFOLGERUNGEN

Mindestens drei (möglicherweise vier) klar festgestellte Kulturhorizonte im Mittellatène auf heute slowenischem Gebiet zeigen uns, daß wir mit wenigstens drei Volksgruppen zu tun haben: mit echten Kelten, Japoden und Karnern; vielleicht auch mit Resten der alten illyrischen Bevölkerung. Obwohl wir den einzelnen Gruppen Volksnamen gegeben haben, sind wir uns der Beschränktheit der archäologischen Methode bei völkischer Bestimmung wohl bewußt und ebenso auch der verwickelten Problematik des Deutens von Quellen in Verbindung mit den soeben genannten Namen. Doch gerade in unserem Fall im engen Raum Sloweniens laden die so klar umgrenzten Kulturgruppen geradezu ein zur Stammes- und Volksdeutung, besonders auch deshalb, weil das verhältnismäßig ausgiebige

Zeugnis der Schriftquellen uns das gestattet. Die Deutung der Vinica-Gruppe als japodisch ist — ohne die Beweise zu wiederholen — schon wegen des Hinterlands, auf welches sie sich stützt, verlässlich; die Idrija-Gruppe ist wahrscheinlich karnisch — die Quellen (Anm. 99) sprechen von den Karnern als einem Volkstamm, der zwischen den Japoden und Venetern sitzt — wobei es allerdings unbedingt nötig ist, die Schrift- und Materialquellen noch einmal auf der breiteren Grundlage kritisch zu sichten. Bisher dürfen wir die Karner wohl als das beste völkische Klischee unserer Idrija-Gruppe gebrauchen. Die Mokronoger Gruppe ist wohl den Kelten zuzuschreiben. Diese Gruppe spricht dafür, dass der Kelteneinbruch ins slowenische Gebiet zweifellos stattgefunden hat und archäologisch bezeugt ist. Daß wir dabei an den Stamm der Taurischer denken dürfen, ist ebenso schon in der älteren Literatur bergündet worden, ohne daß wir an dieser Stelle diese Frage neuerlich anschneiden können.

Die vierte Volksgruppe, die einheimische illyrische Bevölkerung, können wir in unserer Šmarjeta-Gruppe nur vermuten. Die noch immer unklar ausgeprägte, teilweise sogar fehlende Mittelatènestufe in dieser Gruppe, der Mangel an systematischen Untersuchungen, mahnen zur grossen Vorsicht. Es bleibt aber die Tatsache, daß einige frühere Hallstattzentren keinen typischen keltischen Nachlass aufweisen, obwohl ihr Nachleben bis in die Römerzeit hinein mit Recht anzunehmen ist. Gerade so fällt ins Auge, daß die Mokronoger Gruppe, in welcher wir den echten Keltennachlass vermuten, in slowenischen Gebiet nur Insel bildet, die sich klar von dem geschlossenen Gebiet der anderen zwei Gruppen abheben. Es wäre wohl anzunehmen, daß einige Gebiete des zentralen slowenischen Hallstattgebietes von dem Kelteneinbruch mehr oder weniger unberührt blieben. Es spricht sicher nicht gegen diese Deutung die Tatsache, daß das latènzeitliche Material aus den wichtigsten und berühmtesten Hallstattsiedlungen der Šmarjeta-Gruppe zugesprochen werden muss. Ich erwähne ausser Šmarjeta und Magdalenska gora noch Vače, Stična, Dobrova bei Dobrnič.

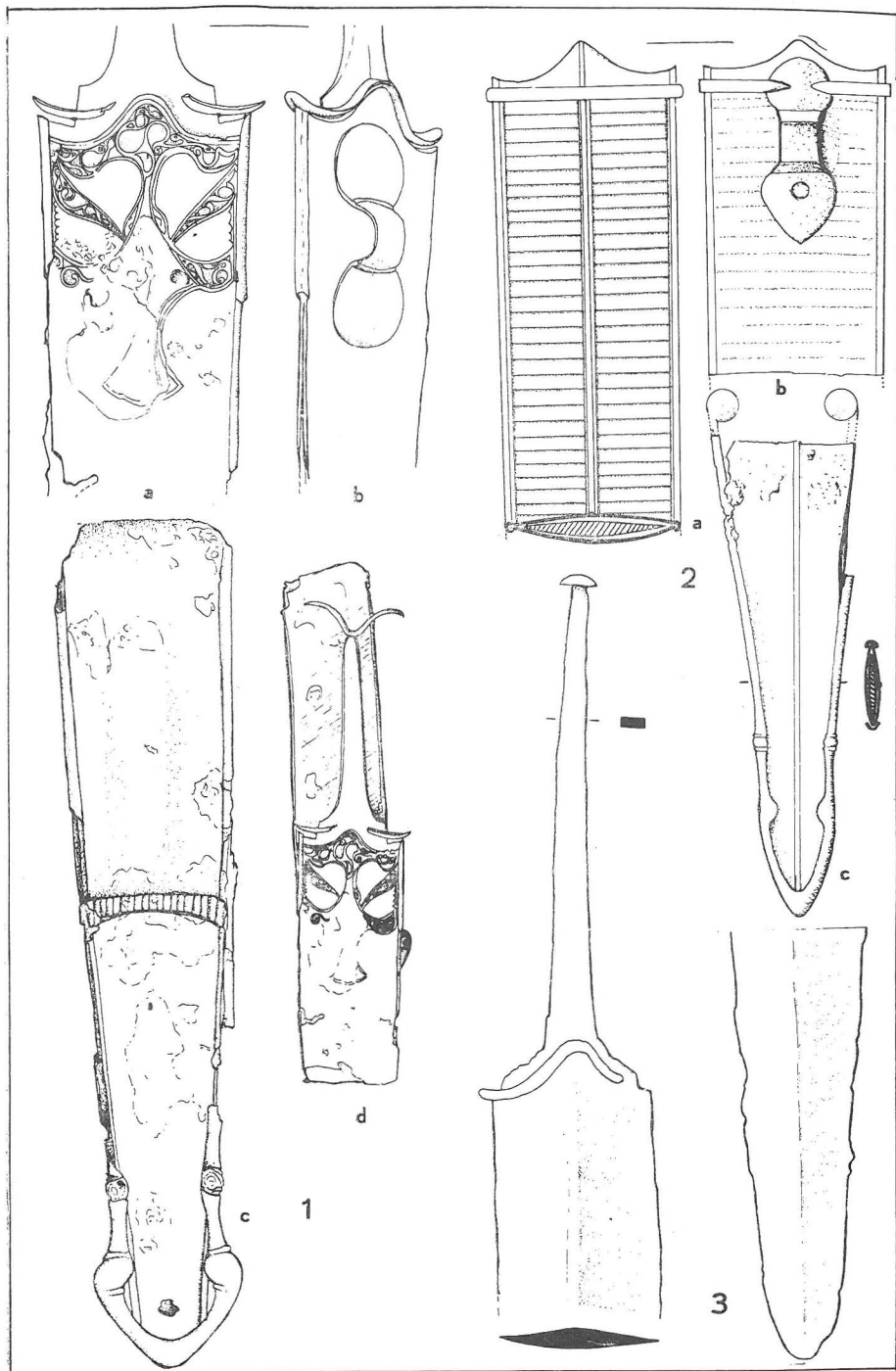
Die Kelten müssen von Osten oder Nordosten gekommen sein, offenbar auf ungefähr den gleichen Wegen wie viel später die Slowenen. Nach dieser Richtung deutet der gesamte Typenhorizont der Mokronoger Gruppe. In diesem Zusammenhang erhält der schriftlich und archäologisch bezeugte Kelteneinfall nach Griechenland und Kleinasien auch für unser Gebiet eine besondere Bedeutung. Weniger kommt — zumindest in der Mittelatènzezeit — Italien als Ausgangspunkt keltischer Invasionen in Betracht, obwohl die einheimische archäologische Literatur bisher gewöhnlich daran gedacht hat. Jedenfalls wird es nötig sein, diese Frage von neuem zu behandeln, sobald das norditalische Latènematerial veröffentlicht und bearbeitet ist. Wie schon gesagt, müssen wir bei der Idrija-Gruppe an Einflüsse anderer Herkunft denken als bei der Mokronoger Gruppe. In Idrija wäre offenbar mehr an Westen zu denken.

Der Einfluß der keltischen Invasion war groß. Die gesamte Struktur der Hallstattkultur, die auf slowenischem Gebiet in der jüngsten Hallstattperiode (Ha D 2—3) noch immer ihre Blütezeit hat, stürzte bei den Kelteneinfällen zusammen. Dieser Feststellung widerspricht auch die Tatsache nicht, daß — wie wir zu zeigen versuchten — einige Hallstattsiedlungen vom Kelteneinfall unberührt geblieben sind. Der früher einheitliche Raum der Hallstattkultur, mit Höhepunkten in der Unterkrainger und Sveta Lucija-Gruppe, zerfiel jetzt in neue Bildungen, die auf anderen Grundlagen ruhen und andere Grenzen haben. Die Struktur der Hallstattgesellschaft verfiel nicht allein wirtschaftlich und politisch, sondern offenbar auch

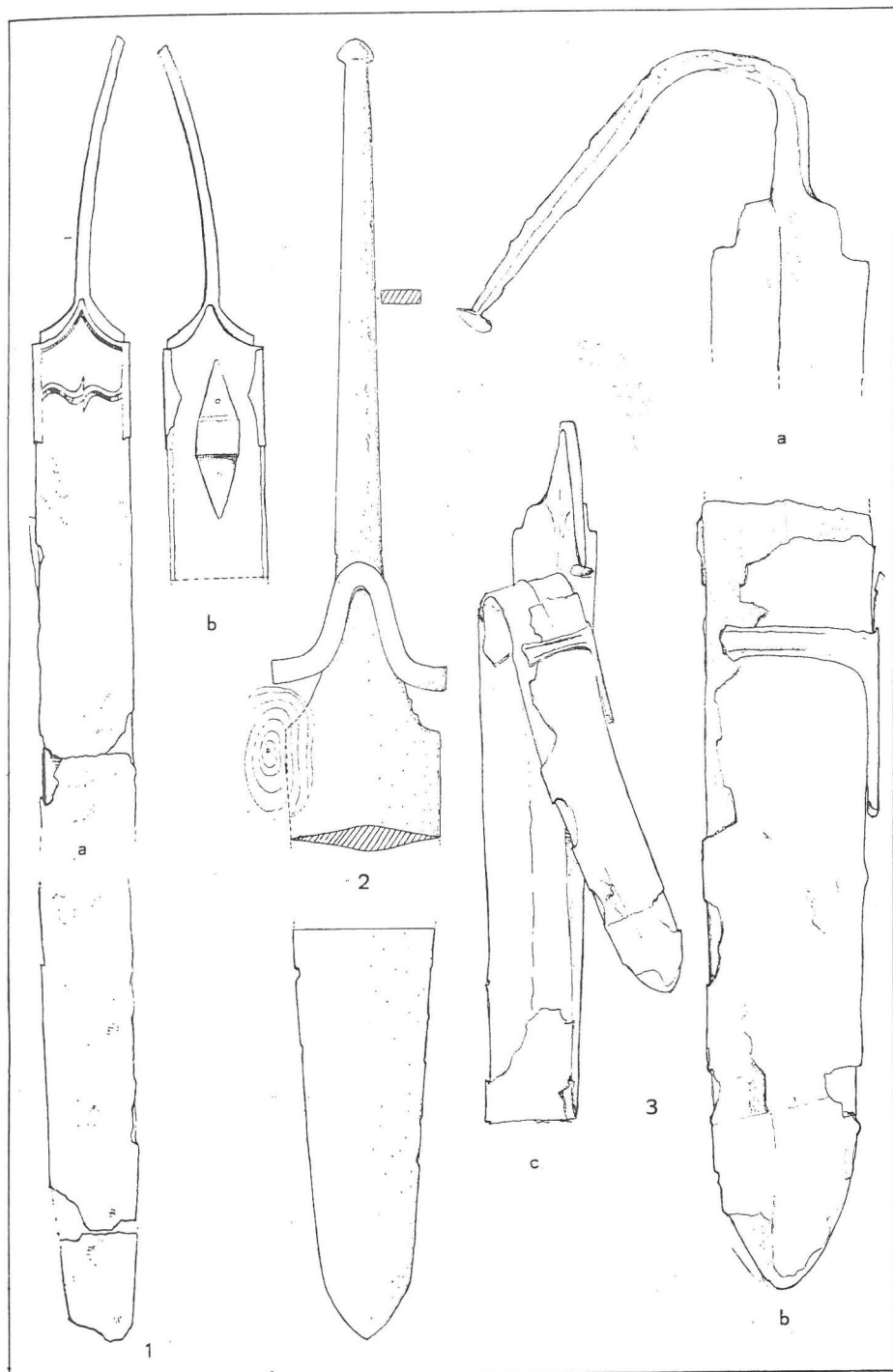
kulturell. Das Hallstätter Kulturerbe wurde im Mittellatène gewaltsam unterbrochen und starb ab; Neues wuchs nicht mehr aus heimischen Wurzeln, sondern aus fremden. Selbst ein so intimer Ausdruck heimischer Überlieferung, wie die Bestattungsart, änderte sich. Die gewaltigen Grabhügel, das sichtbarste Zeichen geistiger Verbundenheit der Sippe, kommen außer Gebrauch und weichen einer neuen Bestattungsart. Nach dem Jahr 500 gibt es keine gesicherte Skelettbestattung im Grabhügel mehr, die früher in der Unterkrainger Gruppe üblich gewesen ist, und auch die Brandbestattung am Rande der ehemaligen Grabhügel ist wohl kaum noch ein Zeichen alter Sippenbande. Leichter verständlich ist, daß sich die Kampftechnik änderte und dem keltischen Eroberer anpaßte.

Von der keltischen Invasion am unberührtesten blieben die Japoden. Die Vinica-Gruppe weist die geringsten Anzeichen von Keltisierung auf, sie hat sich den neuen kulturellen und politischen Zentren am selbständigsten angepaßt. Auch hat die japodische Kultur den ehemaligen Hallstätter Raum stark beeinflußt, vor allem Unterkrain, weniger den Raum von Sveta Lucija. Der von den Kelten nicht besetzte Unterkrainger Raum hatte offenbar Verbindungen mit dem japodischen Raum (Anm. 101). Auch später, als die Latènekultur der Mokronoger Prägung die Berührung mit ihrem Hinterland verlor und sich unter der direkten Einwirkung ihrer Umwelt und ihrer einheimischen Überlieferung selbständig zu entwickeln begann, hatte offenbar die japodische Kultur einen bedeutenden Anteil an der neuen Entwicklung.

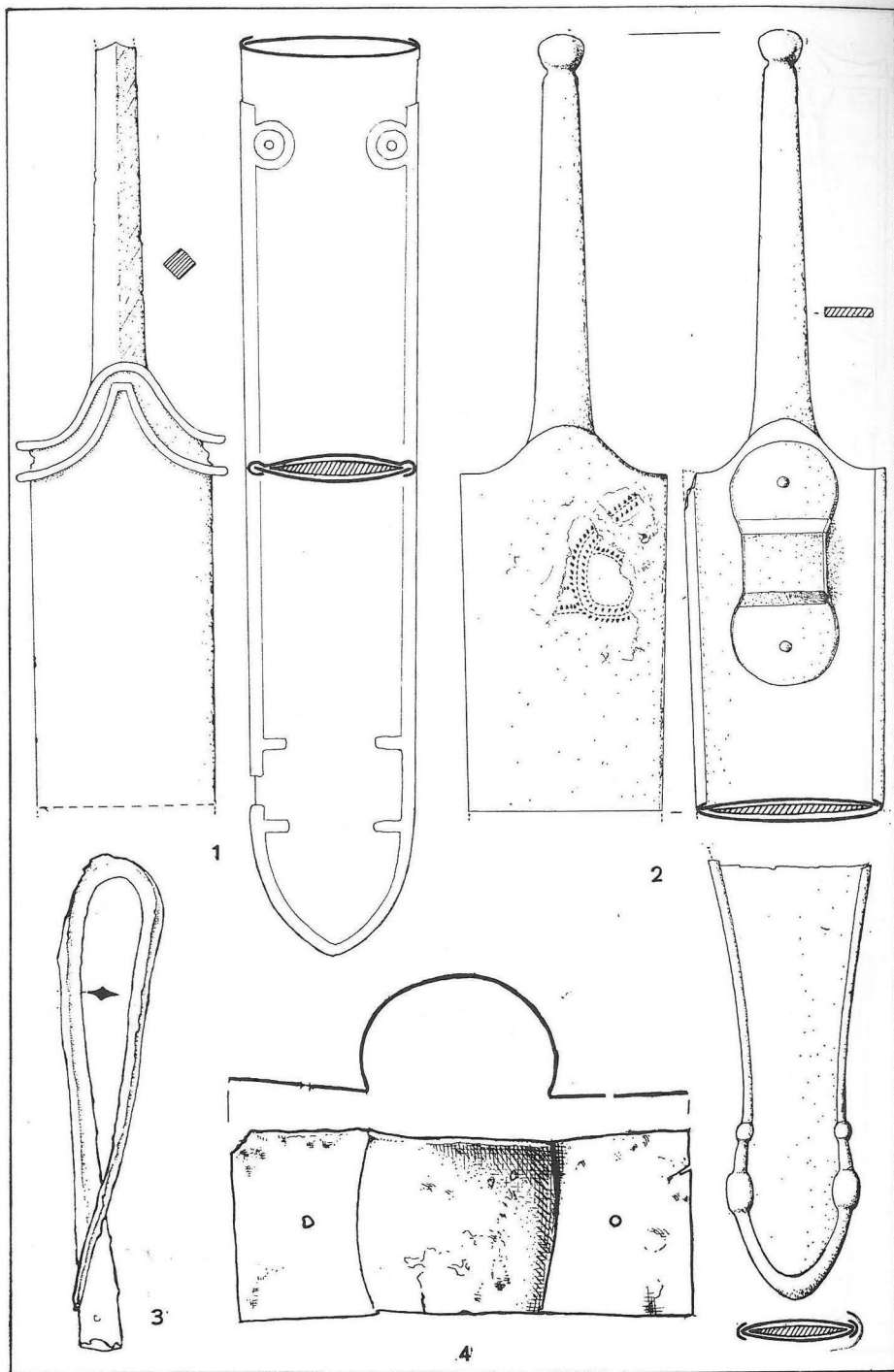
Die Idrija-Gruppe war kulturell jedenfalls stärker keltisiert als die Vinica-Gruppe. Es ist interessant, daß in ihrem Formengut schon die Frühlatène-Formen eine verhältnismäßig große Rolle spielen. Im Gegensatz zum Mittellatènegut der Mokronoger Gruppe, der — wie wir wissen — aus dem Nordosten stammt, läßt sich das von Idrija nicht ohne weiteres behaupten. Dort kommen nämlich jedenfalls auch Einflüsse aus Westen in Betracht. Trotz der heimischen Überlieferung in der Idrija-Gruppe ist jedenfalls ein wichtiger Umschwung in den Bestattungssitten zu erwähnen: Im Gegensatz zur Gruppe von Sveta Lucija finden sich jetzt nämlich in den Gräbern regelmäßig Waffen und später sogar Werkzeuge in geradezu außerordentlichen Mengen. Diesen Umschwung hat die Vinica-Gruppe nicht mitgemacht.

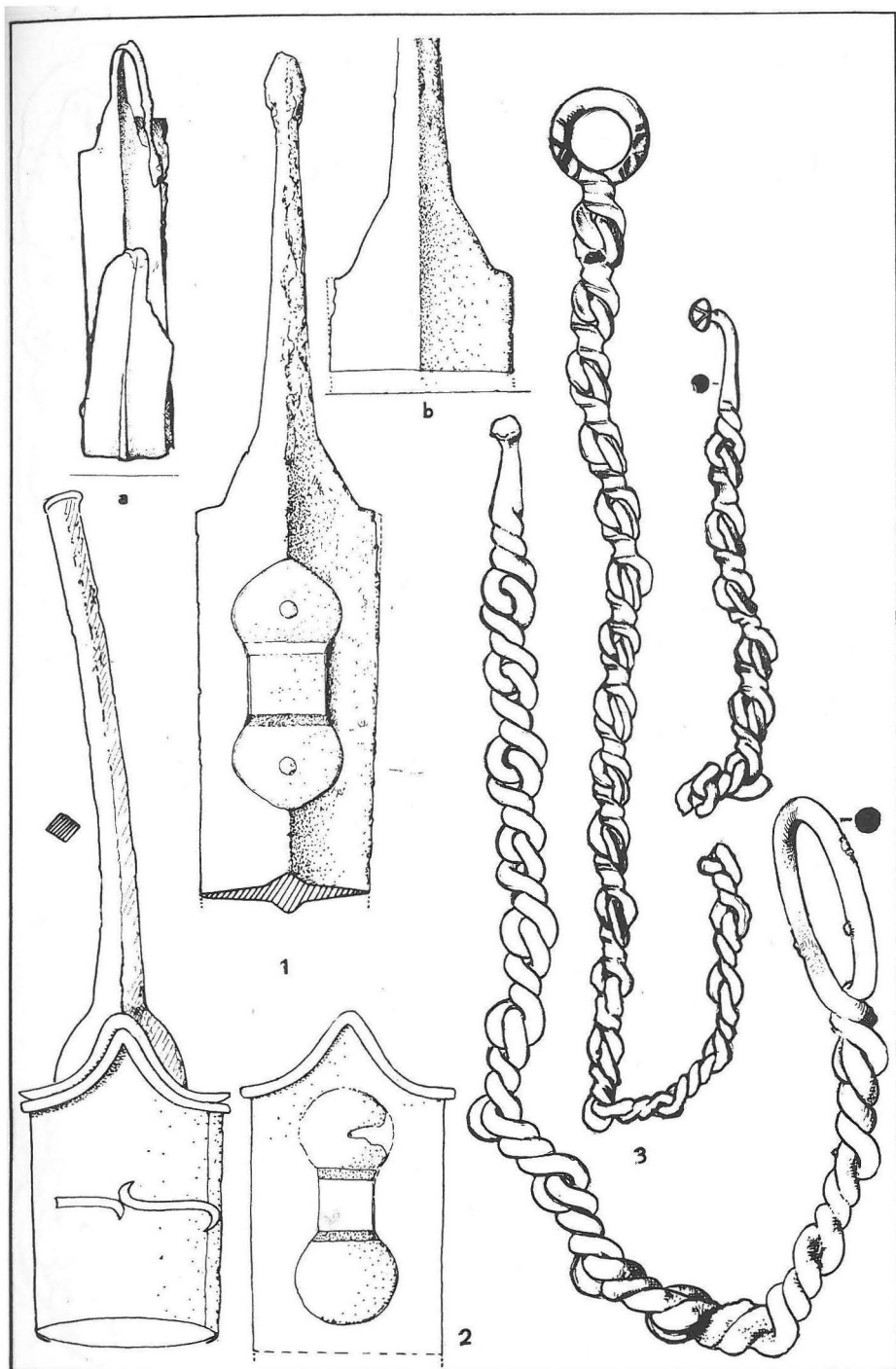
Mokronog. 1—3 železo — Eisen
 (1 a-c—3 = $\frac{1}{2}$, 1 d = $\frac{1}{4}$)

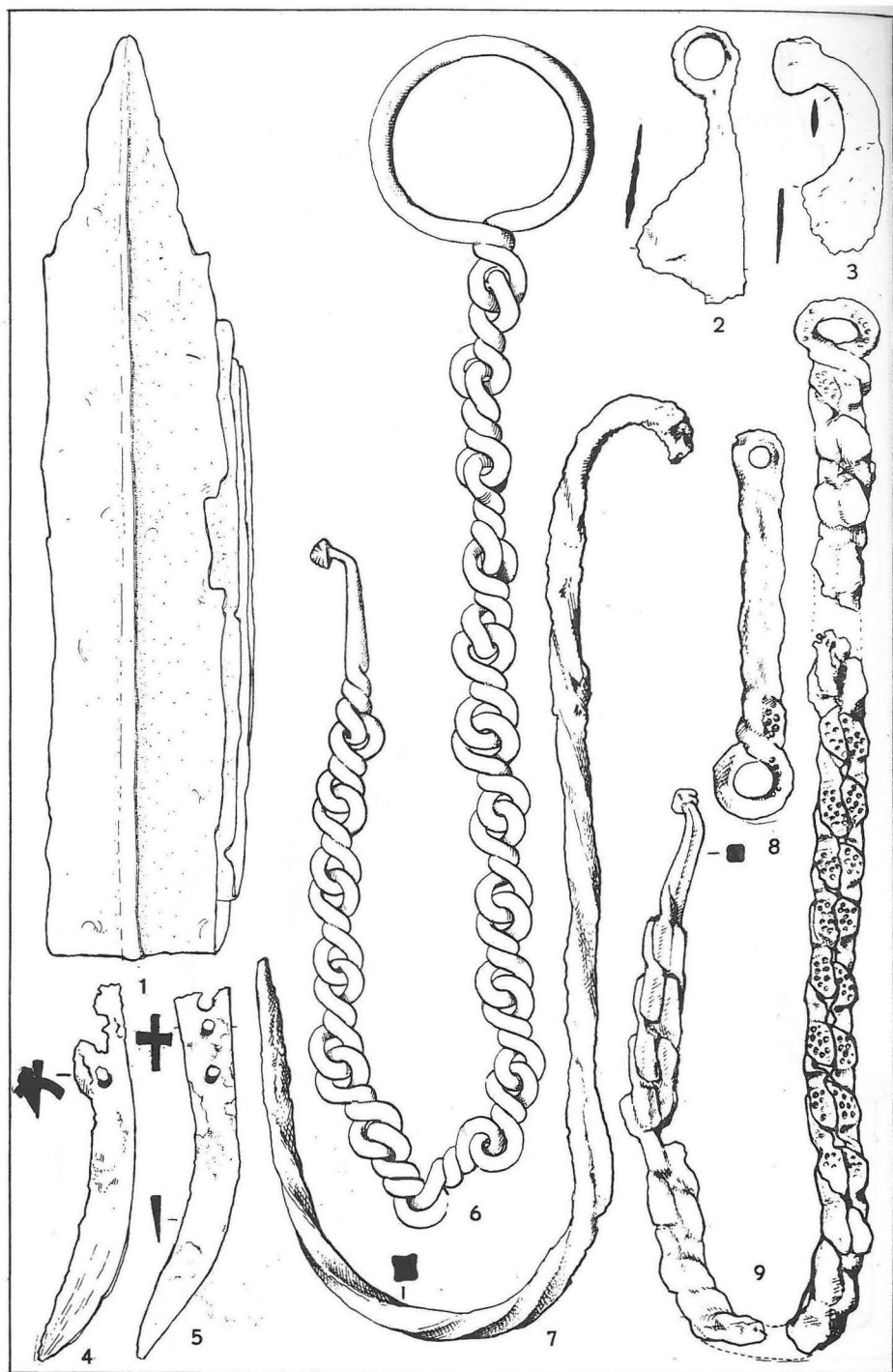
Mokronog. 1—3 železo — Eisen
 (2—3 a, b = $\frac{1}{2}$, 1. 5 c = $\frac{1}{4}$)

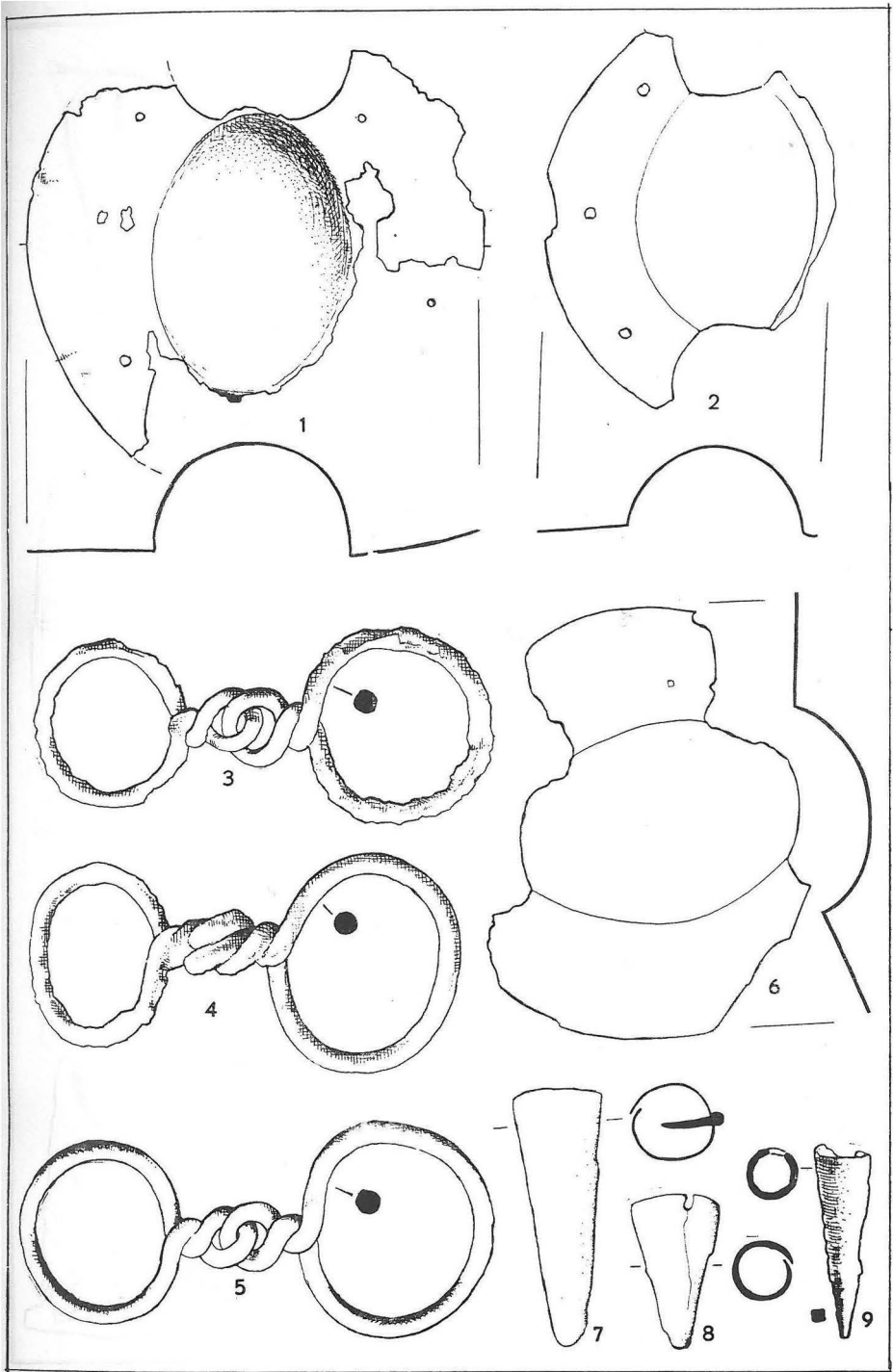
Mokronog. 1—4 železo — Eisen
(1—2 = ½, 3—4 = ¼)

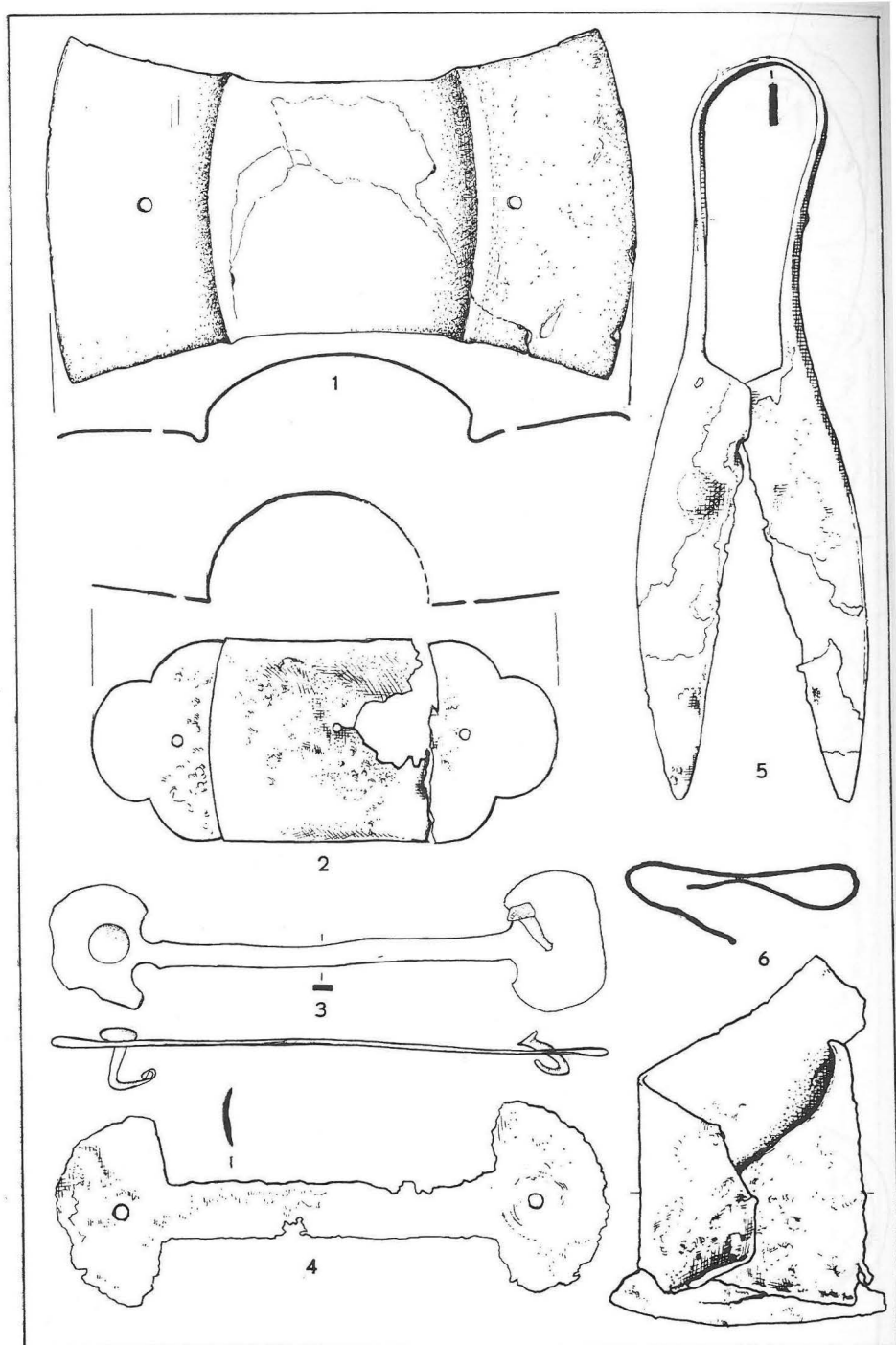
Mokronog. 1—4 železo — Eisen
 (1b—4 = $\frac{1}{2}$, 1a = $\frac{1}{4}$)

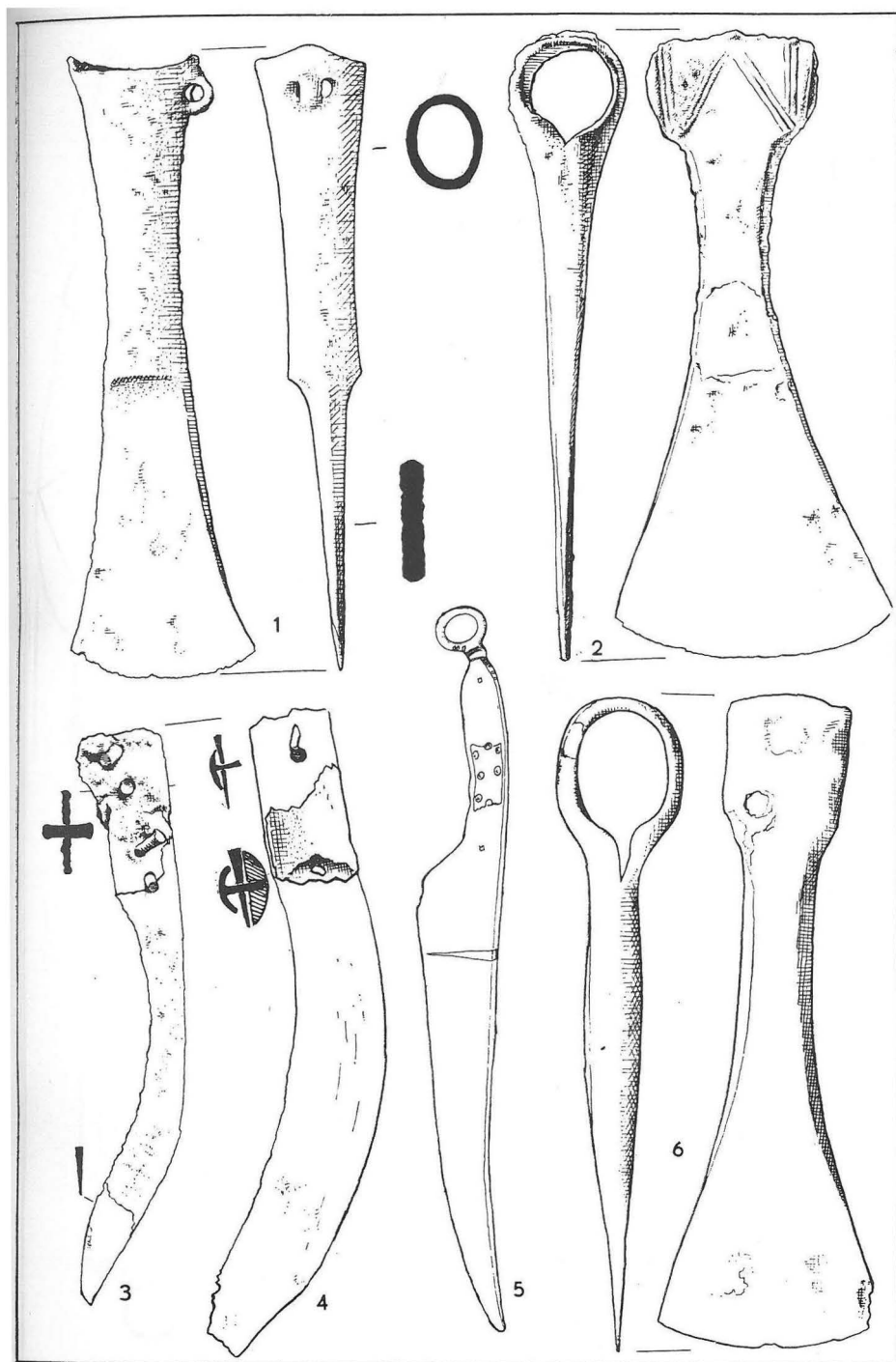
Mokronog. 1—9 železo — Eisen
(1—9 = ½)

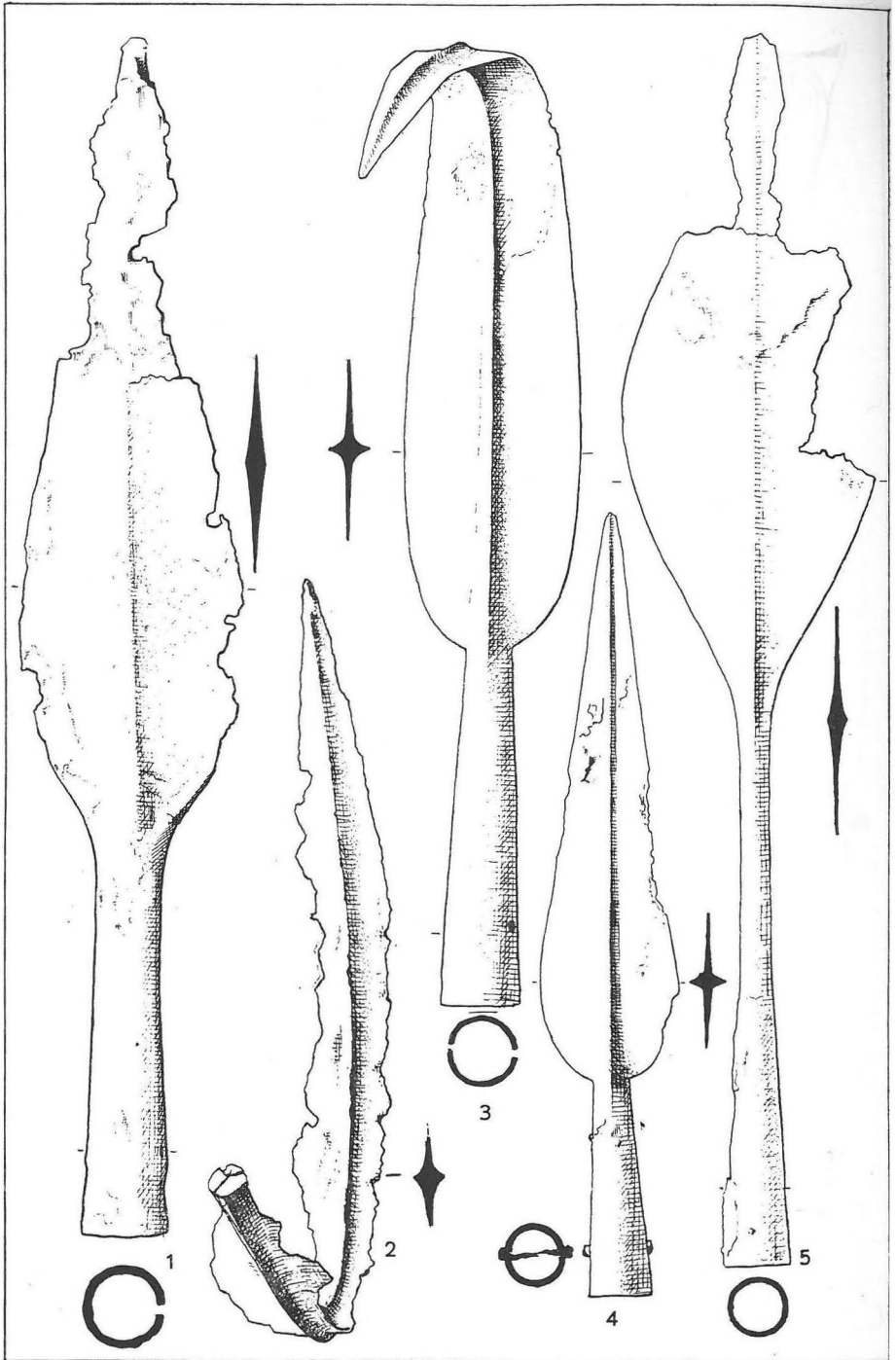
Mokronog. 1—9 železo — Eisen
 (3—5. 7—9 = $\frac{1}{2}$, 1. 2. 6. = $\frac{1}{4}$)

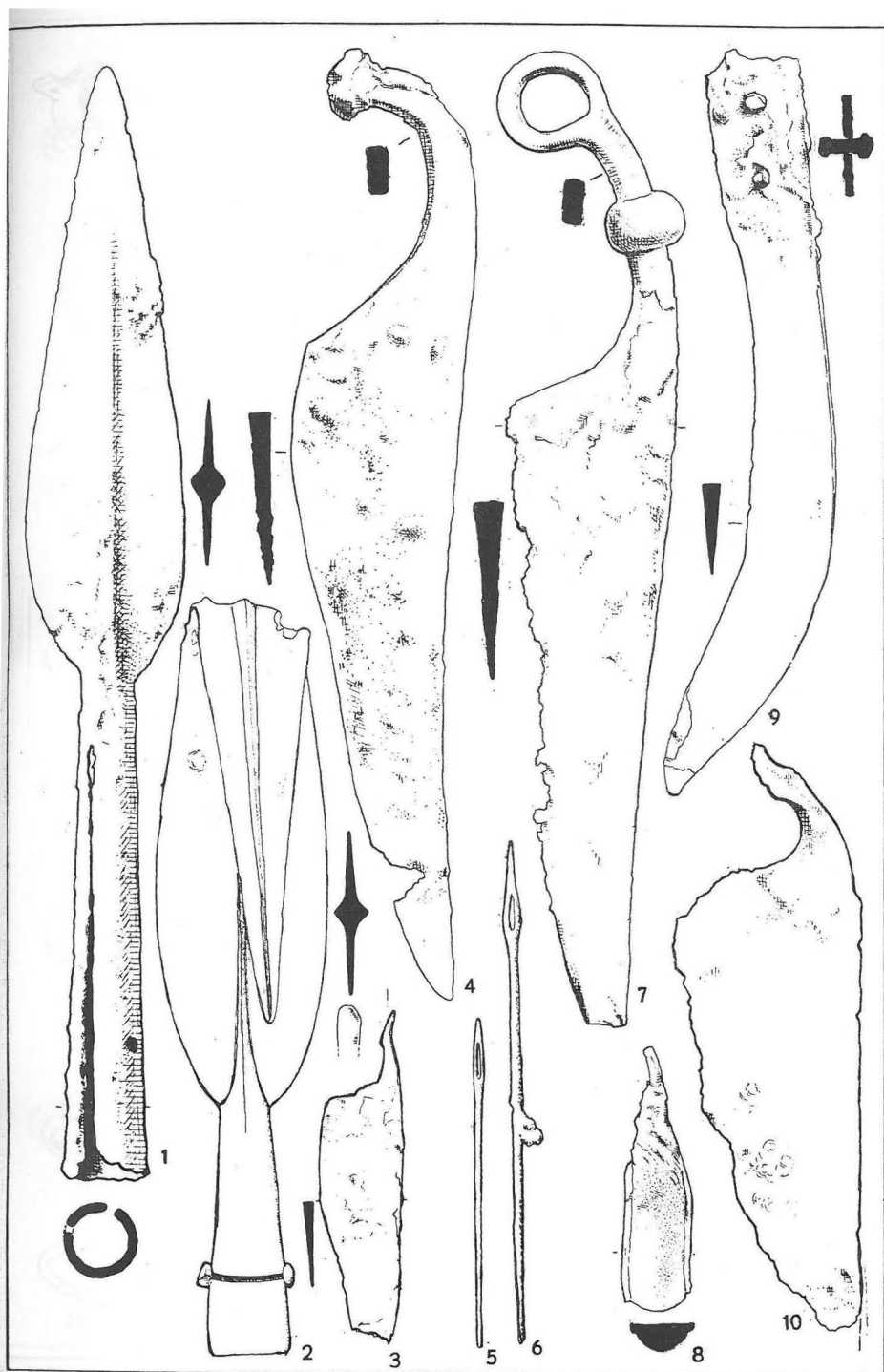
Mokronog. 1—6 železo — Eisen
 (1—2 = $\frac{1}{4}$, 3—6 = $\frac{1}{2}$)

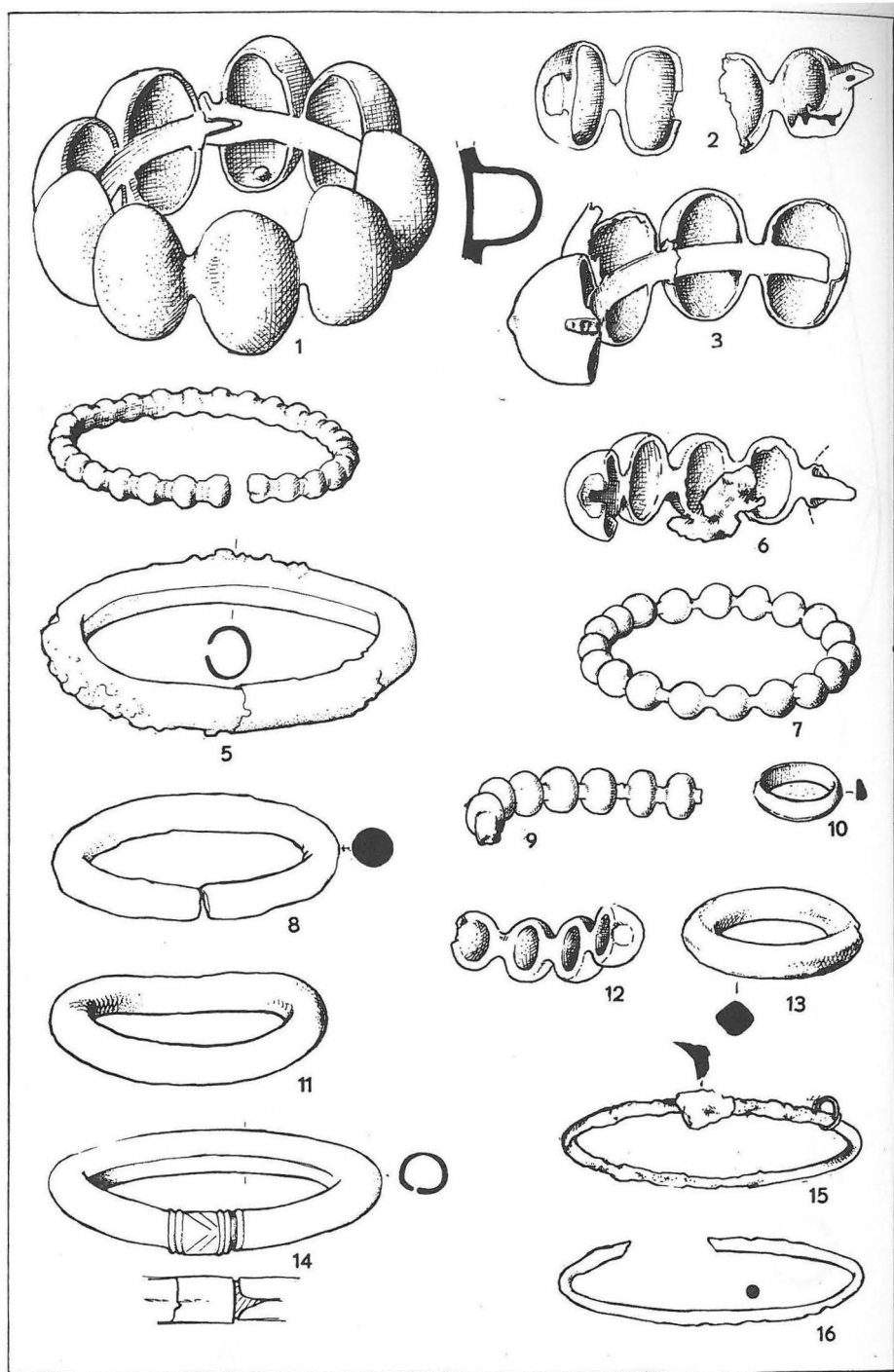
Mokronog. 1—6 železo — Eisen
(1—4. 6 = $\frac{1}{2}$, 5 = $\frac{1}{4}$)

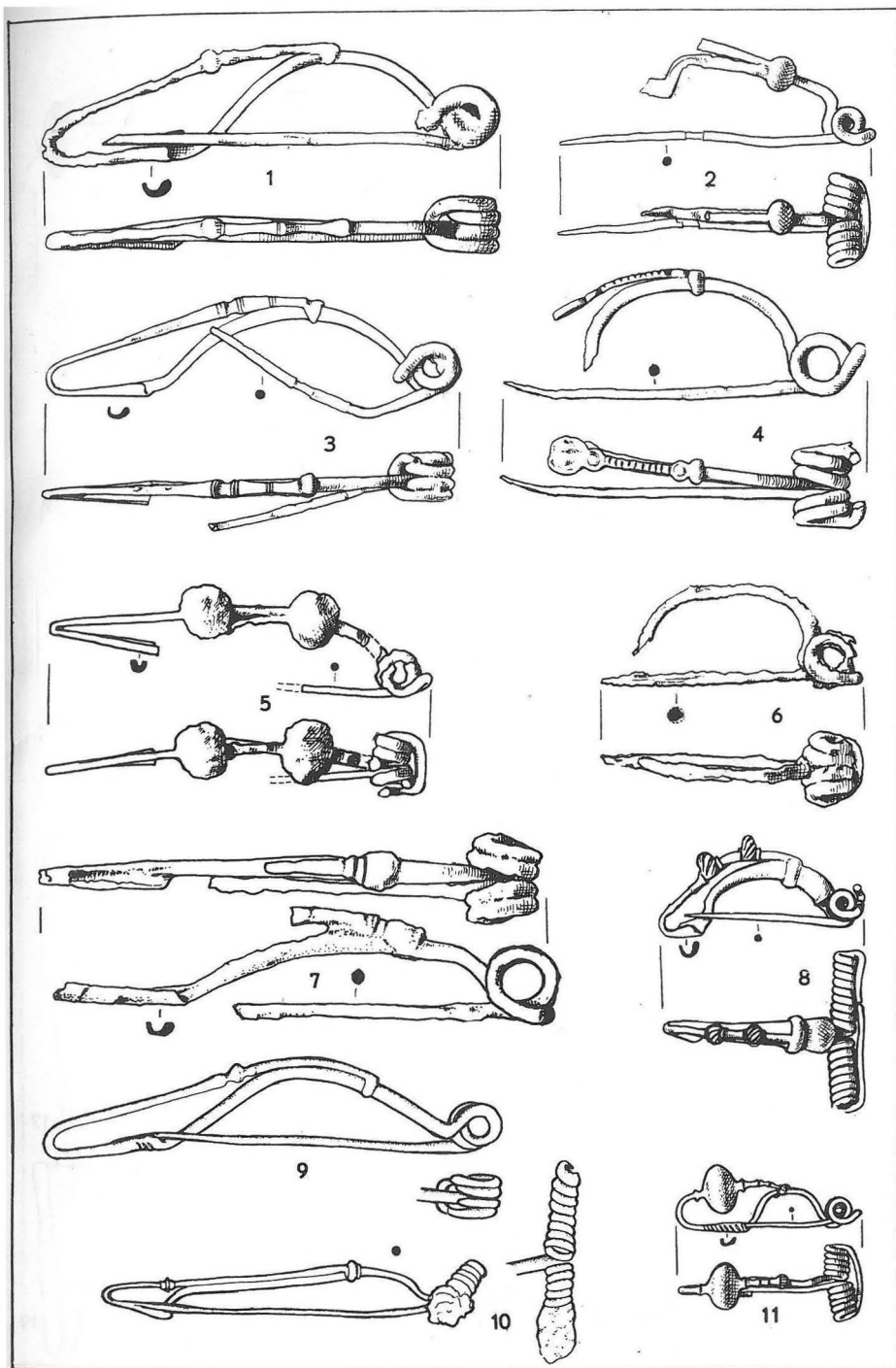
Mokronog. 1—5 železo — Eisen
(1—5 = ½)

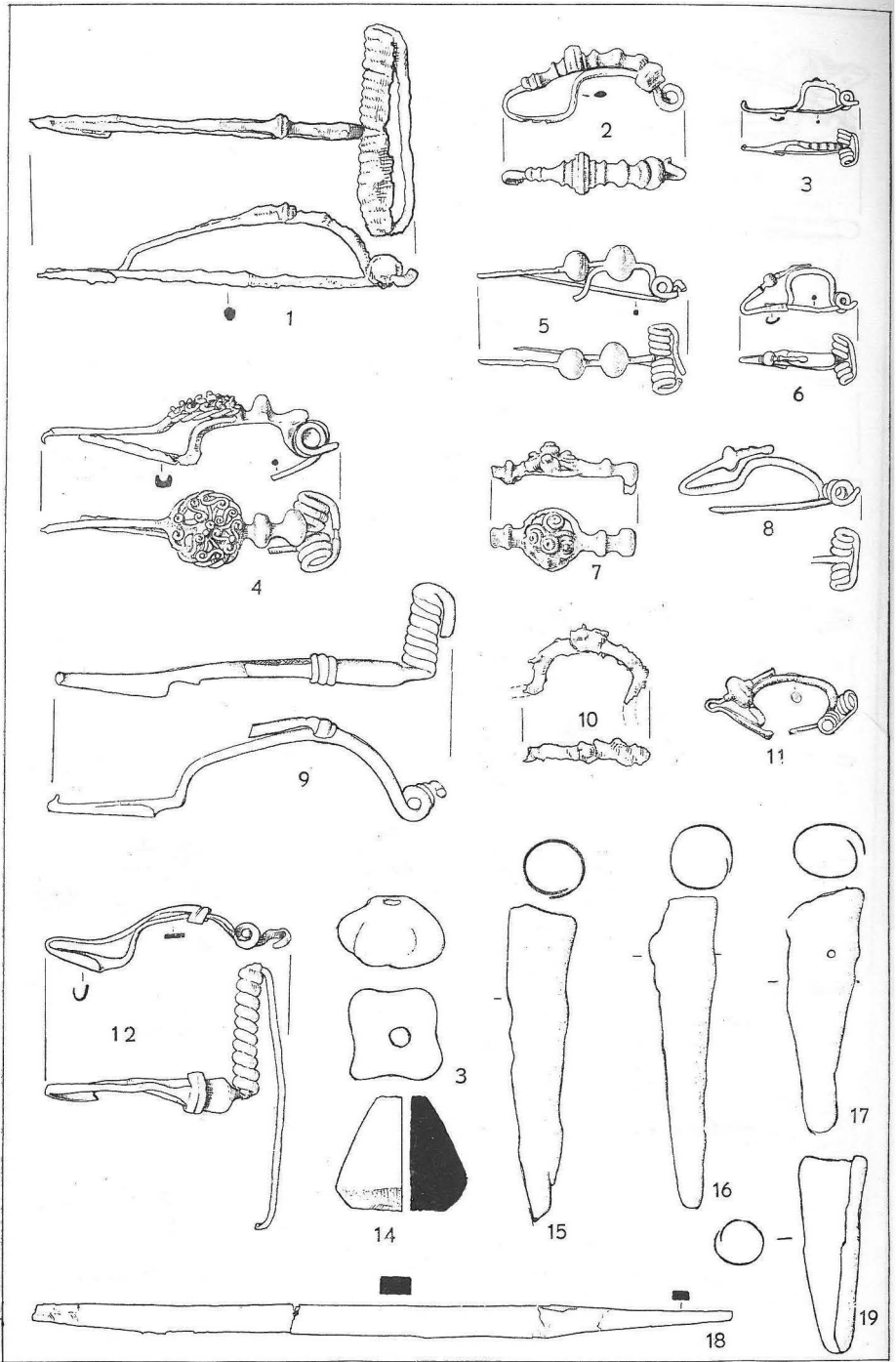
Mokronog. 1—7. 9—10 železo — Eisen, 8 steklo — Glas
(1—10 = ½)

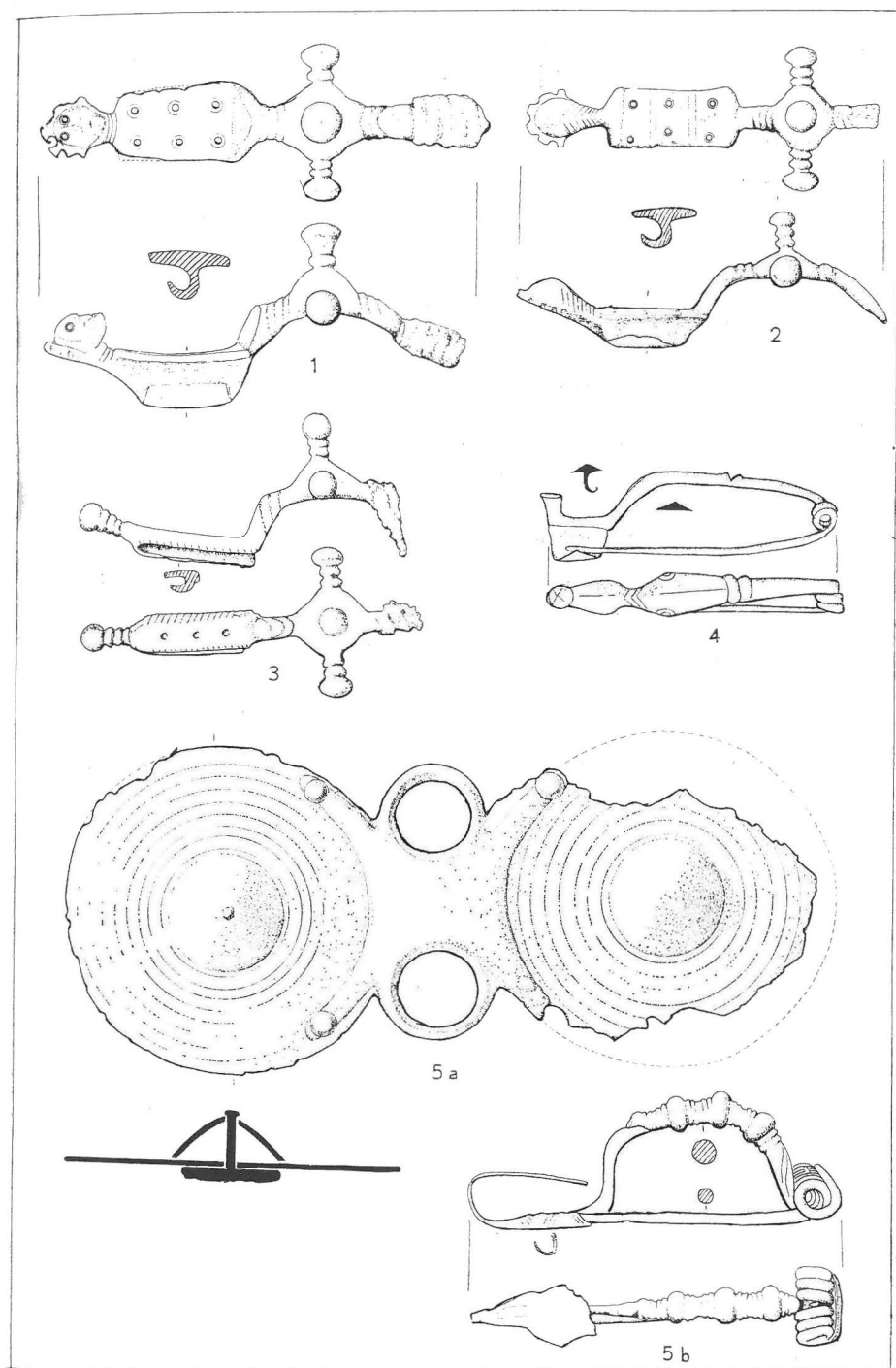
Mokronog. 1—4. 6. 7. 9. 12. 13. 15. 16. železo — Eisen, 5. 8. 11. 14 bron — Bronze,
 10 steklo — Glas
 (1—16 = ½)

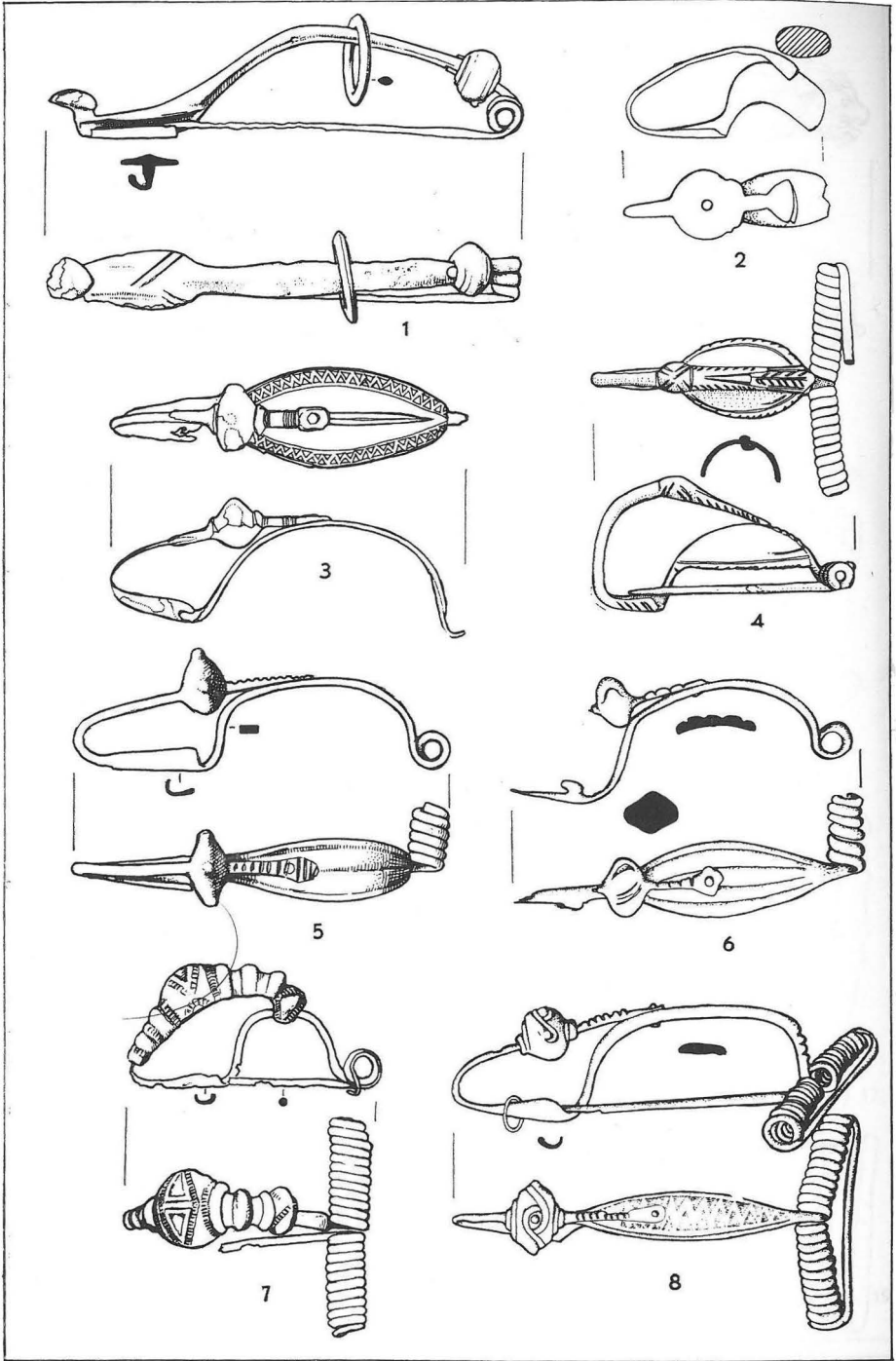
Mokronog. 1—7. 9. 10 železo — Eisen, 8. 11 bron — Bronze
(1—11 = ½)

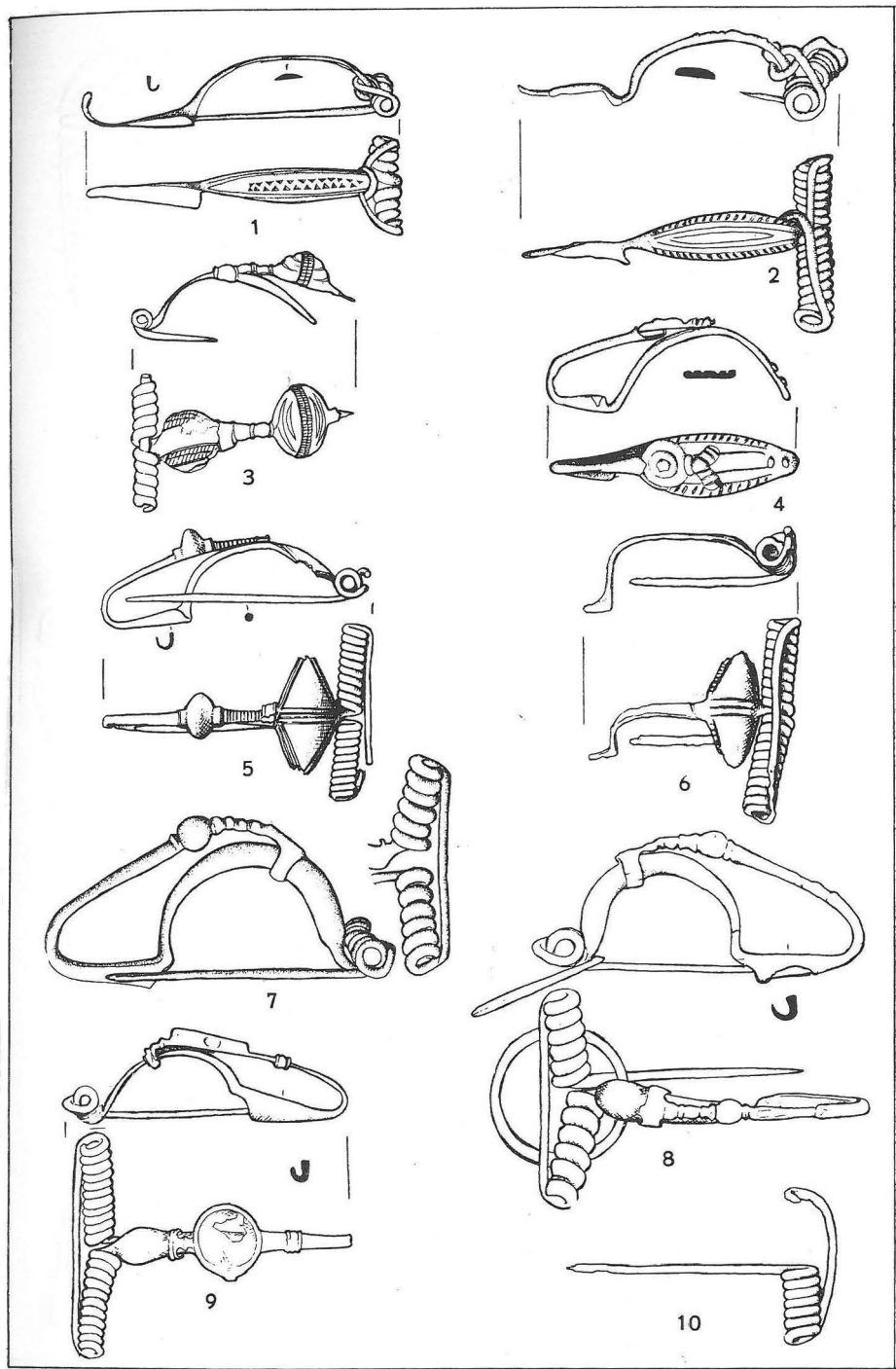
Mokronog. 1. 9—11. 15—19 železo — Eisen, 2—8. 12 bron — Bronze,
 13—14 glina — Ton
 (1—19 = ½)

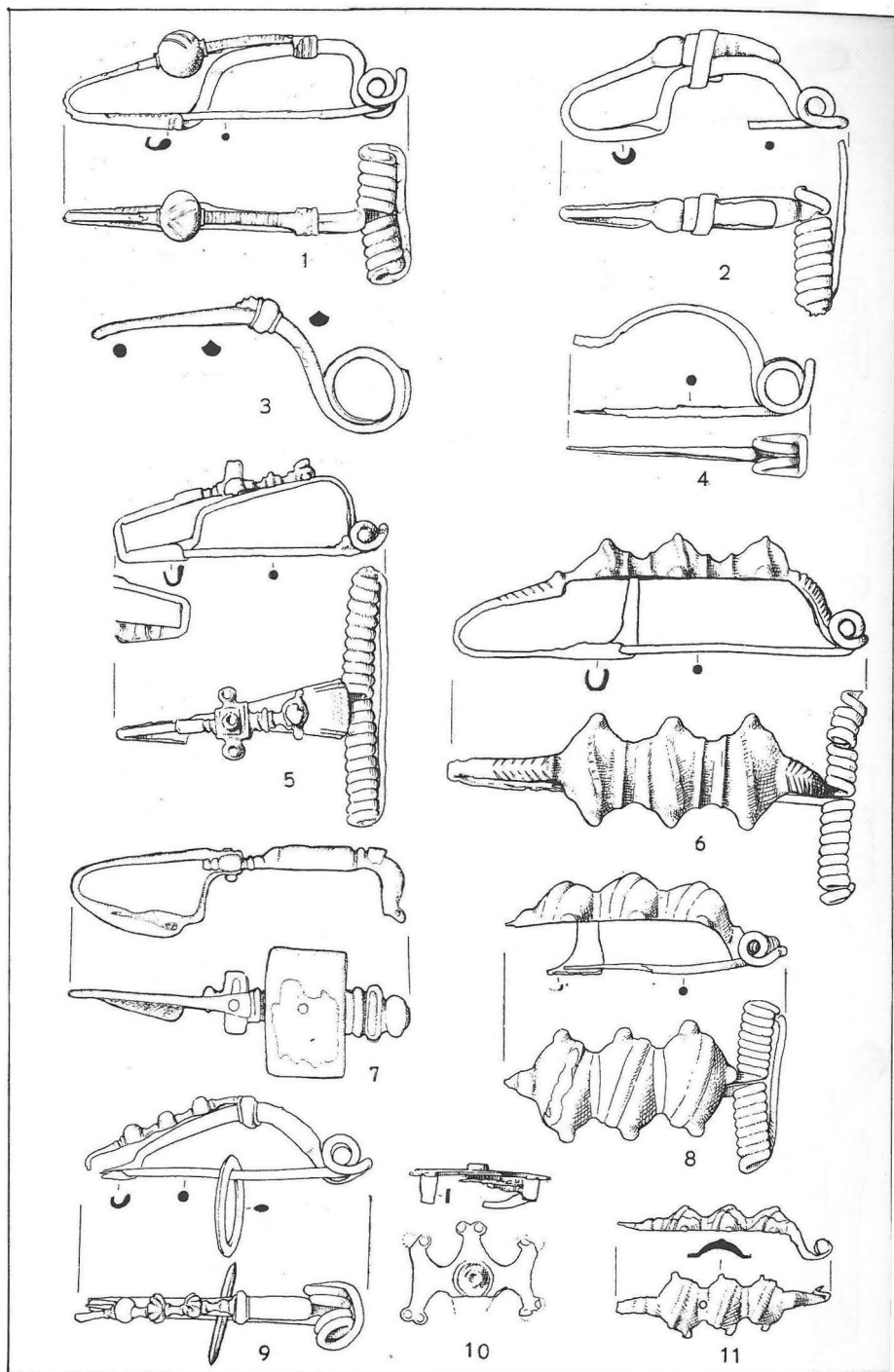
Vinica. 1—5 bron — Bronze
(1—5 = ½)

Vinica. 1-8 bron — Bronze
(1-8 = 1/2)

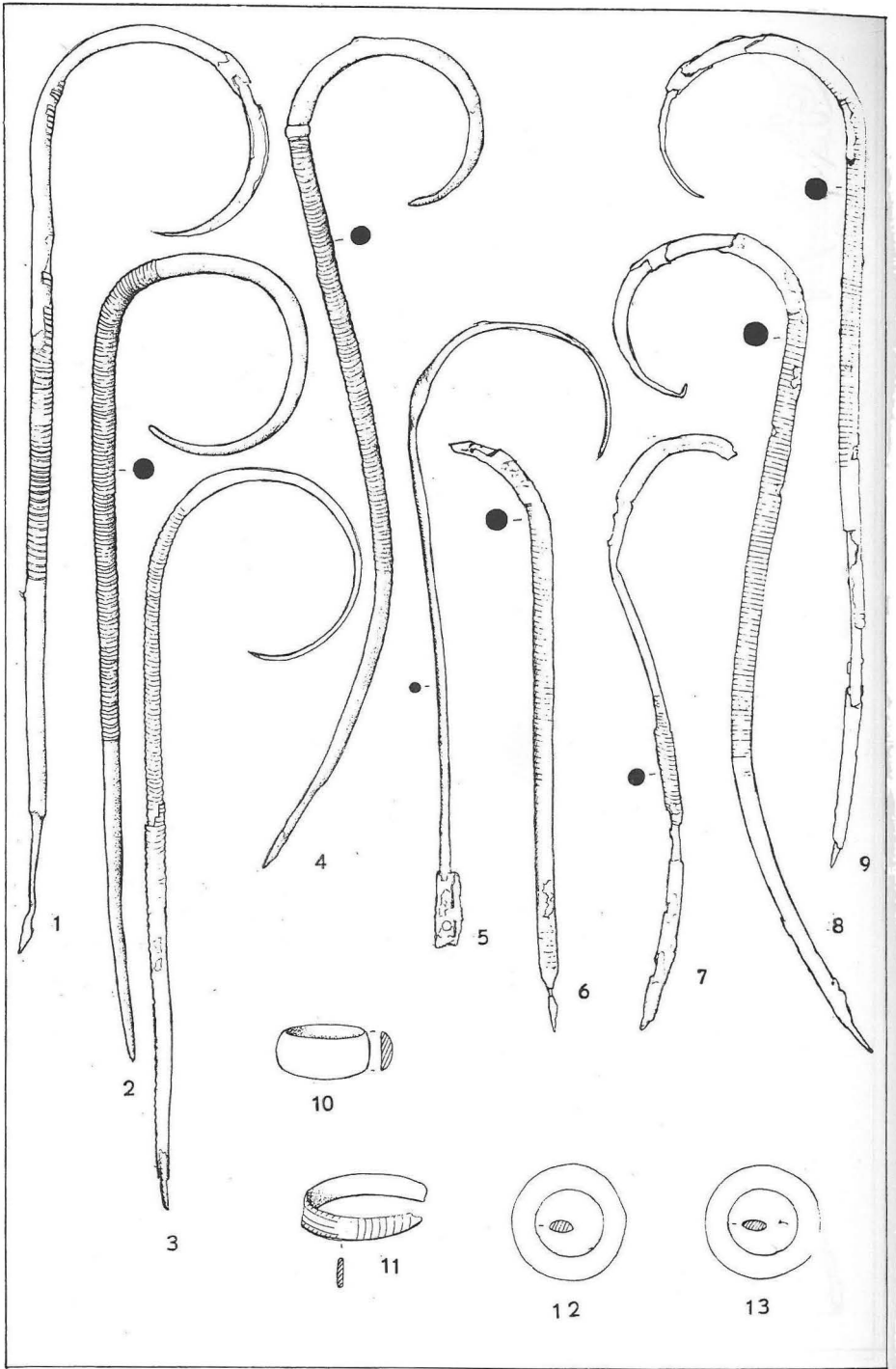
Vinica. 1—10 bron — Bronze (9 z izpadlim emajlom — mit Emaileinlage, jetzt verloren)
 (14 40 — 12)

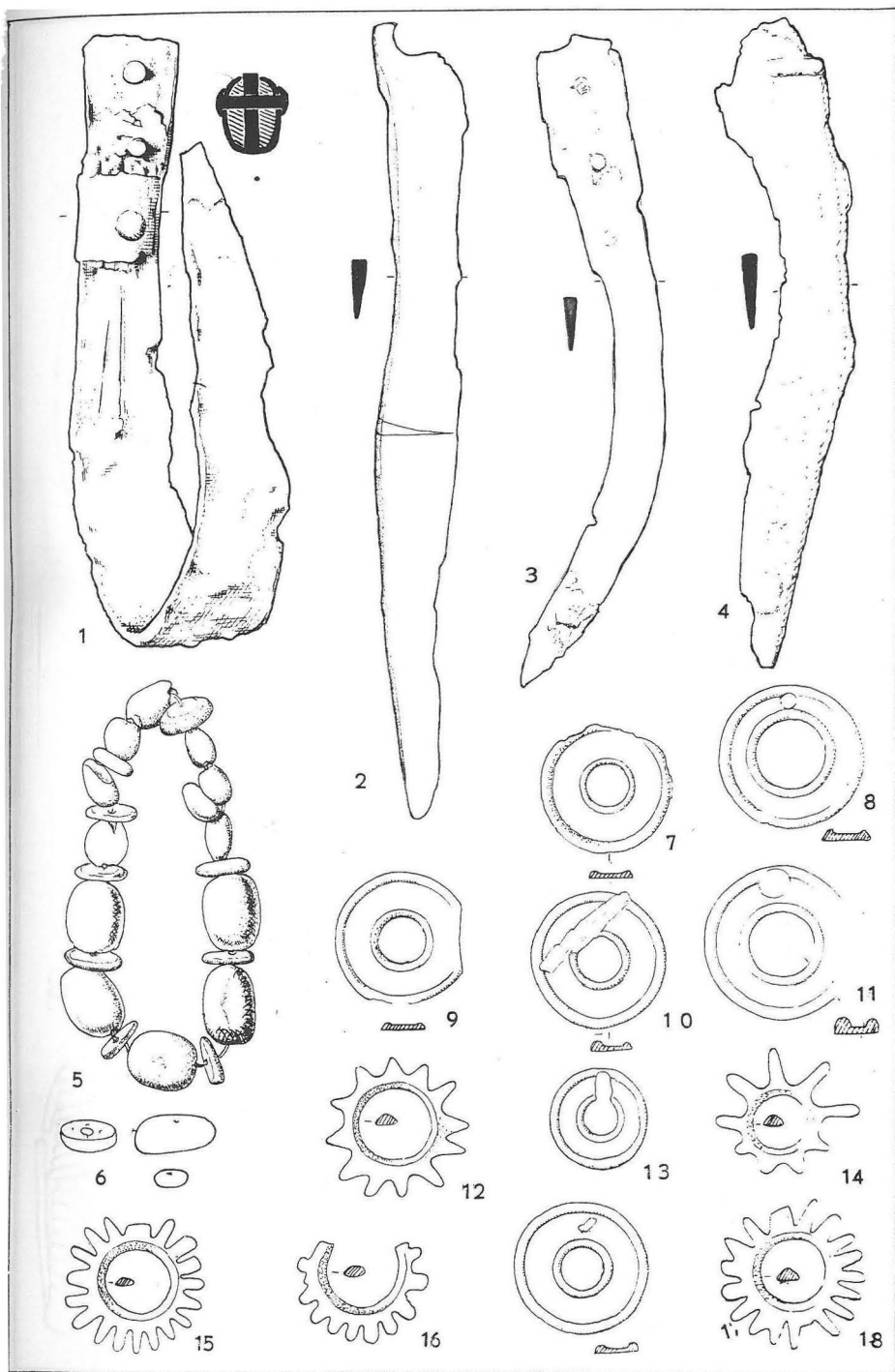
Vinica. 1—11 bron — Bronze
(1—11 = ½)

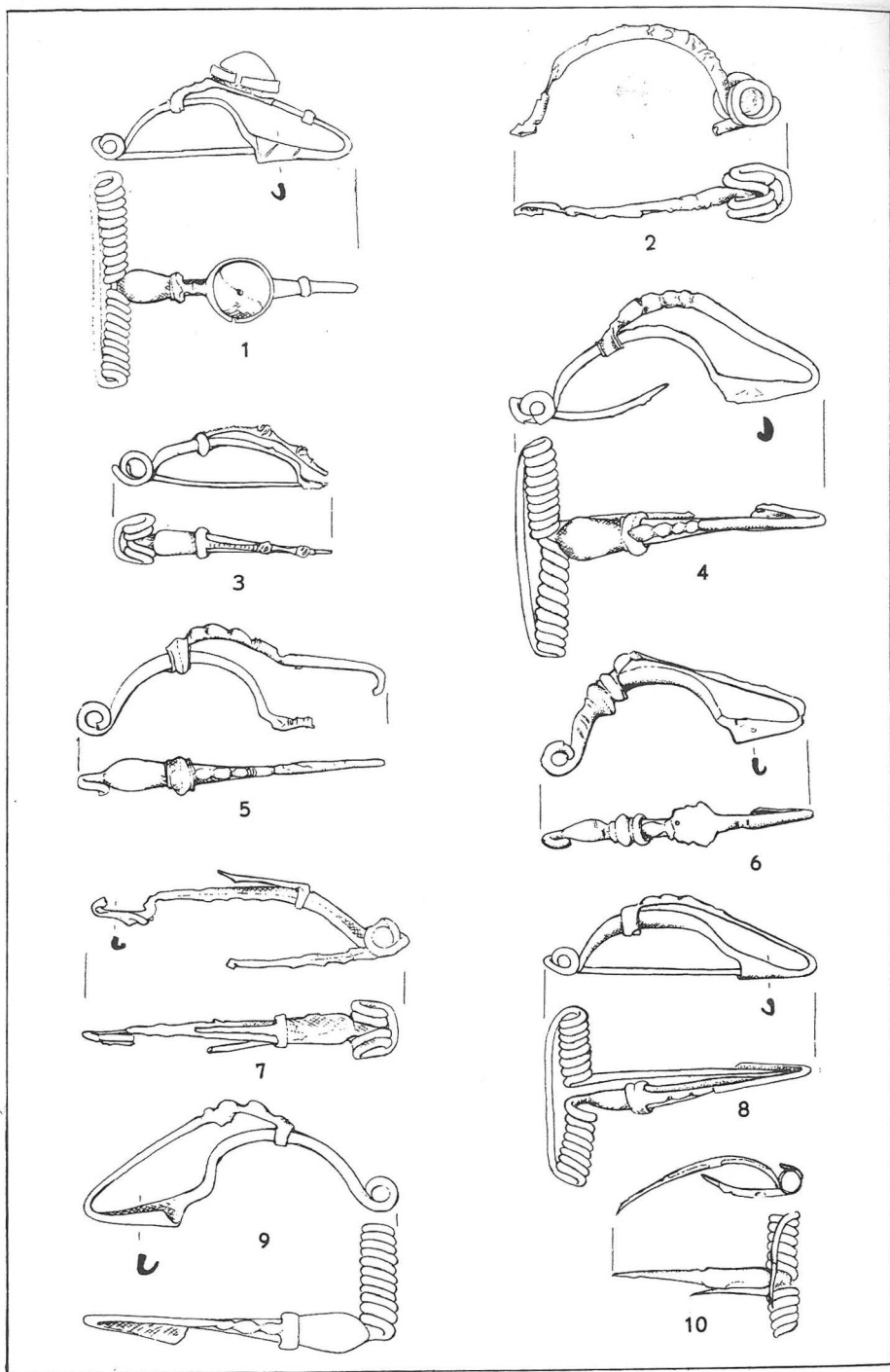
Vinica. 1—6. 8—19 bron — Bronze, 7 steklo — Glas
(1—19 = ½)

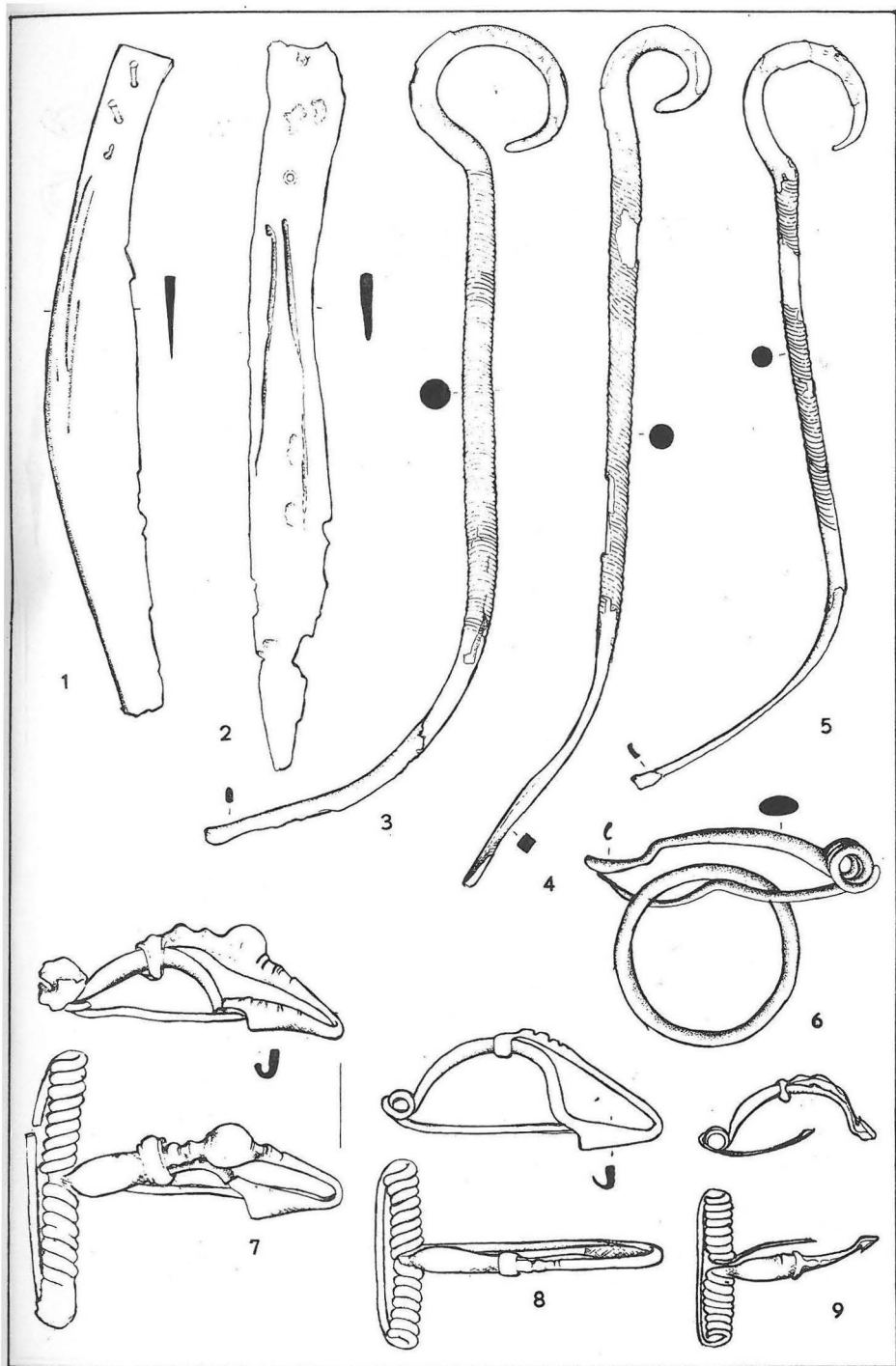
Vinica. 1-13 bron — Bronze
(1-13 = 1/2)

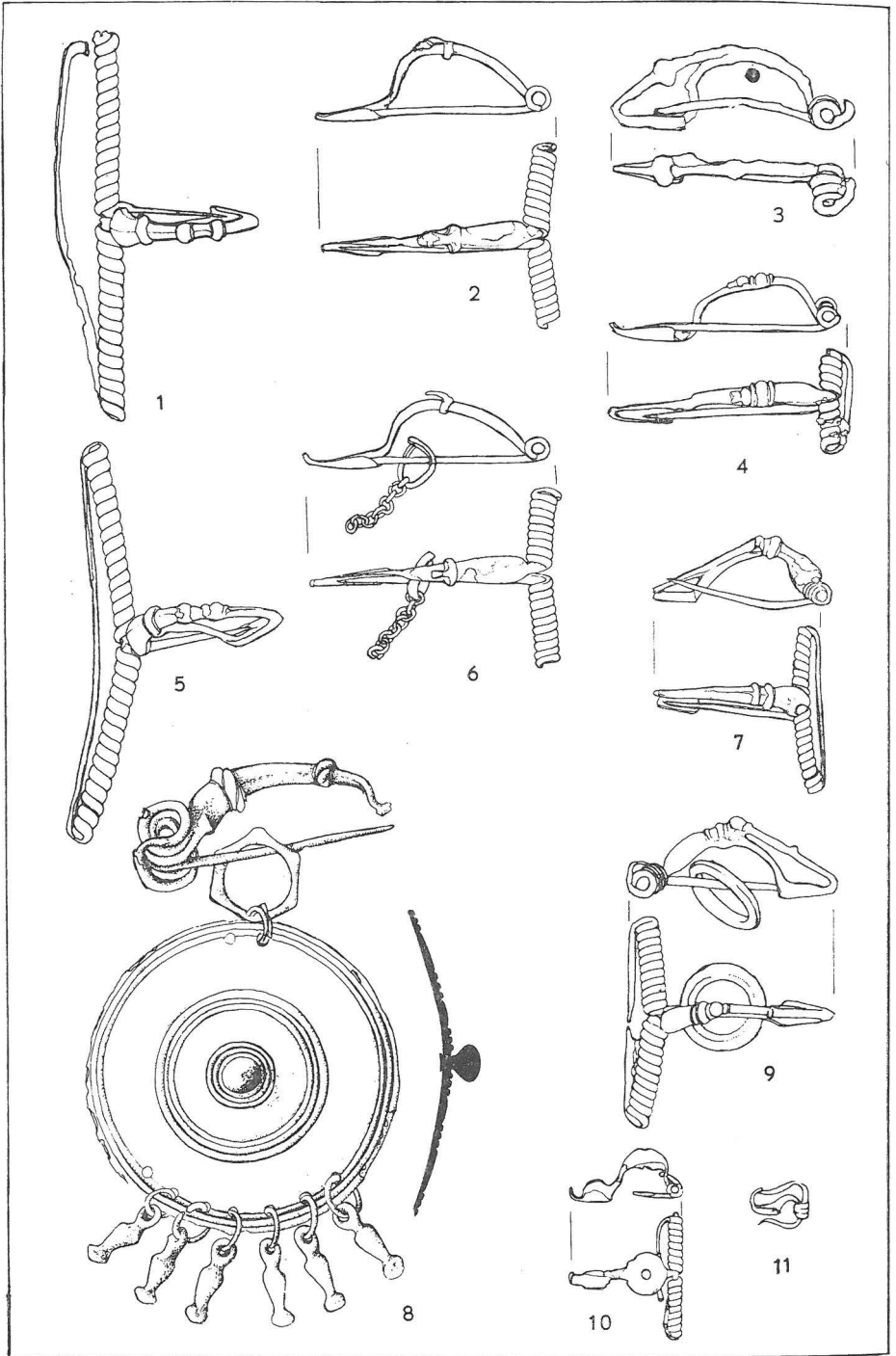
Vinica. 1—4 železo — Eisen, 5—6 jantar — Bernstein, 7—18 bron — Bronze
(1—18 = ½)

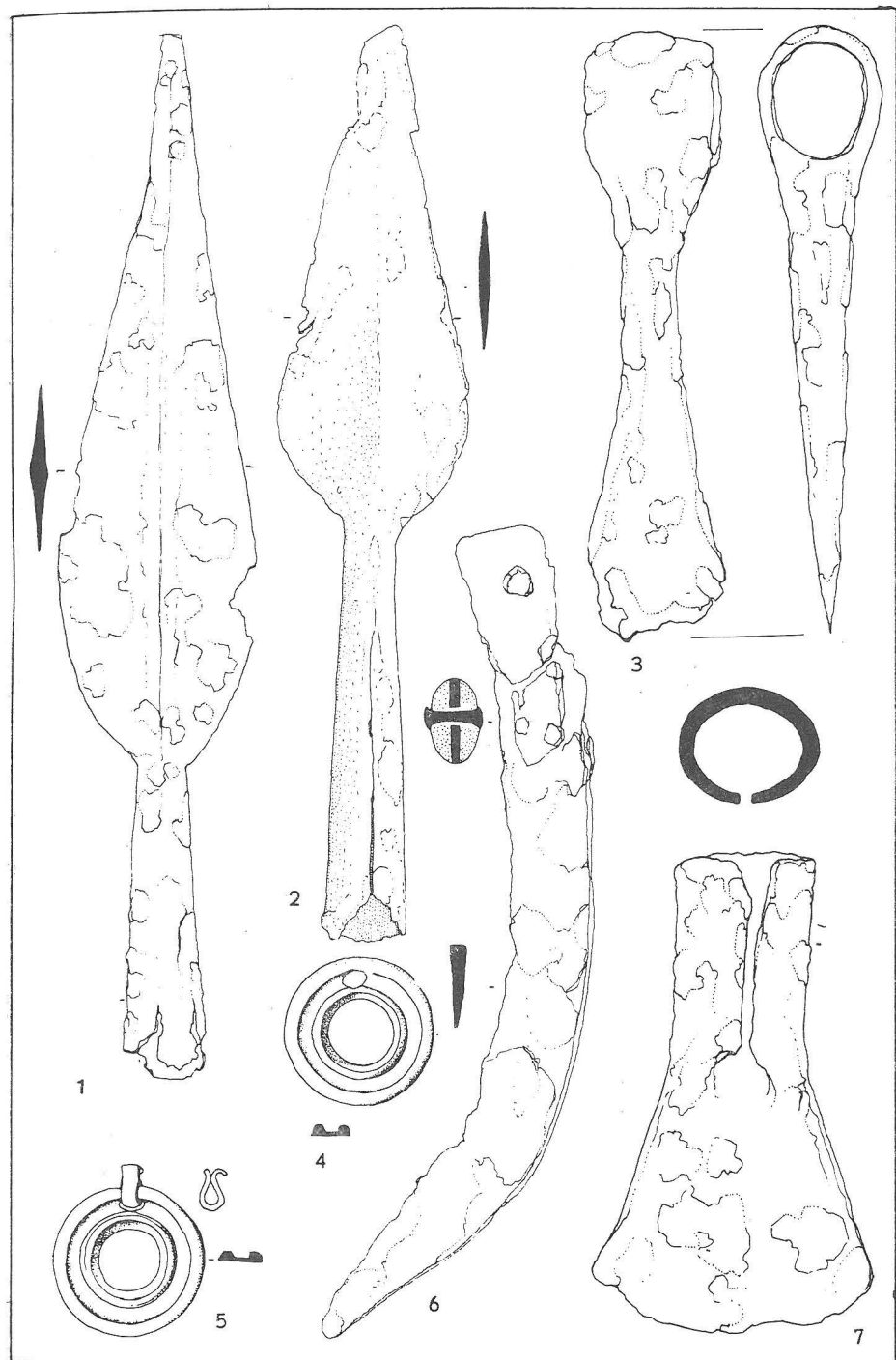
Podzemelj, 1—10 bron — Bronze (1 z jantarjem — mit Bernsteineinlage)
(1—10 = ½)

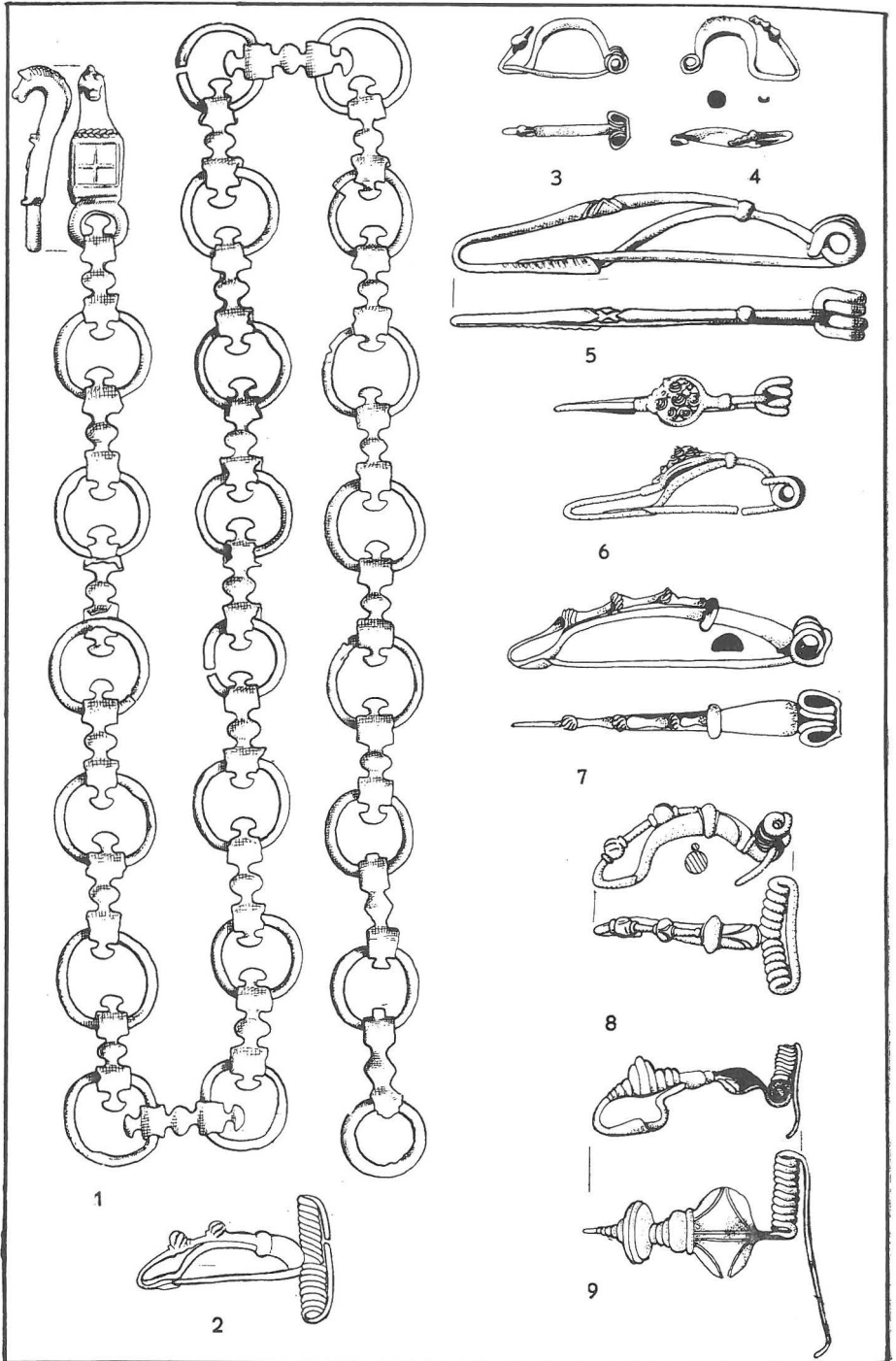
Podzemelj. 1—2 železo — Eisen, 3—9 bron — Bronze
(1—9 = ½)

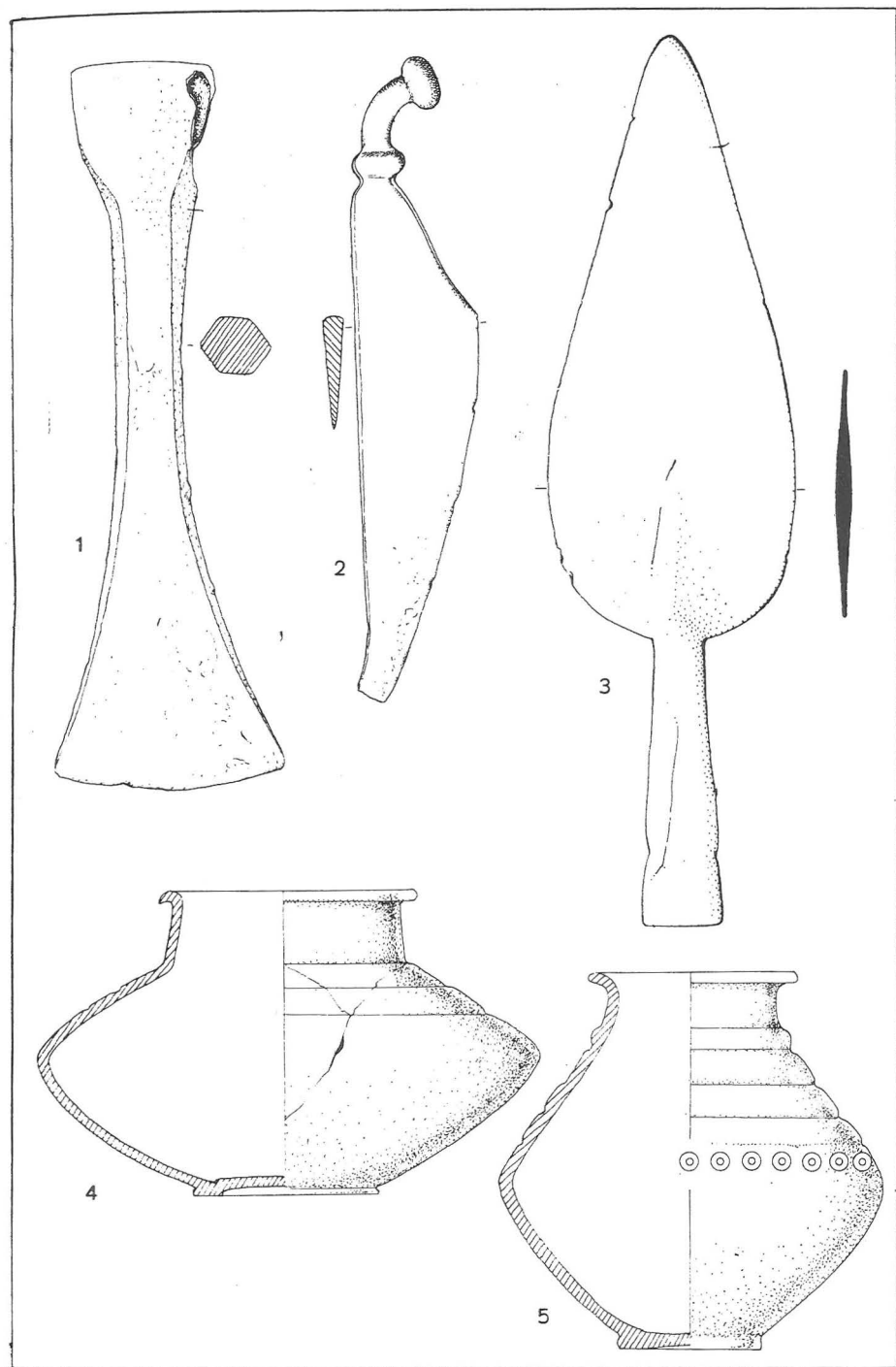
1—7. 9—11 Magdalenska gora, 8 Podzemelj. 1—2. 4—11 bron — Bronze,
 3 železo — Eisen
 (1—11 = ½)

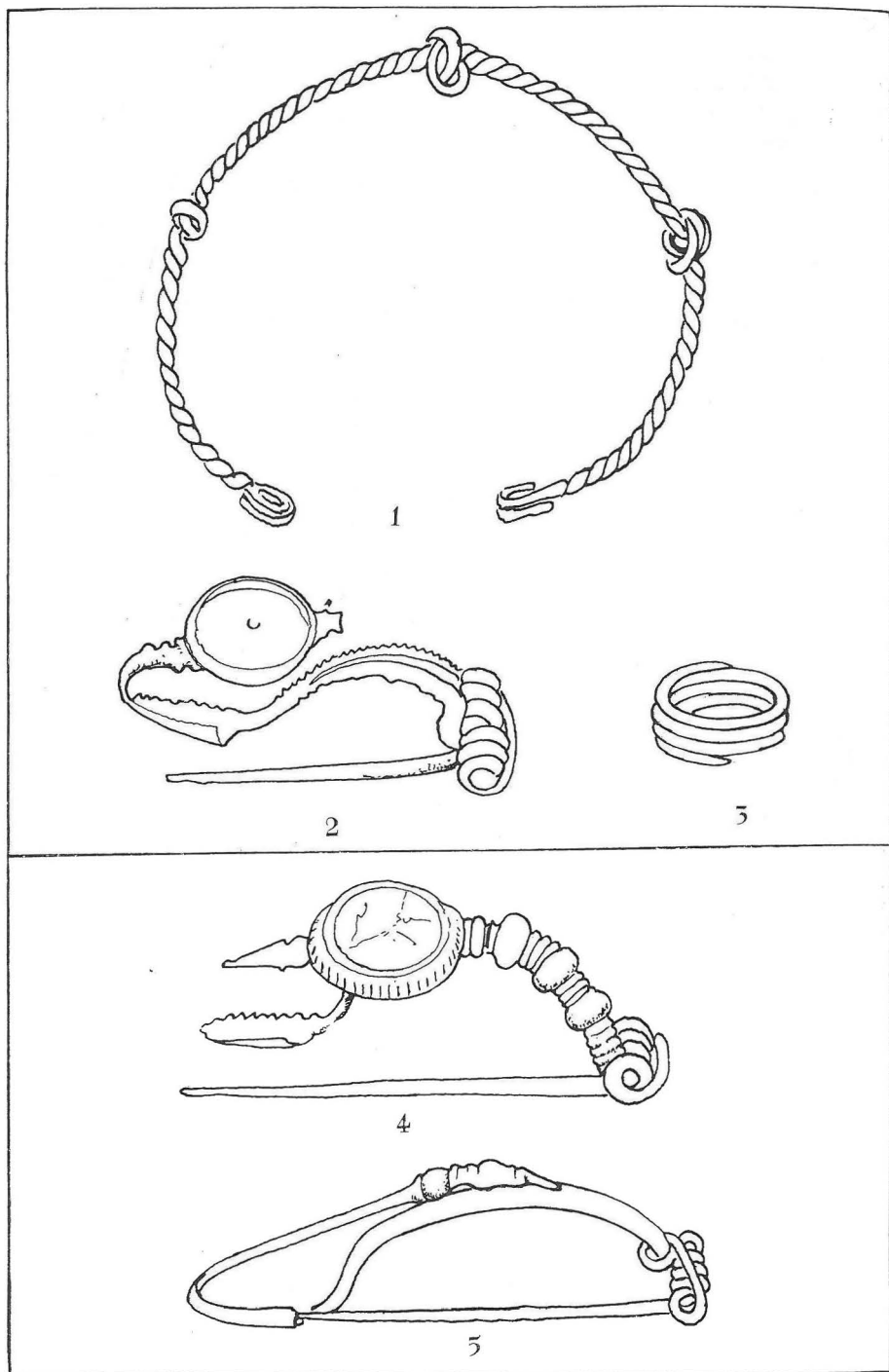
Magdalenska gora. 1—3. 6—7 železo — Eisen, 4—5 bron — Bronze
(1—7 = ½)

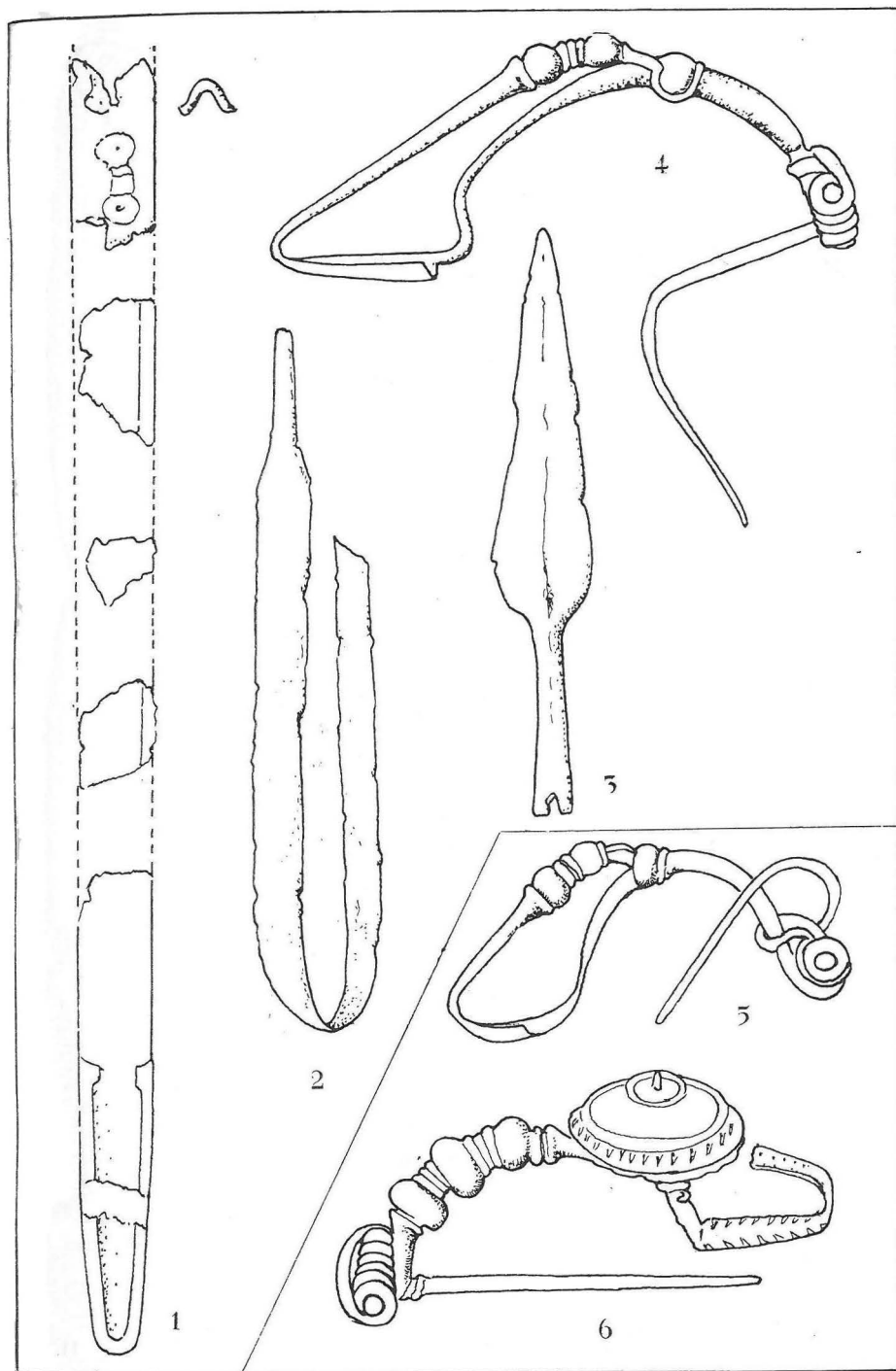
Valična vas. 1—4. 6—9 bron — Bronze, 5 železo — Eisen (1—2 sodi k istemu grobu — gehören zu demselben Grab)
 (1. 3—9 = $\frac{1}{2}$, 2 = $\frac{1}{4}$)

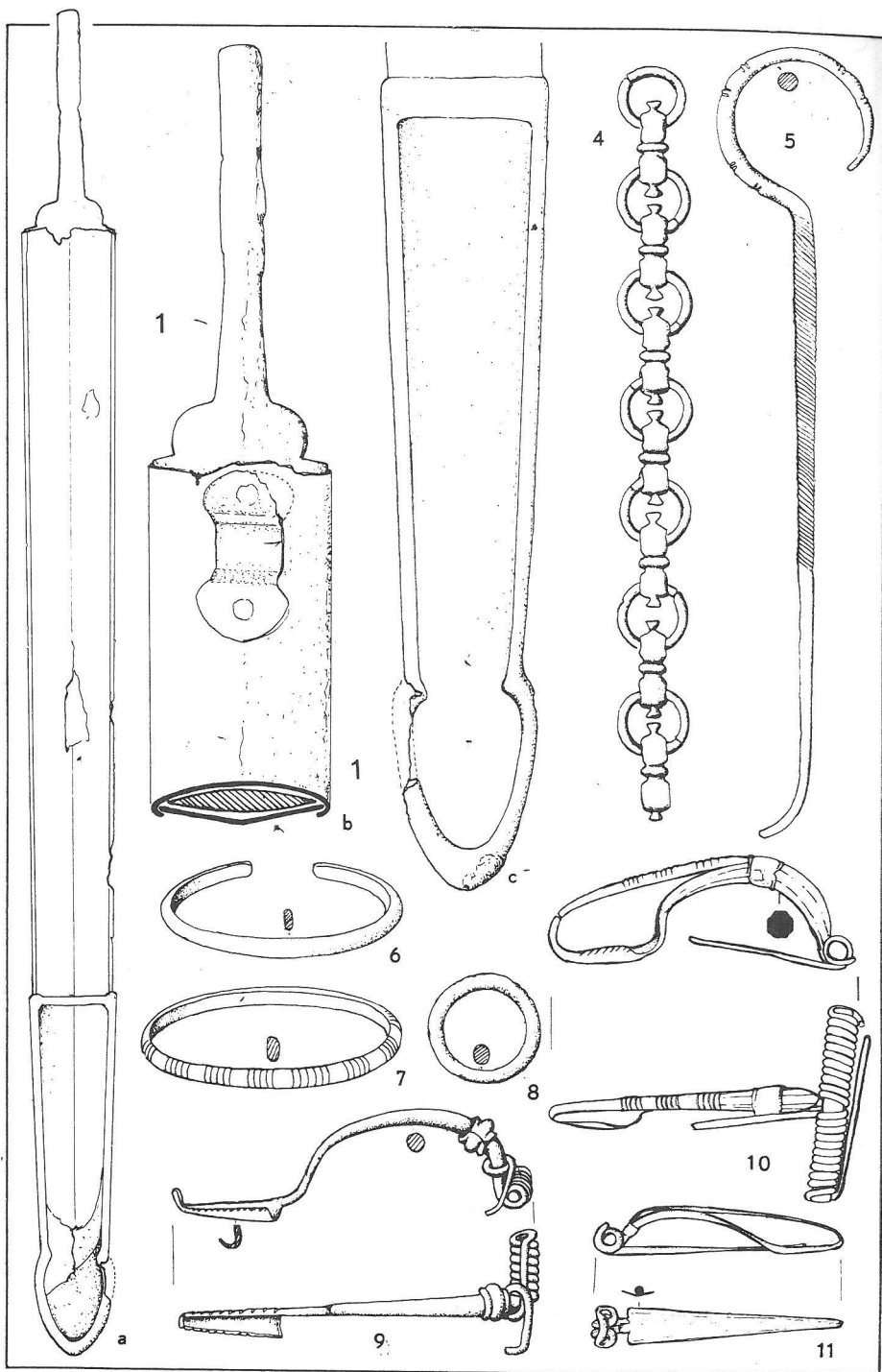
Valična vas. 1—3 železo — Eisen, 4. 5 glina — Ton
(1. 3 = $\frac{1}{2}$, 2. 4. 5 = $\frac{1}{4}$)

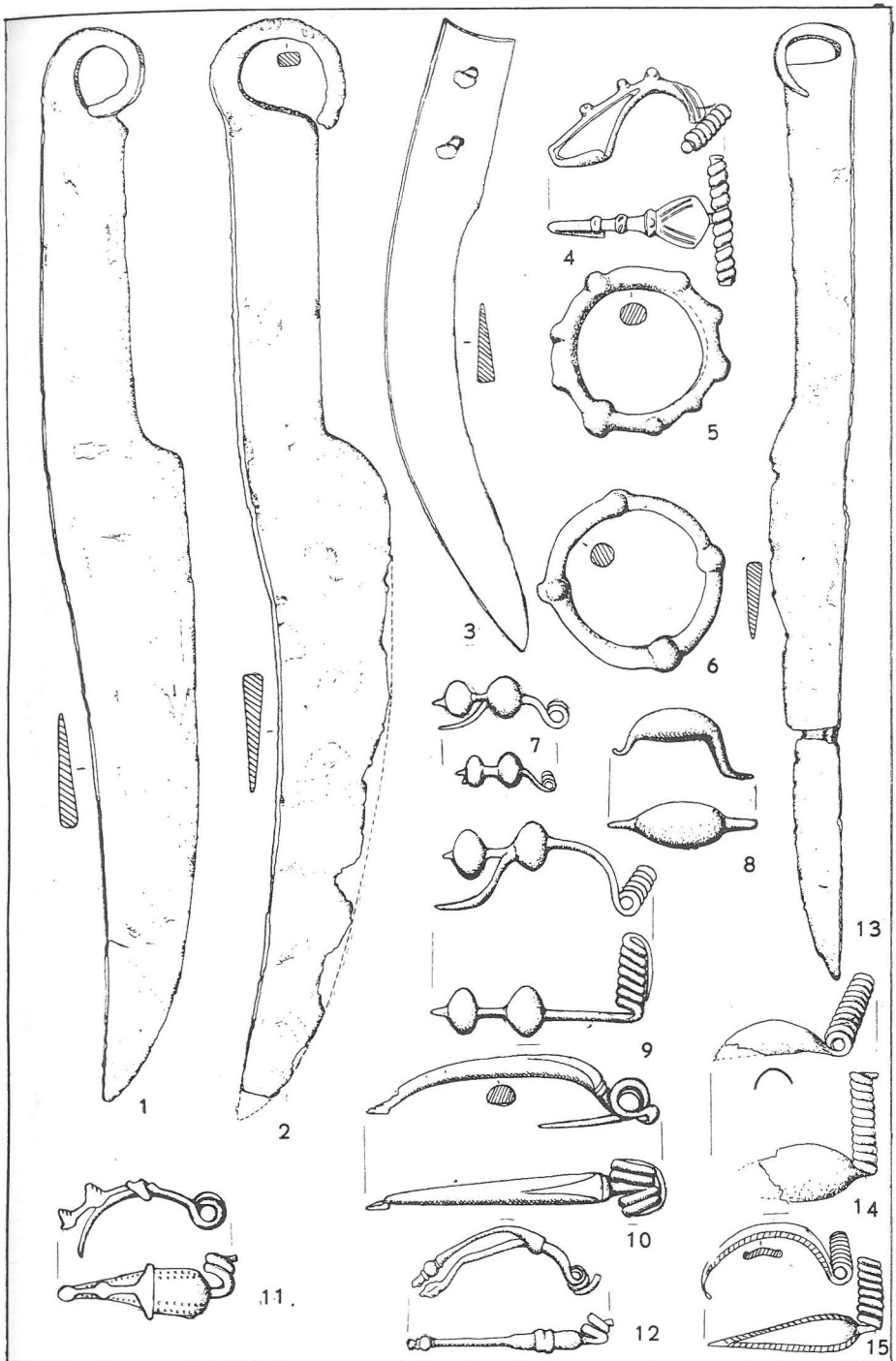
Idrija ob Bači. 1—3 = grob 42; 4—5 = grob 24. 1—5 bron — Bronze.
 Po Szombathyu — nach Szombathyu
 (1 = $\frac{1}{2}$, 2—5 = $\frac{3}{4}$)

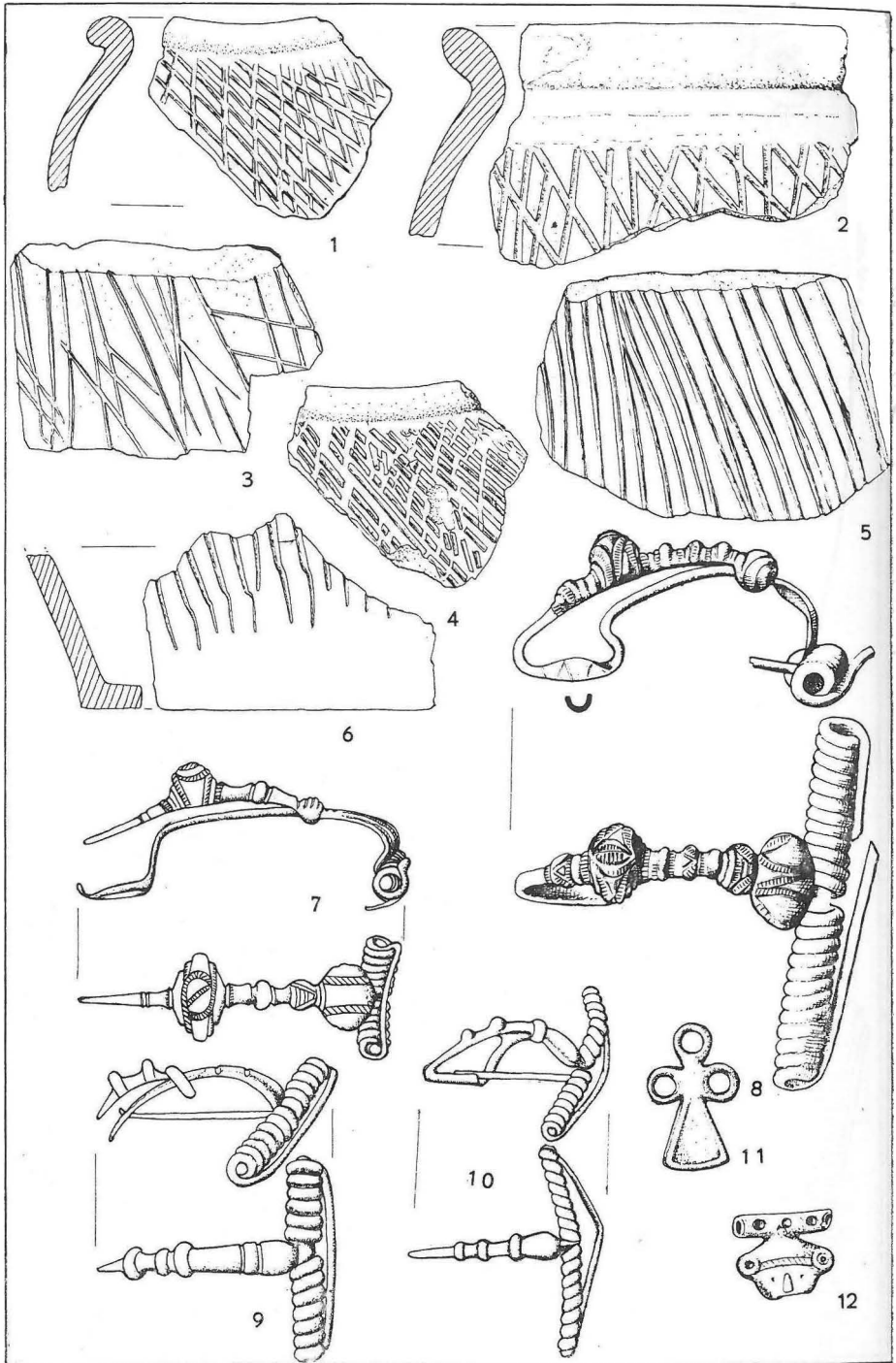
Idrija ob Bači. 1—4 = grob 4; 5—6 = grob 15. 1—3 železo — Eisen, 4—6 bron — Bronze. Po Szombathyu — nach Szombathyu
(1—3 = $\frac{1}{4}$, 4—6 = $\frac{3}{4}$)

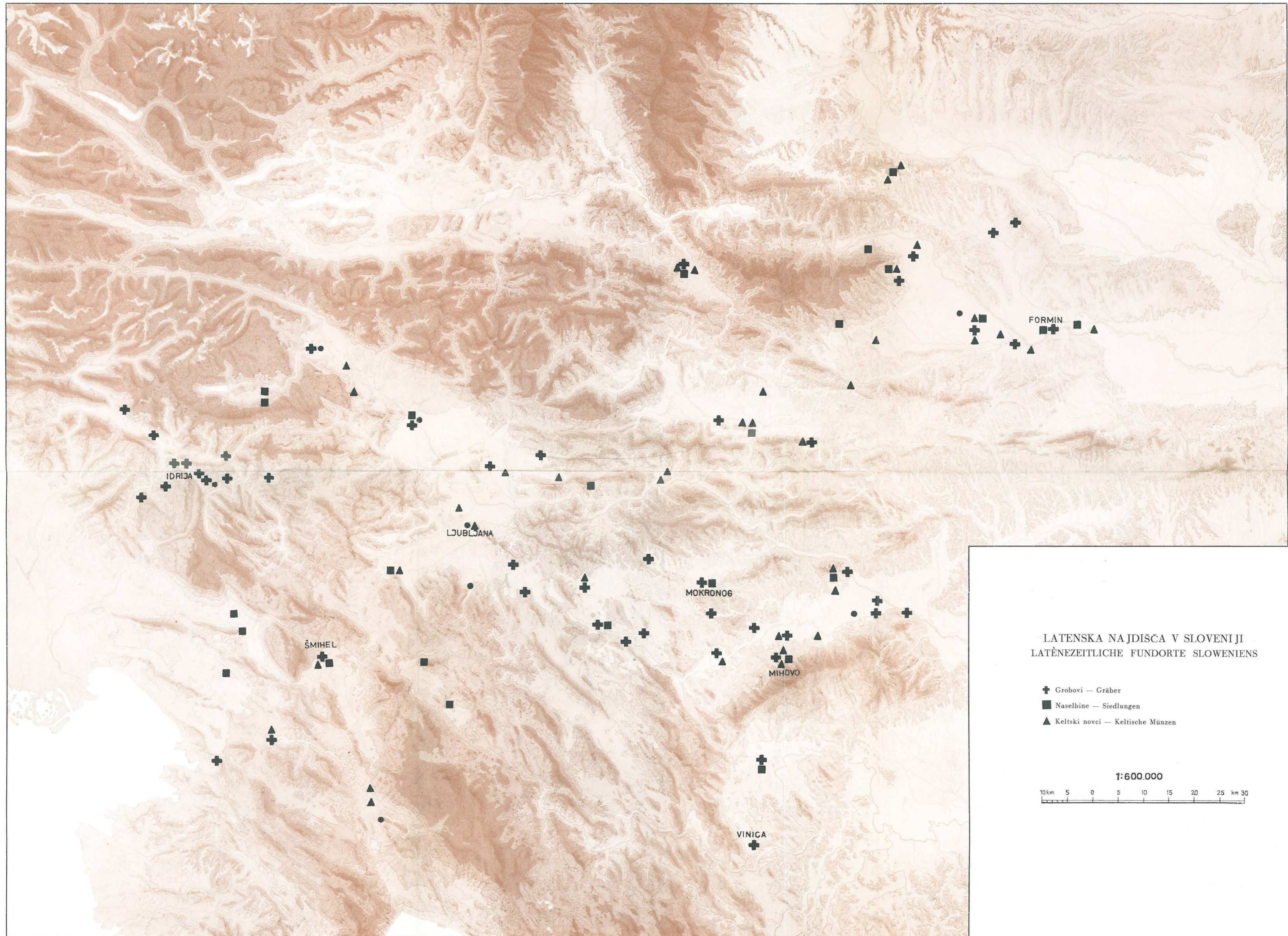
1 neznano najdišče (unbekannter Fundort), 4 Log v Gorjancih, 5 Mecklenburška zbirka (verjetno Vinica), 6—9 Sv. Katarina v Čičariji, 10 Podzemelj, 11 Stična-
 okolica, 1 železo — Eisen, drugo bron — sonst Bronze
 (1a = $\frac{1}{4}$, 1—11 = $\frac{1}{2}$)

1 Črnomelj, 2 Cerklje ob Krki, 3 Ribjek pri Mokronogu, 5-6 Stari grad pri Kostanjevici, 4, 13 Šentjernej, 7-12, 14-15 Mecklenburška zbirka (verjetno Vinica).
 1-5, 13 železo — Eisen, drugo bron — sonst Bronze
 (1-15 = 1/2)

1—6 Gradišče pri Krškem, 7—12 Mecklenburška zbirka (verjetno Vinica). 1—6 ke-
ramika — Ton, 7—12 bron — Bronze
(1—12 = ½)

LATENSKA NAJDIŠČA V SLOVENIJI
LATÈNEZEITLICHE FUNDORTE SLOWENIENS

- ✚ Grobovi — Gräber
- Naselbine — Siedlungen
- ▲ Keltiski novci — Keltische Münzen

1:600.000

10 km 5 0 5 10 15 20 25 km 30